

POLJA

časopis za književnost i teoriju

godina LXXI broj 557

januar–februar 2026.

Novi Sad

Izdavač:

Kulturni centar Novog Sada
Katolička porta 5, Novi Sad
telefon: 021/524-584
e-mail: casopispolja@gmail.com
www.polja.rs

Direktor:

Bojan Panaotović

Urednik:

Alen Bešić

Redakcija:

Sonja Veselinović
Milica Sofinkić
Marjan Čakarević

Lektura:

Sanja Brkić
Milica Sofinkić

Priprema:

Vladimir Vatić, „Grafit”, Petrovaradin

Štampa:

 SAJNOS, Novi Sad

Štampanje ove publikacije omogućili su:
Gradska uprava za kulturu Grada Novog Sada,
Ministarstvo kulture Republike Srbije i
Pokrajinski sekretarijat za kulturu, javno
informisanje i odnose s verskim zajednicama Vojvodine.

Град Нови Сад

*Likovni lajtmotiv: Marina Milev, ciklus Oda komforu
Na naslovnoj strani: „Pozdrav iz tihog kolapsa. Nema mesta panici,
već se desilo”, kombinovana tehnika, 50 x 70 cm, 2024.*

GLASOVI

Jovica Aćin: DRVO ZA RASPEĆE	5
Dorđe Kuburić: PROZAIDE	10
Dragan Stanišić: ZLATNA GROZNICA	12
Predrag Crnković: POLITIČKI ANGAŽMAN	16
Silvija Monros Stojaković: PASTELNE BOJE	27

DOZIVI

Vilijam Trevor: BIVŠA LJUBAV	28
Sali Runi: ČAK I AKO ME POBEDITE	37
Elena Garo: PRSTEN	46
Priska Agustoni: PREMA RĐI	52

LICA

Saša Obradović: ANTOLOGIJA U SVETU PODKASTA	60
Kej Miler: KNJIGA POSTANJA	61
Rodžer Robinson: STONI RAJ	62
Ričard Džordžis: EGZORCIZAM/FRIPORT	63
Oušn Vuong: SEDMI KRUG ZEMLJE	64
Ada Limon: ČUDESNA ŽENA	65
Pol Tran: BIOLUMINISCENCIJA	66
Padreg O Tuama: JEDINA STVAR	67

IME

arijel roze: MORE JE NOĆU MIŠIĆ SRCA	68
arijel roze: PLIVANJE U ODESI	71

RED VOŽNJE

Vojislav Karanović: SMEH U SENCI TUGE	82
Sonja Atanasijević: OD PARIZA DO NORMANDIJE	87

RAZMENA DAROVA

Vladimir Arsenić: PESNIČKO FIKSIRANJE SEĆANJA (Semezdin Mehmedinović: <i>Mali roman o tišini</i>)	93
Srđan Srdić: POSTNEOAVANGARDOM PROTIV DOSADE (Oto Horvat: <i>Momenti 1–49</i>)	97
Milica Ćuković: ŽENA AM SICH (Biljana Dojčinović: <i>Knedle za supu</i>)	101
Bojan Krivokapić: „MIKLAVŽ PEČE PIŠKOTE” (Tina Perić: <i>Črtice</i>)	105
Aleksandra Žeželj: RAZMENA DAROVA U MREŽI SEĆANJA (Sesilije Enger: <i>Majčini darovi</i>)	108
Dragan Babić: OVO STVARNO LIČI NA KRAJ (Džulijan Barns: <i>Odlazim(o)</i>)	113

Milena Kaličanin: SPOJ NESPOJIVOG ILI SAVRŠEN SKLAD (Vladislava Gordić Petković: <i>Memorijska pena</i>)	117
Dragan Prole: SINTEZA FENOMENOLOŠKE TANATOLOGIJE (Mark Lošonc: <i>Iskustvo smrti. Fenomenološke tanatologije</i>)	120
SVETLA KOMORA	
Aleksa Vasiljević: AMBIJENTALNA MUZIKA	122
Marina Milev: ODA KOMFORU	126
KO JE KO	127

DRVO ZA RASPEĆE

Ko zna koji već pokušaj da napiše ma kakvu knjigu upravo se izjalovio Nikoli Raduloviću. Taj nebrojeni put knjiga je trebalo da bude o drvetu za vešanje u srpskim krajevima. U rukama su mu samo razvaline od celog tog rada ili bi tačnije bilo reći suvo granje i iscepano debllo, a od žila ništa, jer moguće je da sadržaj dela nije valjano ni ukorenio. Pitao se Nikola zašto ga privlače strašne stvari. Stvari u kojima je zlo neprikriveno. Mora biti da je kao dete bio tužno stvorenje, zatrovano osećanjem napuštenosti, i da u njemu ima nekog urođenog mraka. A kad dođe do toga da hoće da ih ispiše, te stvari pune zla, one mu se razaspu između prstiju. Onda više nije načisto da li on zapravo sakuplja prašinu ili pepeo, jer uvek mu samo to ostaje na dlanu, pa se i taj prah, dok ga zagleda, razveje pod njegovim dahom.

Sakupio je ogromnu građu. Nije mu se činilo u redu da počne s neba pa u rebra. Da bi dospao do srpskih slučajeva i valjano ih razumeo u svim okolnostima, krenuo je, razume se, od Isusa Hrista, iako je razapinjanja bilo i daleko pre Isusa. Sačinio je katalog javnih usmrćivanja bez ikakvog suda ili samo sa sudom sluđene gomile podjarene razlozima kojima ih čelnici zadoje. Premišljao se da li da navodi i ostale razloge, jer razloga za javno ubijanje, kad je to nekome u interesu, uvek ima tušta i tma. Zaključio je da nijedan ne bi smeo da izostavi, i tako se njegov katalog silno uvećao. Slutio je da će se tako naći na putu kojem nema kraja i da knjigu nikad neće okončati. Zato je pokušao da se ograniči barem u pogledu materije korišćene za usmrćivanje. Zbog krsta na Golgoti, zastao je na drvetu. Lomače su paljene i gorele su na cepanicama. Vešala dizana od drvenih gređa. A zatim živo drveće! Ono koje vidimo na trgovima, u šumarcima, pokraj drumova, na vrhu brega, a često je za linčovanje birano upravo usamljeno drvo koje se izdaleka može ugledati. Nikola je našao da je drvo povlašćeno u istoriji nasilne smrti, te da je drvo za vešanje u neku ruku prirodan i nezaobilazan simbol u razvitku narodne svesti. Pomislio je šta bi samo drvo reklo kad bi bilo u stanju da nam kazuje nešto i odlučuje o svojoj sudbinskoj upotrebi koja mu je u rečenu svrhu bila namenjena. Ako bi i moglo da nam se svojim lisnatim rečima obrati, mi ga ne bismo razumeli. Verovatno bi se ono ubrzo naprosto osušilo i slomilo. Može lako biti i da greši u pogledu drveća. Kad je živo, ono svakako raspolaže i svojim jezikom. Verovatno je to neki izuzetno tihi jezik, sav od šuštanja i šumorenja. Vetar raznosi poruke s jednog drveta ostalom drveću. To su znakovi, možda čak i reči. Taj jezik bismo obavezno morali da naučimo, baš kao što učimo žive i mrtve strane jezike kojima ljudi govore ili su ih govorili.

Nije Nikola vodio računa o vremenu, jer uložio je godine, najmanje dve ili tri, u svoje istraživanje, ali zamislio se kad je, u popisu slučajeva sa svojim komentarima, stigao do poslednjeg s kojim je bio u prilici da se i lično upozna.

U kraju na jugu Šumadije bilo se pročulo za nekog Argentinca koji je onomad bio razapet. Njegovi su ga prikucali na krst. Takve vesti kod nas stižu sporo, ali kad jednom doteku ovamo, držimo ih neprestano u glavi. Govorilo se da je Argentinac tako spasao sve žitelje svog sela od Sudnjeg dana. Najviše je tim događajem bio općinjen sredovečni

Krstivoj Crkvenjakov zvani Kujo, iz Loćike, jednog od tridesetak sela u Levču, poznatog po najboljoj zelenoj salati. Čuo je za njega još u ranoj mladosti. U kragujevačkim nedeljnim novinama nedavno je govorio o tome. Pošto je bio drvoseča i tesar, opširno se upustio u razmatranje pitanja od kog je drveta bio otesan krst na kojem je taj mučenik, negde u južnoameričkoj pampi, u mukama navodno izbavio saplemenike od Strašnog suda. Tako je i Nikola saznao za Kuja, pa nije oklevao da potraži Šumadinca i još ponešto izvuče iz njega o drvetu najboljem za krst.

Kao dobar istraživač, nepobitno je ranije utvrdio Nikola da je drvo korišćeno za krst na kojem je Isus iz Nazareta spasavao svet bilo od borovog debla. Ipak, osnovano je misliti i da je u pitanju bilo maslinovo drvo, ali ono ne raste visoko, pa ni stablo ni grane ne bi bile baš najpogodnije. U kraju oko Jerusalima bilo je i dosta hrastova, znatno zgodnijih za krstove. Da su Hrista pitali koje bi drvo želeo za svoj krst, on bi bez kolebanja izabrao smokvino drvo. Govorio je on često o smokvi, tvrdeći da je mnoge stvari naučio upravo od smokve. I priče su mu bile poput semenki u smokvinom plodu. Krst od smokvinog drveta, na Golgoti, e to bi bio pravi ukras, nova Vavilonska kula, i dokaz Isusove dosetljivosti. Ne bi onima koji su mu tobože sudili niti onima koji su izabrali ulogu onih što će ga razapeti nikako pošlo za rukom da nađu majstora sposobnog da od kvrgavog, pogurenog i mekog smokvinog drveta isteše valjan i stabilan krst, koji se ne bi ugnuo i polomio pod čovekovim teretom. Tako bi Isus, uz hleb i vino, morao da čeka i čeka, možda i ceo život, da mu se sačini krst koji je izabrao i koji mu dolikuje. Tavorio bi i nikad ne bi uskrsnuo. Otac bi ga zaboravio. Svečanost raspeća bila bi beskonačno odlagana. U tom bi slučaju postojala i mala nezgoda, naš Spasitelj ne bi dozreo i svet ne bi bio spasen.

Nikola je voleo smokvu, a zastupao je bor. Ali Kujo je spominjao u novinskom članku i druge vrste drveta. Vredelo bi saslušati njegovo podrobnije objašnjenje, očito je bolje upućen, pomislio je Nikola i odvezao se do Rekovca gde će u opštini dobiti adresu traženog tesara. Našao je kuću, na rubu šume podno Juhora, znatno udaljenu od naselja.

Mora biti da je Kujo Crkvenjakov bio vatreni vernik. Zato je i sam naumio da uradi nešto slično onome što se zbililo s argentinskim gaučom, a što bi bio i nesumnjiv dokaz da je njegova na iskustvu zasnovana pretpostavka ispravna. Kujo je u novinskom članku naveo i ime tog gauča, Nunjo.

Kad je Nikola došao u posetu Kuju, prvenstveno da bi porazgovarao o vrsti drveta najboljeg za vešanje, sa žaljenjem je ustanovio da je zakasnio. Prošao je kroz venjak od vinove loze i zatekao je Kuja na krstu. Muškarac je bio kršan, u punoj snazi, nesumnjivo bez ozbiljnijih bolesti. Još je bio živ. A razapeo se prethodnog dana. Jaukao je ispod glasa. Da je Nikola i pokušao da ga skine s krsta, premda nigde u blizini nije video lestve, ne bi uspeo, a razapeti Kujo mu je, kroz jauke, gromkim glasom, kao da zapoveda, govorio da to i ne pokušava. Želi da umre na krstu. Ali zašto na krstu? Zato što je to najboljnija smrt. I dušu je dala, promrsio je Kujo kroz krvave mehure koji su počeli da mu izbijaju na usta, za istinsko razmišljanje. Blago rečeno, čudnovato objašnjenje, pomislio je Nikola. Pošto ga nije baš shvatao, terao je dalje po svome. Nema strašnije muke od krsta, smišljena je baš za pobunjenike. A ne lomača ili odsecanje glave, bez imalo samilosti iskušavao je Nikola razapetog. Na krstu duže traje, progrcao je Kujo, gušeći se, a onda je prestao da jauče i jako zagrizao usne u znak potvrde da mu je želja iskrena. Zaista ništa ni-

je bilo bolje od umiranja na krstu, pa i za razmišljanje ako je verovati ovom samorazapetom, ništa bolje barem za ismevanje kažnjenog, pa su prolaznici mogli da se nagledaju muke i nauče da budu poslušni, jer ih inače čeka ista surova sudbina, čutke je zaključio posetilac. Krstovi s golim razapetim telima nalazili su se na trgovima, jasno vidljivi na vrhu brega i uz prometne drumove. Uprkos krvi koja bi mu povremeno iz pluća navirala na usta, neka posetilac ne misli, nekako je Kujo uspeo da izgovori, da se svake noći, na slamarici, licem prema zidu, nije očajno molio da ga promine ova užasna i kleta sudbina. Ali u isti mah želja mu je bila da završi na krstu, na pravoj strani u ratu između dobra i zla, prkoseći Satani, i da tako u stopu prati Isusa, Sina božjeg, rekao je razapeti. Zašto, pitao ga je Nikola. I na to mu je mučenik odgovorio, računao je da će tako ceo ovdašnji narod spasti od pakla – narod koji je već osuđen, mada to još ne zna, procedio je mučenik kroz zube, gotovo kao svoje zaveštanje. Smatrao se neumoljivim borcem protiv Satane, a čin koji je preduzeo bio je najviši čin te borbe protiv zla. To je čin nevinog osuđenog na smrt, osuđenog a da se nikad nije našao pred sudom. To je čin usred poraza, ali zato ne manje i još istrajnije u prilog oslobođenju od vlasti tame. Kujo je mogao biti vidovit. Video je kraj, ali nije želeo da odustane. Za njega raspeće nije završna katastrofa u ratu protiv zla, nego samo još jedan deo plana, jer rat se nastavlja. Kraj je zapravo prividan. „Rođen sam i postojim samo zbog krsta”, reći će naposletku Kujo već nerazgovetno.

„A ti, šta će biti s tobom? Bićeš mrtav. Ako ne danas, onda sutra. Izdahnućeš.”

„Ne, biću živ. Još življi. Na nebu. Bog će me čuvati i dozvati sebi. Sedeću pored našeg slatkog Hrista, s njim piti vino i lomiti hleb. Ili ću makar ležati u grobnici pored Svetog groba.”

„To je svetogrđe.”

„Ne, to je dobra vest o istini”, ubeđeno je prokrkljao Kujo.

Nikola nije odoleo da raspetom Kuju ne postavi i pitanje neumesno u tom trenu. Kad je neko rođeni istraživač, ne bira trenutak za svoje mogućno otkriće.

„Od kog je drveta? Tvoj krst.”

„Od pravog”, bez oklevanja je razapeti odgovorio kao da je već odavno znao šta će ga Nikola pitati.

„Nije borovina, nije jelovina, pa ni hrastovina, ni kesten. Čak ni bagrem od čijeg drveta je, prema Bibliji, načinjen jevrejski zavetni kovčeg s originalnim Mojsijevim zapisom Deset zapovesti koje mu je lično Bog naložio na uho. Vidim da je tamo, iza pilane, i lepa maslina. Ali ni nju nisi hteo.”

„Dren, mada sam najpre hteo jasiku, jer joj lišće trepti i hipnotiše, ali joj je drvo suviše meko.”

Na Nikolinom se licu ogledala neverica. „Misliš da je Isusov bio drenovina?”

„Da i nisam znao, sad znam. U ranama i kostima. Upisuje se u mene.”

„Mora da si s teškom mukom od drena...”

„Bog mi pomogao da nađem jedan od četiri metra. Usred hrastovika. Tako je moralo. Isto sa Hristovim. Posle ovoga će Svevišnji još jedared prokleti dren da ne raste više ni u visinu, nikako preko dva metra, i biće još žbunastiji. Ja sam poslednji koga to drvo uzdiže na nebo.”

„Otesao si ga baš, nema prigovora, ravnoteža je, vidim, u dlaku”, insistirao je Nikola i dalje na praktičnoj strani razapinjanja.

Zaista je nedaleko od njih bio još jedan, neiskorišćeni posečeni dren. Od njega ni najbolji majstor ne bi mogao da sačini krst za razapinjanje žive vage, recimo, od sedamdesetak ili čak osamdesetak kilograma, a Kujo je možda imao i svih sto barem pre nego što je izveo samoraspinjanje. Neupotrebljeni dren ležao je poput ovećeg grma pored pokrivena daščare, ali bez zidova. Kućna pilana s linijom za rezanje i obradu drvne građe. Bilo je još vreme cvetanja drene. Prvi proletnji dan. Pet latičnih listića bili su u vidu cvetnog krsta. Usred cveta, crvenkasta krunica nalik trnovom vencu. Možda je Kujo u pravu. Dren je kao izmišljen da bude izabrano drvo.

Iako je pred njim visio razapeti čovek,

polugo,

samo u belim, sad krvlju išaranim dugačkim gaćama, od tankog srpskog platna, s nogavicama podvrnutim do kolena,

bradat,

kršan,

ali munjevito omršavio tokom onoliko časova otkako je bio razapet,

s istaknutim rebrima i krvavim dlanovima i stopalima,

Nikoli se nehotice bila javila neprikladna misao. Kako je uspeo sam da se razapne? A ovaj, kao da mu je Svemogući došapnuo o čemu se Nikola pita, reče da je dobro platio nadničaru, testerašu, zaveštao mu je napismeno i kuću, i pilanu, samo da mu ovaj pridrži klinove i prikuje desnu ruku koju nije mogao sam, pošto je njome ostale klinove zakucao. I da podigne krst na guvnu, u rupu koju je Kujo ranije iskopao, dovoljno duboku, te da nadničar potom, podigavši i gurnuvši krst s prikovanim telom u tu jamu, ovu zatrpa i dobro je ispuni pripremljenim šljunkom, peskom i zemljom. Nije to bio lagan posao, ali nadničar se pokazao kao vešt, te dovoljno snažan i iskusan. Zar nije u šumi tovario debela i unosio ih u pilanu? On, a ne Kujo. Zaista je krst s razapetim drvosečom stajao čvrsto. Videlo se da neće pasti. Solidno urađeno. Ali nije bilo trnovog venca na glavi. Onda je Kujo zakleo posetioca da nikome ne spominje nevinog nadničara koji je gazdi dobrodušno pomogao uz mali podstrek beznačajnog novca i jadnog nasledstva gazdinog imetka.

Nikola se osvrnu. Izgleda da Kujo živi sam, nema nikog svog. Nadničara nije bilo. Mora da je poplašen pobjegao. U ovoj ludosti je učestvovao, kako reče Kujo, ne iz pohlepe nego zbog nemaštine i gladovanja sitne dece, ali ga je na kraju, razumljivo, obuzeo strah i od ljudskog i od božjeg suda. Nikola je sekirom odvojio dužu granu sa posečenog drene, uklonio grančice s nje, u kući je našao stolnjak od platna, iscepao ga napola, i polovinu natopio, na česmi pred kućom, u hladnoj vodi koja mora biti da je dovedena odnekle od ozgo, s obližnjeg izvora. Podigao je tu vlažnu maramu i njome obrisao Kujovo čelo, a potom mu je stavio na usta. Kujo je zagrizao stolnjak, svukao ga sa grane i zadržao među zubima. Platno je poprimalo rumenu boju. Nikola se potom zagledao u živu ogradu koja je krasila ulaz na imanje. Prišao je toj zimzelenoj živici i izabrao nekoliko grančica, pa ih s velikom pažnjom odlomio. Ispleo je venac. Ta zimzelen je s razlogom nazivana vatreni trn. Vrtlari ga često koriste za zaštitu bašta i okućnice. Ubod ga je naterao da promrmlja psovku i odmah, okrenuvši se put šume, zamoli za oproštaj zbog psovke. Stavio je desni

kažiprst u usta, sisao ga i ispljunuo sukrvicu. Na vrh drenove grane nakačio je venac, tako ga je podigao i smestio na pognutu Kujovu glavu. Nije li to bio čin sveca koji voli da svaka žrtva bude prinesena savršeno, bez greške koja prlja čistotu žrtve? Raspeti je malo digao glavu i, u znak zahvalnosti za ukazanu pomoć, nekoliko puta trepnuo nenadanoj dobroti ovog nepoznatog i neočekivanog posetioca. Može biti da je to preruseni anđeo, nije bio daleko od te pomisli usred svoje muke. Oči su mu bile pune suza, ali pre će biti od bola koji je trpeo nego iz zahvalnosti. Ako hoće pravo da bude suđeno, njemu su dugovali zahvalnost, a on nikome. Nikola je odmahnuo rukom, i lagano i ćutke otišao. Posle desetak koraka se okrenuo i doviknuo „zbogom”. Šapatom je dodao, onako za sebe: „I hvaljen budi.” Ponovo je stavio nabodeni kažiprst u usta. U ispljuvku je još bilo krvi.

Uveče istog dana, posle dva i po sata vožnje, već kod kuće, u svom potkrovlju u kraju zvanom Crveni krst, Nikolu je najednom prošla svaka volja da dovrši rad o drvetu za vešanje. Nije mu se više nikad vraćao.

Zašto je potpuno odustao, ni sam nije shvatao. Nije se više osećao dostojnim za tu priču? „Još jedna propala stvar u mom životu”, rekao je sebi. „Nedopisana knjiga. Nije mi prva. Neće valjda biti ni poslednja. Kad bi zaista bila napisana, ne bi li naposljetku bila jedna od onih koje neminovno dolaze glave svome piscu? Najverovatnije bih u njoj i ja bio sahranjen.”

U kiosku je tokom najmanje dve nedelje, otprilike do Uskrsa, kupovao nekoliko važnijih dnevnih listova. Poručio je i kragujevački nedeljnik. O razapetom Kuju nije bilo vesti. I Isus bi, po svemu sudeći, da smo ga juče razapeli, bio prećutan. To je pomislio, ali nije bio siguran da li greši. Ljudi se ponekad, mada retko, baš retko, opiru tome kad ih neko podjaruje na zlo i postupaju vođeni dobrim srcem, bez ikakvih zlotvornih razloga.

Dorđe Kuburić

PROZAIDE

U ZEMLJI BEZ SNOVA

Bejah jednom u vilajetu gde se ne sanja. Stajao sam na tlu u centru kruga sastavljenog od polugolih ljudi s licima prekrivenim jarko ofarbanim maskama. S vrhova glava padahu im zakrivljeni rogovi. Vratove im rojtahu ogrlice od kostiju. A umesto ruku imahu medenice koje zvonjahu, jako. Kao crkvena zvona.

PSEĆA MUZIKA

Među psima postoje pevači i slušaoci. Imao sam psa koji je pevao čisto i rezonantno, napućivši svoje nabrane usne u O, počevši s malim, gotovo cvilećim zvucima, a zatim bi gutao vazduh da bi nastavio i uzdigao se do strastvene snage, pevajući ne za mene ili malobrojne posvećenike, već za umetnost pasa. Sad imam kaju koja ne peva, ali razborito sluša moje gitarske akorde, zahtevajući duh i veštinu, dok pevujem njeno ime i reči ljubavi. Ponekad je toliko dirnuta da se okreće, stavlja šapu preko njuške, zatvara oči i uzdiše poput devojčice.

A ja se pretvaram da sam pseća muzika koja dopire do psećeg srca kroz pesme o kostima, izmetu, kopanju, mirisima, lovu, o stvarima koje su vaspostavljene mnogo pre našeg rođenja.

BEZ MILOSTI

Za nevinog dečačkog doba često sam se koškao s vršnjacima. Jedared, tako, svojim jakim trinaestogodišnjim šakama ubogom dečarcu razbio sam glavu (koja je jedva balansirala na krhkom vratu) udarivši je svom snagom o prozor školskog autobusa. Učinio sam to sa gnevom pravednika, jer želeo sam da čujem kako peva zveckavo staklo prozora. A mršavi dečak – sa suznim očima ispod iskrivljenih naočara – blejao je i cvileo. Posmatrao sam ga smeškajući se, zadovoljan predstavom koju sam priredio. Izgledao mi je još manji i bizarniji dok je svojim šacicama mahnitom zamahivao pokušavajući da me dohvati. A ja sam se, onako glup i okrutan, i dalje smeškao, bez samilosti za one nejake i nevine koji ne uspevaju da se odbrane ili pobegnu.

ILUMINACIJE

Oduvek sam želeo da budem prepoznatljivo a nenametljivo, ne mnogo važno mesto – recimo klupa kraj reke, noću ozvučena pirkanjem zelenog lišća i osvetljena štedrim sjajem nekoliko vidljivih zvezda. Neko bi se tu zaustavio, zatvorio oči i dugo sedeo, kao da putuje, dok bi mu vetar prolazio kroz kosu. Možda bi i zadremao, pa bi, u praskozor-

je, plusneno zurio ka drugoj obali i video kako sunce izlazi iz senke, a senka se pomera ka suncu.

SVET KAKAV SAMO TI MOŽEŠ DA VIDIŠ

Božansko mastilo teče vrhovima tvojih prstiju. Svaki otkucaj tvog srca pobjednički je marš – proročanstvo ispunjeno svakim tvojim dahom. Znaš li to? Dovoljan si za ptičji poj, za klijanje semena, za prelet oblaka. Tvojim glasom prostiru se polja divljeg cveća, a svetionici u tvojim očima obasjavaju svet kakav samo ti možeš da vidiš.

Dovoljan si jer postojiš. I dok postojiš. Vidiš li to?

TILL THE END OF TIME

Potomak sam tišine i konjanika koji još uvek galopiraju. Spoj humusa i pesme kósova. U jednoj krvavoj rani sudarili su se spokoj i nelagoda. Ako začutim i reči sazru, to je glas suncokreta u njegovom tihom semenu. Ja sam oklevanje između skrovišta i mača, žuta boja na svim semaforima. Doći će dan kada ću te poslužiti kafom, a potom obožavati kao uramljenu ikonu. Do kraja života.

ZLATNA GROZNICA

U proleće 1944. dva kamiona prekrivena ceradom zaustaviše se na obali Save nasuprot gornjeg špica Ade Ciganlije i uz tresak izručiše teret. Kad vozila zamakoše prema gradu, pecaroši su prišli. Ugledali su gomile pepela i izgorelih ljudskih kostiju donetih (ispostaviće se kasnije) sa stratišta logora u Jajincima. Počeli su da preturaju po njima i jedan od njih pronađe minijaturni zlatni privezak. Vest se pročula, pa su polako pristizali novi tragači po pepelu. Stara gospođa, premda s naočarima, našla je dukat umotan u metalnu navlaku, koji brzo sakri u nedra i još grozničavije nastavi da tankim prstima prevrće po pepelu.

Priče o ovom događaju u gradu postaju sve neverovatnije; pominje se baba koja je pronašla dvadeset „napoleona”, pa pripovest dospeva u sve veći fokus interesovanja okupacijom osiromašenih i na sam rub izdržljivosti dovedenih Beograđana. Po čitavom gradu pronosi se vest da je na Čukarici zavladała „zlatna groznica”.

Građani, svesni i nesvesni da čine svetogrđe, dolaze i svakodnevno pretražuju i prevrću zemne ostatke svojih sugrađana... Neki posle jednog ili dva neuspela pokušaja odustaju, osećajući koliko su pređene granice građanskog dostojanstva, drugi se neprestano vraćaju.

Gimnazijski profesor filozofije S. je priču o „zlatnoj groznici” čuo od prijatelja iz Žarkova koji mu onedavno donosi litar-dva mleka za dete. Sina je dobio u kasnim pedesetim, godinu dana pred početak rata. U maju 1944. njegov petogodišnjak razboleo se od gripa; nedelju dana groznica nije popuštala. Poslednjim novcem kupio je dve bočice penicilina, ali je lek očigledno bio lažan, jer dečaku ni posle injekcija temperatura nije spadala. Kuća je bila prazna, više nije imao šta da proda i čime da trguje, da pretvori u novac, lek, hranu, i ta misao ga je satirala. Zapao je u stanje nalik hibernaciji, sve ravnodušniji prema onome što se događa oko njega, omamljen tupim bolom. Video je da se u Beograđanima javlja prkos da prežive i taj inadžijski nerv ih tankim nitima održava u životu.

I u njemu je postojao prkos, ali nedovoljno snažan. Trudio se da pronađe tačku oslonca u budućnosti, pozitivnu misao o dobu što dolazi, da je zgrabi, usidri se u njoj i lakše premosti vreme do kraja rata.

Uočio je da se ljudi okreću religiji i veri u boga, kao poslednjoj slamci spasa. Naime, kod mnogih je na površinu izbilo ono što se u psihologiji naziva podsvesnim i potisnutim odnosom prema bogu. Za tu vrstu religioznosti čak postoji naziv – „rovovska religija”, koja se u vreme rata smatra pozitivnom, jer u osnovi sadrži snažnu želju za preživljavanjem.

Za profesora S. je svako saznanje moralo biti utemeljeno na činjenicama, iskustvu, naučnim teorijama i hipotezama. Nije priznavao intuiciju, slutnje, snove, predosećanja i instinkte kao načine spoznaje. Dokazi! Dve premise, konkluzija! Neumoljiva logika i jasnoća činjenica!

Za razliku od njega, žena je svakog dana tiho izgovarala molitve da ih on ne čuje, jadikovala što je na tavan sklonio ikonu njenog sveca kad je došla kod njega. Bio je dobar muž, ali je religiju doživljavao kao hvatanje za maglu, pipanje po okultnom, ezoteriji, onirizmu, mistici...

Sad kad se dete razbolelo, a on nije imao od koga da pozajmi novac za hranu bolju od kaše, pokušao je da prigrli boga. Dva puta je pročitao Novi zavet, napinjao se... ali nije mogao da poveruje. Kako... kad je ceo život učio druge da se sve pojave zasnivaju na uzročno-posledičnim vezama, i da saznanja moraju biti utemeljena na naučnim teorijama i činjenicama...

Činjenice, ali istorijske, govore da su – posle teških poraza u bitkama kod Staljin-grada i Kurska i kontraofanzive vojnika Crvene armije – u leto 1943. godine vođe Nemačkog Rajha donele odluku o operaciji nazvanoj „Specijalna akcija 1005”, koja je morala biti izvedena u najvećoj tajnosti, a čiji je cilj bio da uništi fizičke ostatke leševa iz masovnih grobnica, kako bi se prikriili dokazi o svirepom postupanju nacista prema zarobljenicima i civilima. Nacistička ideologija podrazumevala je u srži potpunu likvidaciju „nižih rasa”, naroda „nečiste krvi”, sa ciljem obezbeđivanja životnog prostora za izabranu i jedinu „čistu” – germansku rasu.

Nacizam je u svoju patologiju uključivao i fanatičke stavove prema životu, koji su kod vojnika Vermahta dobijali razmere psihičke epidemije. Tzv. „anđeli ubice”, programirani tako da u okviru lanca odgovornosti reaguju „pritiskom na dugme”, regrutovani su iz kategorije visoko frustriranih i pasivno-agresivnih vojnih lica, jer se lako disciplinuju, a agresivnost ispoljavaju voljno – pri tome su sposobni da bez ikakvih osećanja obavljaju i najsurovije zadatke. U tom cilju vršena je demonizacija neprijatelja i odabir vojnika sposobnih da emocionalno otupe na nasilnu smrt drugog čoveka, komadanje udova uz mnogo krvi i strahovite patnje nesrećnika.

Tamo gde nije bilo krematorijuma, leševi su iz masovnih grobnica ekshumirani, zatim paljeni i usitnjavani. Pošto ovaj postupak nije dao željene rezultate, jer su i dalje ostajali delovi kostiju žrtava, Specijalne komande su iz redova zarobljenika regrutovale tzv. prinudne grobare, koji su pod prismotrom nacista morali da ručno usitnjuju i prosejavaju nesagorele delove. Pronalazili su muške blokeje, razne šnale, kopče opasača, eksere cipela, ali i dragocenosti koje su logoraši do poslednjeg časa krili u delovima odeće, nadajući se otkupu i slobodi. Zlatnici su najčešće bili obmotani tankim olovnim navlakama, zašiveni u delovima odeće. Ovako pronađeno zlato završavalo je u kovčezima koji su vozovima otpremani u Berlin.

Po izvršenju zadatka, „prinudni grobari” bili su pogubljeni i spaljeni, što je trebalo da garantuje da vest o bolesnom činu „čišćenja grobnica” nikad ne dospe u javnost.

Početak 1944. u fokus su došle masovne grobnice u Beogradu, Nišu i Banatu. Ova istorijska činjenica dovodi nas do kamiona koje su videli pecaroši na Savi, i priči koju je profesoru preneo prijatelj. Naime, nacisti su od februara 1944. do kraja aprila 1944. godine iz masovnih stratišta u Jajincima i na Sajmu otkopavali i uništavali ostatke kostiju Jevreja, Srba, Roma i drugih zatočenika, pa su uoči verskog praznika Duhovi krenuli s

prenošenjem ostataka na rukavac Save prekoputa veslačkog kluba „Beograd” na Adi Ciganliji.

Građani su čeprkali po gomilicama razbacanim na prostoru od nekoliko ari iz kojih se širio neprijatan zadah. Na tom mestu ubrzo se razvila trgovina; dolazili su trgovci zlatom i bankari, stavljali na oko mali okular, ispitivali čistoću, a otkupljeno zlato plaćali u kešu...

S teškom mukom profesor S. se spustio niz padinu Senjaka, onda zakoračio u pravcu Save. Vazduh je bio hladan, imao je još dva sata do sumraka, on slabo obučen, u ofucanom tankom sakou i „procvetalim” cipelama... Ništa mu više nije bilo neprirodno, čak ni prebiranje po izgorelim kostima mučenika...

Kad se približio grupi od pedesetak ljudi koji su preturali po ostacima iz kojih se širio vonj smrti, profesor oseti nemoć. Pomisao da je postao strvinar koji prebira po kostima svojih bližnjih, možda prijatelja ili rođaka, potpuno ga je paralisala.

Seti se kako je svojim učenicima citirao Spinozinu misao: *Sed omnia praeclara tam difficilia quam sunt* – „Ali sve veliko je koliko teško, toliko i retko.” Kako je lako bilo citirati Baruha Spinozu u vreme mira! I smatrati da si baš ti redak i dragocen...

Sagnuo se i krenuo prstima da šara po pepelu nekog kadavera... U tom času zapahnu ga jak zadah i on se stropošta na zemlju. Ljudi se okupiše oko njega. Neko mu je pružio flašu s vodom. Sve mu se mutilo u glavi. „Počinjem da ludim”, pomisli, „šta sam... lud ili mrtav...”

„Ne dajte se, profesore, proći će i ovo”, začu glas koji je pokušao da prepozna. „Sve će proći, samo treba biti uporan. Daću vam malo hleba”, reče mu bivši đak i garavom šakom u garavu šaku tutnu komad hleba. Profesor ga mehanički stavi u usta i poče da žvaće.

Ustao je, ali je odmah posrnuo. Ponovo se pridigao i kad oseti da je čvrst na nogama, pođe nazad, prema Senjaku. Dvapat se sapleo i pao. „Popustio mi je neki vijak u mozgu... pošandrcao...” Zakašlja se i pljunu. „Samo da nema krvi... Nema! Dobro je...”

Polako se peo uz brežuljak ispod svoje kuće. Sumrak se spuštao sa dimom i vlagom, u jednom trenu učini mu se da je upao u lonac ledene supe sa skramom kroz koju se probija da uzme vazduh. Trebalo je samo da pređe malu ledinu, kad se pramen magle pored njega zavrte u vir, i on u blesku koplja na mesečini ugleda jahača na belom konju, što mu njevito prolete. „Haluciniram... ili sam već mrtav... jahač i konj koji lebde... bez topota kopita...”

Tek nadomak kuće učini mu se da čuje bat kopita, da zvuk kasni za jahačem pokušavajući da ga sustigne. „Ludim... da... konačno lud – konačno slobodan...” Stresao se da iz kose odagna snoviđenje, zatim pohitao prema svetlosti sveće u svojoj kući. Sa strepnjom je otvorio vrata.

U svetlosti lojanice ugleda ozareno lice svoje žene.

„Malopre je mali tražio da jede, vidi, osmehnuo ti se...”

Suze mu grunuše iz očiju: „Mali je jak na tebe”, obrati se supruzi, „organizam mu je odoleo.”

„Možda nije samo to u pitanju”, reče žena. „Hoćeš li da doneseš moj zamotuljak sa tavana?”

On uze sveću, pope se uz merdevine i s nepojmljivom lakoćom nađe ikonu uvijenu u krpe, iako se nalazila u zabačenom delu, pokrivena prašnjavom starudijom. Žena odmota relikviju, pažljivo je obrisa i okači na zid. Prekrsti se pred ikonom na kojoj je bio naslikan Sveti Georgije kako ubija aždaju, i poče da se moli. Dečak je živnuo i otac ga pomilova po kosi.

Vetar je unosio mirise lipe, dečak na krevetu mirno disao, sat otkucavao ravnomerno kao po metronomu, a udaljeni kristali meseca treperili, hladni i ravnodušni.

POLITIČKI ANGAŽMAN

(Odlomak romana u nastajanju)

Sam, usamljen i prezren, kao poslednji predsednički obrok Ričarda Niksona. Predragu je ta misao došla prilikom jednog od mnogih pokušaja da malo sredi stan. Stari brojevi zagrebačkog *Danasa* koji je kupovao zbog Tanje Torbarine i likovnih kritika Željka Kipkea – bili su gotovo novi, nabavljao ih je dve-tri godine posle Osme sednice, utorkom je časopis stizao u Beograd, to je bilo vreme zamlaćivanja *Našom Borbom*, Antom, „Koalicijom narodnog nesporazuma” (kako je parodirala Torbarina), Građanskim savezom Vesne Pešić. Prelistavajući te brojeve *Danasa*, naišao je na Kipkeov članak o čuvenom fotografu koji pravi aranžmane po ugledu na stvarne prostore (Ovalni ofis, soba za inkviziciju, ugao ulice u Tumbstonu, hodnik u Jelisejskoj palati, sobičak Edgara Alana Poa, radna soba Ernesta Hemingveja [sve sa dvocevkom]) i onda fotografiše te unikatne instalacije, jer posle uništi scenografiju i lepota jedne komode u Ovalnoj kancelariji je Predraga fascinirala, čistoća i sjaj drveta, okrajak „miljea” na kome je stajala samo dopola vidljiva stona lampa, i deo zidnog prozora koji gleda u dvorište Bele kuće, e ta fotka se Predragu veoma dopala i podsetila ga je na poslednji obrok Ričarda Niksona, proteinsku užinu od mladog sira s kolotovima ananasa iz konzerve i sa čašom obranog jogurta, bez hleba, bez borovnica, bez podmetača, samo s escajgom umotanim u platnenu servijetu. Čovek mora da je imao holesterol visok do neba, mislio je Predrag, ali kako ti američki doktori to drže pod kontrolom, ako slušaš i imaš socijalno osiguranje, ima da dočekaš visoke godine. Ima tu i trčanja na pokretnoj traci ili voženja sobnog bicikla, konzumiranja eliksira na bazi sveže ceđenog celera (i pre nego što dobiješ rak, a ne samo kada te iseku kao ćurku za Božić ili prase za Dan republike), ali, brate, imaš lekarske preglede, svake godine prst u dupe, i to je tajna dugovečnosti na bogatom Zapadu, ne samo sapun i manje zagađenje vazduha, vode i tla, već – redovni lekarski pregledi. I pare kojima raspolaže socijalno i zdravstveno osiguranje (pare koje se naravski duguju višestoletnim imperijalističkim pljačkanjima Indije, afričkih kolonija „od strane Amerike i Engleske, koji su svašta radili Indijancima i crncima i nisu im platili odštetu, treba i nama Nemci da plate, ali Tito srbožder oprostio Viliju Brantu”, dodali bi članovi svih kućnih saveta u nas) omogućavaju da se na vreme otkriju razne bolesti, pa je svaki čiča koji pandrkne od šloga u 88. ili 92. dotle već preživeo rak prostate i ima ugrađen bajpas, ili je zalečio rak limfnih žlezda i izvadio jedno plućno krilo, a ne kao kod nas. Ali Predrag se plaši lekara pa čeka da mu svaka muka prođe sama od sebe.

* * *

Problem je, piše Predrag za jedan magazin, u tome što o visokim, strateškim pitanjima politike i opstanka čovečanstva pišu ljudi koji su se već *snašli*. Oni se slikaju u svo-

jim ukusno uređenim potkrovljima, na Ikeinom kanabetu, s mačkom u krilu, iza njih su ručno tesane police od poda do plafona s knjigama, sve je to opajano i obrisano, na stolu mekintoš epl laptop, pivska krigla s ukusno ikebanski pobodenim flomasterima, parom makaza i olovkama, kako hemijskim tako i grafitnim, ubavo rumenilo zalaska sunca se probija kroz venecijanere i ispod njih, čika mrda nožnim prstima u kašmirskim kućnim čarapama i samouvereno pozira foto-reporteru, on se snašao, žonglira analogijama od srednjeg veka pa odatle zamahuje do futurističkih predviđanja, ama zbilja „šta je to prava levica i ima li je uopšte danas?”. E, na to pitanje nigde ne možete da nađete odgovor, jer čim pokušate o tome da se obavestite, naletećete na samouverene fraze „nema više levice”, „danas je sve to salonska levica”, „ono malo levice ne može da privuče glasače jer... rascepkana radnička klasa, tridesetogodišnjaci su ucenjeni studentskim kreditima i pretnjom beskućništva, danas ti je radnik za laptopom, on misli da je deo deoničarske kaste, nemaš svest koju su nekada imali rudari garava lica i topioničari...”, mi u teorijskoj razradi levice nismo makli dalje od Pribičevića starijeg koji je na našim televizijama godinama drvio o brojkama kako se od vremena Marksa smanjivao procenat fizičkih radnika, u XIX veku bilo je 78% takvijen, pa onda se smanjivalo polako, a evo danas (1980. g. to jest, u vreme Pribičevićeve profesure u zenitu) samo 23% radnika ima garava lica i kombinezone. On je to smislio u vreme bušenih kartica koje su korišćene za izračunavanje ličnih dohodaka u vreme SIZ-ova i OUR-a. Zatim je došlo famozno tržište, odbacivanje društvene svojine, potuljeno ubistvo samoupravljanja kao sinonima za Zlo, i, nismo se ni okrenuli, došli su komesari liberalne ekonomije, maskirani kao lekari za kugu u Veneciji, s lažnim stranim naglascima i lažnim doktoratima iz ekonomije na Sorboni i Kanzaskom državnom koledžu, sve sekretari Džefrija Saksa i Edvarda Kardelja, janezistanovnici za sirotilju, dugogodišnji moljci i eminencije raznih agencija u UN, a sa planom da fabrike, iz kojih je nekad SFRJ-ovski polutan mirno odnosio kablove i gume, pretvori u akcionarska društva, da ih „kapitalizuje” u cilju profita, koji će se „koristiti za otvaranje novih radnih mesta i investicije” (ha-ha), znači, ako neko hoće da sastavi neki smisleni pogled na to pitanje levice, socijalne pravde, kapitalizma i globalizacije – a da ga, taj pogled, ne pokupi s naših provincijalnih TV studija u kojima Lučić, Milanče, Boka, *polkovnik*, Milica, Boškić i Šeki objašnjavaju zaveru Vatikana i globalističkih hajdelberških komisija čiji se klanovi banjaju u toplim bazenima i saunama na švajcarskim Alpima i piju krv afrikanske dece – mora sâm da preduzme istraživanje, kao Bela Hamvaš što se, otpušten i skrajnut, u pauzi fizikalisanja u jednom sobičku bez tople vode, bacio na čitanje svega i svačega i napisao svoju privatnu istoriju čovečanstva i društvenih odnosa (uz zbirku recepata za, na primer, pravljenje čvaraka i kako ih konzimirati [verovatno iz razloga gladi, kao što Predrag gladan gleda recepte na Jutjubu]). Da, za takav poduhvat treba da se čovek već snašao, potrebno je vreme, volja za čitanjem i znanjem, strpljenje i solventnost, da čovek može da plaća obavezne račune. Tada treba čitati. Ima tu svega. Ima pitersonâ na kamare u sličnim verzijama, i mnogo drugih stendap sociologa, koji su stigli kao zamena za karlesagane i kristijanebernarde i druide medicine i prirodoslovnih nauka (njih sada zamenjuje samo jedan čova: goloruki Nil de Gras Tajson), sa-

da su filozofi i sociolozi na ceni, ima knjiga koje se moraju prožvakati da bi se razumelo kako radnik s kovčežićem, u kome su jabuka i sendvič, danas zapravo izgleda kao ljubitelj *Joy Division*-a i topli obrok kupuje u veganskom baru zadubljen u svoj tablet, treba ukapirati nestanak sindikata i propast takozvanih kolektivnih ugovora, treba uočiti kako novoosnovane agencije za socijalna pitanja u stvari miniraju odavno usvojene standarde iz danas zaboravljenih socijalističkih sindikata, treba analizovati kud se dela participacija (kako pametni levičaru nazivahu i još nazivaju kod nas ocrnjeno samoupravljanje), kud su se deli penzioni fondovi, otkud paralelna rasprava o četvorodnevnoj radnoj nedelji i zakonima koji pomeraju granicu starosne penzije na 78 godina, treba pročitati tu mapu preostalih zaliha neophodnih minerala i metala za civilizaciju koja zavisi od žice, optike, struje, baterija i ekrana svake vrste, treba tehnički razumeti ne samo troškove već i posledice električnih automobila i bezugljenske i beznaftne privrede, treba razumeti i minska polja političke korektnosti, na kojim (poljima) je samo sve više mina i močvara sa živim blatom, treba se pravnički obrazovati, jer za sve danas možeš biti utužen, za sve treba udruženje, jer tradicija nastoji, i u velikoj meri je uspela, da apropríše kulturu, kultura umesto da bude tekuća i živa scena slobode postaje sluškinja okamenjene tradicije, koja je proizvoljno isklesana u monolit kome pučina ima da se moli i kome ima da se klanja i koji monolit služi kao novo Sveto pismo koje nije podložno preispitivanju, desničari i islamisti su daleko odmakli u dugom maršu kroz institucije, koristeći upravo alate demokratije, pozitivne zakone koji su imali za cilj da afirmišu život i slobodu i kulturni razvoj, ali avaj, desničari i islamisti su povelj svoja kao i društva koja su naumili da „politički teraformiraju”, da tako kažem, u smeru pasatističkih ideja, i samo čekam da Katolička crkva kaže: „Čujte, mi ukinuli inkviziciju za džabe, a evo vi uvodite šerijatski zakonik u ime kulture, hoćemo i mi natrag inkviziciju, očas posla ćemo je osnovati ponovo, šta nam teško, hoćemo da zabranimo viceve na račun Isusa i sifilitičarskih papa i pedofilskih popova, u roku odmah!”, sve to, dakle, treba proučiti, steći uvid, ne na osnovu mudraca istoričara, izvikanih doktora istorije, koji vole olako da zaključe ispred trafike, bez obzira što umesto lozovače i pelinkovca srču sokić od nara i unuča džeka denijelsa, ali kada Branko Milanović i njegovi ispriči krenu da kritikuju Tiletu („sa šesnaest godina su shvatili zablude Titove spoljne politike”, ma neka puše kurac) i kao dokaz navode gastarbajtere i jugoslovenski crveni pasoš, to je da se ukenjaš od muke, ne, dakle, na osnovu takvih „analitičara” koji ’lade jaja i plaknjuju guzice po briselima i parizima i američkim departmentima za savremenu istoriju, već da lično nešto zaključi, posle mnooogo čitanja. I kada se to prouči, dođete do nekih zaključaka, koje biste rado videli ostvarene u dohlednoj budućnosti, u – *naučnom kapitalizmu*, jelte, kapitalizmu s ljudskim likom, i onda šta, napišete to na Tvići u nekoliko upisa, šest-sedam, na primer (jer kratak je tvića), ili na Fejsbuku, ili na blogu, i – ili niko ne reaguje (osim vaše tetke i drugara iz lokalnog bircuza), ili vas popljuju preživeli anarhisti i šezdesetosmaši (optuže vas da ste plaćenik kapitalizma), libekovci (optuže vas da ste samoupravljač i jugonostalgijač, a „Tito je živeo na dugovima”, osim toga imao je tanke nogice i staračke fleke, eno i Ričard Barton rekao, on zna), tradicionalisti i zavetnici i dverovci (optuže vas da ste se prodali

Sorošu i lažnom sjaju kapitalizma, da ste autošovinista i drugosrbijanac), SNS-ovci (optuže vas da ste žuta ljiga i poražena snaga lopovskog režima posle 5. oktobra), žuta ljiga vas napadne takođe (optuže vas da ste bili sekretar Kardelja i da ste Kangrgi kuvali kafu na Korčuli), znači svima se zamerite, ali koja vajda od ideje i uvida, ako se to ne *sprovede u praksu*, je l' tako – tako je, hajde da se pomučite pa da malo doprinesete opštem dobru konkretno, da se vaša deca i unuci vrata *u roden kraj*, da opet meljete kukuruz na vodenici i vašim kolegama iz Amsterdama, Prinstona i Londona pokazujete proju, kajmak, kačamak, potok, koze koje mekeću, šajkaču vašeg pračeda Solunca, zalazak sunca pokraj Morave vodoplavne, i – odete vi lepo u partiju, politika je danas nužna, ako se povučete jer vas mrzi ili ste gadljivi, samo otvarate prostor gorima da vladaju i odlučuju o vašoj sudbini, pročitali ste taj *mim* milijardu puta na Fejsbuku i na Tviteru, idemo kod Tita i Đinđića, pokucate na dveri sedišta političkih partija nji'ovih, očekujete da će vas dočekati raširenih ruku, jes kurac! „Stoj, šta 'oš ti, kud si pošo, stani malo”, samo su tebe čekali, misliš ti, ali ne, te organizacije su brojne, ima tu svega, ima tu birokrata sa sindromom alfa mačora koji čuvaju svoje departmente i tajnice, uspon hijerarhijskom strukturom ne zavisi od vajne meritokratije, već od toga ko najbolje donosi burek i kuva kafu, strpljenja, bato, imaš neke ideje, program, ha? Polako, kud si navro, daj da vidimo, ima ovde neki red, čova s kiselim izrazom na licu i s dignutim obrvama na brzinu prelista vašu fasciklu i pripadajući portfolio s dijagramima i nacrtima i ilustracijama, i – odloži to u fioku. „Ej, baki, razmotrićemo, pa ćemo ti javiti”, vi se razočarate malo, ali čekate, i sami ste svesni da niste jedini, ne može to preko noći, sačekate, dakle, malo, odstožite malo ispred čike koji vas gleda čkiljeći. „Je l' to sve?”, pitate, čika slegne ramenima s prezrivo iskrivljenim usnama, „pa, sve, šta hoćeš više?”, i vi odete i bacite se u čekanciju. Na vratima se ipak setite da ostavite posetnicu s brojem telefona, „molim vas stavite to u fasciklu...”, „ma naravno, kako da ne”, i čekate, čekate, očekujete da vas lično Tile i Điki pozovu, „mladiću, družo, prijatno sam iznenađen, odlične ideje, sjajno razmišljate, pa gde ste dosad bili?!, hajde da porazgovaramo čim prije”, maštate vi, prijateljima pričate da ste se učlanili u partiju, „tu partiju?”, pitaju svi, podrugljivo ili čak neprijateljski komentarišu, „nemam vremena”, odgovarate vi na pozive na pićence i druženje, „moram da radim”, „u partiji?!”, „da, da”, odgovarate vi i prosto čujete smeh s druge strane žice, vi sebe već smatrate političarem, gledate političke panele, nervirate se što „vaš” političar ili aktivista ne govori prave stvari, maštate o tome šta biste na njegovom mestu vi rekli, osećate se mnogo odgovorniji, patetično vodite računa o svakom koraku, još pedantnije reciklirate, kada nosite flaše u kontejner za staklo, ubacujete ih jednu po jednu, osvrćete se, pogledujete i gore, i Sveti Petar će vam ovo zabeležiti kao pozitivno brojanje, očekujete poglede i prolaznika, „hej, vidite, ja recikliram, deluj lokalno, misli globalno!”, poručuje im vaš pogled, ali s njihove strane dolazi mrštenje, oni se secaju od „cangr tras bang”, jedan nabildovani dasa s kockastom glavom vam čak dovikne s prozora na prvom spratu stambene zgrade da se utišate, vi mu odbrusite, ali kada on siđe u papučama i nazuvcima i prljavim bermudama s dezenom pidžame (svetloplava i kaki boja, karirano) i u majici bez rukava, vi pobegnute i zamišljate da ćete dovesti kolege iz partije da snimite primitivizam glasača

ozloglašene zaostale partije („ko negira genocid u Srebrenici, uništava i neposrednu okolinu”) i da od toga čak napravite gostovanje u „Utisku nedelje” kod one nosate, gde biste povezali primitivizam zaostalih političkih protivnika s herojskim aktivizmom demokrata potcrtano brojkama o zagađenju, globalnom otopljanju, uštedama kada se koriste reciklirane sirovine i s oročenim datumima da to te-i-te godine 97,37% sirovina ima da bude iz reciklaže, a samo 14,83% energije da ispušta CO₂ u atmosferu, plus jebanje keve plastičnim kesetinama, i tada vas zaista neće biti sramota da ponovite tu izandalu frazu „deluj lokalno, misli globalno”, čekate vi, čekate, prijatelji s posla, porodični prijatelji i komšije su već obavili svoju diferencijaciju, jer vi ste sada kao vegan, ne možete da odolite da svakom koga sretnete ne poverite svoje vjeruju glede nejedenja mesišta i „sluzi”, vi ste kao gej glumac u američkom sitkomu, već u drugoj rečenici morate da vrcate guzom i naglasite da ste gej, vi ste kao Stiven Fraj na Bi-Bi-Siju, „dobar dan, ja sam gej i pokušao sam da se ubijem, a kako ste vi?”, vi ste se sada politički aktivirali, nema tu više olakog čakulanja, vi imate obavezu prema budućnosti planete, svojih unuka (koje uostalom još i nemate, ali to tako lepo zvuči, „planetu moramo svojim unucima ostaviti u upotrebljivom stanju”), prema ugledu Srbije u svetu, „tako da više ne morate da je se stidite u razgovoru sa strancima koji zabrinuto vrte glavom”, prvobitni podsmeh je prošao, sada kada su videli da mislite ozbiljno i kada im nisu uspela prijateljska upozorenja „da se ne zanosite i gledate svoj posô”, da „nije Zapad med i mleko, pa ti veruješ đinđuvama i lažima koje nam nude”, kada nisu uspela podsećanja na bombardovanje, to je bilo bombardovanje zločinačkog NATO-a koji nas je brutalno ozračio osiromašenim uranijumom i sjebao nam komparativnu prednost u izvozu zdrave hrane, jer mi nemamo jaku tešku industriju i ne umemo da pravimo kompjutere i bolide za Formulu 1, ali, brate, što imamo šljive i orahe i maline i na domaćinstvima gde još žive pokoje babe i dede i naša patriotska omladina koja je odlučila da se vrati iz Beograda i australija, novih zelanada, južnoafričkih republika, masačusetsa i velikih britanija, da bi nastavila stopama svojijeh predaka, to zlata vredi, brate, mi kada to ukusno marketinški izbrendiramo, pa teglice s kariranim etiketama, pa šljivovica u čuturicama, pa suve šljive u vakuumiranim pakovanjima, pa kajmak s poklopcem od alu-folije, lažno imenovan kao noćna hidratantna krema protivu bora, pa oraji pa lešnici, pa kada pokažu prvi diplomatsko-trgovinski sporazum između SAD i Kneževine Srbije, to je vrednije od *Miroslavljevog jevanđelja*, para vrti gde burgija neće, ali sad su nas zajebali s ovim osiromašenim uranijumom, majku im američku, najgora nacija, što ih mrzim, ako ih je Al Kaida sjebala, trebalo je i više, da vide i oni kako je to, pa kad su usahnula neposlušana upozorenja o kosturima iz ormana velikana te nove partije, pa kad je posle podsmeha prošlo i to vreme upozoravanja i čekanja da se dozovete pameti, e onda je počelo dobacivanje da ste ustaša i autošovinista i vi ste polako sveli krug prijatelja, poznanika i rođaka na „pravu meru”. I dalje ste gordi, još ne pomišljate na najgore, ali izdaje vas strpljenje, vi rešavate da odete na vrh, kod kralja Džona, kod Ričarda Lavljeg Srca, kod Robespjera lično, kod Tita i Đikija, jer oni kada vas pogledaju okom plavim ili čeličnosivim, ili kojim već okom gledaju, oni će ukapirati vaše ideje, oni samo imaju loše saradnike, partijski aparat je birokratizovan, a državni

još i više, ali takav je život, valja se boriti u okviru sistema, u početku su koraci mali i gotovo nevidljivi, ali svaki koračić je važan i u konačnici se pokaže kao važan, politika i život nisu obitavanje na pustom ostrvu, treba umeti s ljudima, politika je umetnost mogućeg, ne može sve odmah, ali treba požuriti dok nam ozonski omotač još garantuje život, prirodni resursi još totalno nepotrošeni, a areali koliko-toliko čistog tla još nepretvoreni i deponije prljavih tehnologija kojima korumpirani političari zarađuju s provizijama koje im se uplaćuju na tajne račune na Kajmanskim i Maršalskim Ostrvima, to je najveća izdaja, e to je autošovinizam, a puna im usta tradicije i patriotizma i Kosova, tako vi rezonujete dok se znojite od treme i mokro vam međunožje i mokri vam pazusi, a detaljno ste se istuširali za ovaj susret, uvereni ste u svoje ideje, to samo ludak može da odbije, treba samo zaobići učmalu partijsku strukturu koja se davi u kancelarijama s prašnjavim registratorima i u kojima kafe-kovarice kuvaju pregorke turske kafe, i gde se cirka džoni voker iz najdonjih fioka ili rashodovanih ormana pored čiviluka, eh taj nameštaj sa šmekom SFRJ, ali to je znak da se partija ne razbacuje, sve je to skromno, prema guberu, ponosni ste na službena kola vaše nove partije, to su stari golfovi i vremešne mazde, audije i be-em-veove i džipove su ti divni, skromni ljudi prepustili mafijašima, folk-zvezdama i državnim službama, nema ništa slađe nego kada karavanom raspalih golfova dođeš u malo mesto u Srbiji, gde se junački drži ogranak vaše nove partije, a kažu da je provincija zaostala, lažu pokondireni gadovi, nisu makli dalje od „Kругa dvojke”, naš narod je radišan i čestit i pametan, samo mu treba predočiti činjenice, samo mu treba pomoći u bici protiv lokalne korupcije, ne treba sve svoditi na metropolu, zašto se sednice Vlade ne bi održavale rotaciono po mestima u Srbiji, da ljudi tamo vide da su i oni važni, on sebe već vidi u tim karavanima, dočekuju ih rukovodioci lokalnih odbora, tu je devojče u narodnoj nošnji i u opancima, iznosi pogaču, so i rakijicu, mali pionir umesto pionirske marame i đačke bluze nosi takođe narodnu nošnju, gde izradiše te opančiće, a devojče ima opasno jeleče, grudi kipe, našminkana je žestoko, veštačke trepavice joj prave promaju, usne crvene poput trešanja, napumpane kao da su je pčele ujele, naglasak je umilan, prava lokalka, dah joj miriše na žvakaću gumu „Bazuka Džo” i cigarete, pionirić Solunac recituje govor majora Gavrilovića, pleh orkestar trubi „Marš na Drinu”, rukovanje s ekipom lokalnog stranačkog odbora, obilazak preduzetničkih podviga te lokalne ispostave, uprkos opstrukcijama samožive nedemokratske vlasti, ali promeniće se to, on želi da se umili meštanima, i nesvesno greši u akcentuaciji, želi da im se dodvori, da pokaže da ne misli da je bolji od njih, kada čuje gramatičke greške kod meštana njemu je milo i toplo oko srca, svi smo mi Srbi, eto kako mi u „Kругu dvojke” imamo pogrešnu sliku o svom narodu, on kuca na vrata i ulazi, Tito iznenađen ostavlja detektivski roman o Šerloku Holmsu i brže-bolje uzima *Borbu*, a batler, ordonans, lični pratilac, trener za snu-ker i operater mašine za izbacivanje glinenih golubova vam prilaze kao uljezu, na stolu Titovom se dimi tompus u pepeljari, vidi se i čaša s bogme dobra tri palca ćilibarskog napitka (balantajns ili čivas?, pitate se vi iz zaludne radoznalosti), vi objašnjavate da imate nove ideje za razvoj, podižete akten-tašnu i otvorite je, iza zavesa iskoče telohranitelji s automatskim puškama i magnumima, vi od straha isпустите akten-tašnu, svi polegaju na

pirotski tepih, čak se i Tito sagne ispod stola, vi zažmurite, gotovo da se userete od straha od glasnog škljocanja oružja, mislite ubiće vas, napraviće đevđir od vas, „ja sam Crnković, iz direkcije za ekologiju u senci, pisao sam vam pre mesec-dva, ne znam da li ste dobili...”, Tito se pridigne, nasmeje se i mahne rukom, „pustite čovjeka, majku vam vašu, to je omladinac koji želi da doprinese razvoju samoupravljanja...”, „jeste, jeste, tako je!”, uskliknete vi s olakšanjem, telohranitelji pakuje akten-tašnu ne ispuštajući oružje iz drugih ruku, sumnjičavo provere sadržaj, pa pogledaju Tita i klimnu glavom, ali kao da im je žao što nisu imali razloga da vas izrešetaju, batler prezrivo frkne, trener za snuker i operater mašine za izbacivanje glinenih golubova izvade ruke iz sakoa odnosno perjanog prsluka, znači i oni su telohranitelji, shvatate vi, ali ta informacija vam ne znači ništa, Tito pritisne dugmence na stolu, odmah se pojavi konobar odeven kao da je u kaubojskom salonu, Tito mu kaže „kafa, kisela voda i viski za druga”, okrene se prema vama i vikne „kakvu pijete?”, „srednje slatku!”, viknete vi slabašno jer ste se presekli od straha, i ostanete vi nasamo s Titom, a on purnja li purnja, povremeno skine naočare i približi listove iz vaše fascikle, „ali stakla su mu bifokalna, zašto...?”, pitate se vi, harizma velikog vođe vas je ophrvala, svaki detalj u prostoriji vam deluje u isti mah značajno, srcu drago i već viđeno, ili ako odete kod Đinđića, kakav je to majstor, s njim se, kažu, čovek dogovori za pet minuta, nema gubljenja vremena na kerefeke i protokol, nema tupljenja, čovek je živa vatra i energija, to što on uradi za 14 sati, drugi urade za nedelju dana, njegov radni dan je 14 sati, znači dva sata manje od radnog dana Anta Markovića, ali kakvih je to 14 sati, bato, to je furiozan tempo, on preskače najmanje jedan stepenik a ponekad i dva kada ide uzbrdo, mrzi ga da čeka lift, on ide peške, a saradnici i deo telohranitelja neka se voze, on stigne prvi, i jedan od telohranitelja koji ga nikada ne gubi iz vida, taj je posle bio pozni reprezentativac u brzom hodanju na 20 kilometara, toliko se utrenirao prateći energičnog premijera, Điki za svaki primer iz političkog i privrednog života ima po jednu basnu, narodnu umotvorinu ili poučnu anegdotu iz sveta politike, naročito iz doba Harimana i Ruzvelta, ponekad i Čerčila, ma šta 14 sati, 16 sati on raba, zatim je tu sat i po telovežbe, po mogućnosti i obavezama, nekad džogiranje, nekad pilates i lako dizanje tegova, sve češće trčanje na pokretnoj traci koja mu stoji u kabinetu, mada zli jezici kažu da mu je trčanje uz stepenice uz preskakanje pod dva stepenika najbolji fitness, a voli i fudbal na male goliće na terenu za rukomet, kažu da mu je ubačeni saradnik iz kriminogenog miljea namerno slomio nogu na Kopaoniku ne bi li metu učinio sporijom i pogodnijom za atentat puškom, tako je i Kenedi bio hendikepiran korsetom zbog hroničnih bolova u kičmi, inače bi ga bilo gotovo nemoguće pogoditi, ili bi se posle prvog metka sagnuo, e, pazi sad, i Điki purnja, a vi mislili on nepušač, jer nikada ga niste videli da puši, uostalom ni Slobu niste videli, osim na naslovnoj stranici *Vremena*, na kojoj je ružna slika, kojom su se nekada hvalile anglosaksonske feministkinje, pilotkinje, naučnice, književnice a sifražetkinje od formata, ali kod Slobe je poruka bila „ispušio od Amerikanaca”, otud je i ova poslednja naslovnica *Vremena* s Vučićem u kojoj on pokisao i zapanjen gleda retku publiku, na trenutak zanemio kao Čaušesku kada su prvi put u životu počeli da mu viču „ua”, e ta grimasa kao u onog komičara iz serije „Auto-

buska stanica”, naime Stivena Luisa (kao „inspektora Sirila”), proročanski označava, kao na fotkama u filmu „Predskazanje”, šta će se dogoditi za oko 9 (devet) meseci, i puši, dakle Điki, četiri (4) kutije dnevno on ispunja, to izbrojite posle samo nekoliko dana, pokretna traka za trčanje i sobni bicikli stoje kod neopranih prozora, primećujete sloj prašine na tim alatkama, vidi se da odavno nisu korišćene, Điki je neobrijan, malo potišten, nogu u gipsu drži na šamlici, sedi postrance za pisaćim stolom, niko ne sluti da je lomnjava noge u sportskom centru na Kopaoniku bila aranžirana, cela ta ekipa tamo je bila debelo potplaćena ili sastavljena od ubačenih spavača ili krtica, osim korisnih idiota ili privrednih mafijaša, tipa onog stručnjaka za privatizaciju i kapitalizaciju koji se hvalio da je završavao jedan kurs mesečno u San Dijegu, Briselu i Temišvaru, ili tipa onog ministra koji je ličio na Mikija Mause, farbao je kosu i nosio okraćale pantalone i, kada je došao na „dužnost”, govorio je kao Srbin koji je zaboravio maternji jezik, a na kraju se u TV duelu na tečnom srpskom prepirao s pripadnikom jedne vanstranačke ekonomske grupacije, koja je obećavala brda i doline od dotacija kada uđemo u Evropu, ministar unutrašnjih dela je mucao i ličio na kombinaciju dobrog vojnika Švejka i Milana Nedića, i vazda se hvalio da mu je Dobrica Ćosić dao ideju za novu partiju, koja je trebalo da bude kombinacija SSOJ, Zelene stranke i ekološke sekcije Narodnog fronta iz fiskalne 1946. godine, saradnici i savetnici ekonomskih ministara su svi govorili srpski kao gastarbajterske babasere iz Sandžaka, nosili su laptopove koje nikada nisu uključivali i imali su nabildovana tela kao da su se takmičili u ekstremnim sportovima s povlačenjem kamiona ili gonjenjem točkova od kipera, čitava sekcija turističko-sportskog kompleksa na Kopaoniku je smrdela na kazino, znači mešavina cigarilosa, tompusa, muškog losiona (anti-Brion 2.0) i kurvanjskog ženskog parfema (lažna Endi Mekdauel i živanši presipan u Bulgariji), smrdljivog daha od podrigivanja viskija, nikotina, kavijara i škampa, kao da su konzerve sardina korišćene kao pepeljare, itisoni su pokazivali udubljenja od štikli visokih i oštih kao šiljci za lomljenje leda, na jednog razbacanog *eksperta* dolazile su dve-tri *dame*, koje gotovo nisu ništa izgovarale (kada bi ipak progovorile, čuo bi se akcenat ruski, bugarski, azerbejdžanski), odevene su bile kao na špicama za filmove o Bondu, cipele tih muškaraca bile su ulaštene kao operski klaviri, ali su im đonovi bili upadljivo izlizani. Đinđić vam je rukom dao znak da sednete na stolicu koja se nalazila pored šamlice, očigledno su mu sagovornici sedeli tu, a ne prekoputa neurednog i pretrpanog stola, vi primećujete na ekranu desktopa kako idu bindžovane epizode *Sajnfelda*, iz otvorene fascikle pred predsednikom Vlade vidi se nekakav ekonomski izveštaj o železari Smederevo, u kabinetu je zagušljivo, nijedan prozor nije odškrinut, klima očigledno ne radi, dve pepeljare su prepune cigarilosa, belog kenta i dugog vinstona, sve popušeno najviše dopola, plastične čaše s kafom vonjaju i po konjaku, vi izlažete svoje ideje ponešto usporenom premijeru, on sluša pažljivo, ali ipak u vazduhu lebdi očekivanje trenutka kada će vas prekinuti, vi ne dobijate očekivani sjaj u oku, prepoznavanje odlične zamisli, hitar dogovor *with a quick schedule*, kao i s oročenim aktivnostima, ne dobijate algoritam s punim elanom i verom u budućnost, sve u prostorijski vonja po zamoru materijala, čamotiji, razočaranju, prokrastinaciji, Điki uzima flašu konjaka kurvoazije iz najdonje fioke i

doliva u plastičnu čašu s filter-kafom, gasi trećinu cigarilosa, pali novi, vi ste uvereni da ćete dobiti rak pluća, ako ne od Tileta onda od Đikija, ovaj trlja vilicu kao da ga boli umnjak, „nisam znao da pušite”, kažete vi, naravno bez prekora u glasu, čak ne ni nezadovoljno, ko ste vi da kritikujete motornu snagu reformi, pa svako ima poneku slabost, Vili Brant je bio alkos, piluloman i imao ljubavnicu, a Kenedi šta sve nije radio, em narkos, navukao se na pilule i injekcije protiv bolova, jadan, šta ćeš, već je kao preljubnik katolik jamačno obezbedio sebi večno kovanje u kotlu u paklu, a Krcun i Đido šta su radili sve u revolucionarnom žaru, nema crno-bele slike, jebiga, politiku vode ljudi a ne sveci, lepo Điki reče, „kome je do morala, neka dâ u crkvu”, Điki nije mnogo obratio pažnju na ovu polukonstataciju, već je samo objasnio „još sam i smanjio, dok sam redovno trenirao, pušio sam šest kutija dnevno”, on lista fasciklu i gleda dijagrame i rasejano klima glavom dok vi objašnjavate, u grlu vam knedla, gušite se od dima, osećate s užasom i miris znoja vašeg sagovornika, kravata Đikiju nije vezana uz vrat, vi se primičete da izvadite jedan grafikon iz portfolija, s velikim razočaranjem primećujete prljavu kragnu košulje, da li je on spavao ovde noćas, a možda i više noći?, pitate se, osetite i vonj čarape navučene preko gipsane obloge, mora da je reč o hitnim državnim problemima, ko zna šta nam Zapad nameće u vezi sa kosovskim pitanjem, mislite vi, dišete na škrge, kod Tileta ste dnevno pasivno pušili jednu i po kutiju tompusa i tri kutije drine bez filtera (telohranitelji, jebiga), ovde pasivno pušite kao u spalionici otpada, žena se mršti kada vas pomiriše posle radnog dana, muče vas stalne glavobolje, hrana vam je neslana i neslatka, kočiči vam se rame, kašljete uporno, što objašnjavate prehladom zbog celodnevnog boravka na studeni tokom Đikijeve sahrane, pa pomena jednog, pa pomena drugog, pa počasnih šetnji, zamarate se neuobičajeno brzo, ostajete bez daha posle samo nekoliko stepenika, počinjete da gubite ravnotežu, komšija doktor vam kaže da nije to ništa i prepíše vam penicilin koji vam lično i ubrizgava četiri meseca tokom kojih vam je sve gore, napokon vas žena natera da odete na pregled, doktor komšija vam je dotle već doneo kartonsku kutiju od ulja vital, punu ospena, baktrima i sanduk narodnog sirupa protiv kašlja iz njegovog sela i uporno vam govori da to nije ništa, da je to sve zagađenje, smog koji nam dolazi iz Evrope, ali kada najzad odete kod lekara na pregled, rendgen pokazuje rak na levom plućnom krilu, prilično podmakao, s metastazama na mozgu, limfama oko ruke čije rame vas je bolelo, ima i jedna tačka na jetri, vi ste paralisani od straha, lekar vam spakuje sve nalaze, snimke i upute za skener na VMA, ali nema gde da ih stavi, pita vas imate li neku kesu ili mesta u tašni, vi bleđi kao krpa otvorite akten-tašnu i uzmete fasciklu s kojom ste išli kod Tileta i Đikija, otvorite je, izvadite planove i dijagrame i bacite ih u korpu pored doktorovog stola, i umesto toga ubacite nalaze i snimke i sve po redu, lekar vas teši kako su ga naučili, „vas ćemo staviti na prioritetsnu listu, samo da lociramo sve skenerom, odmah vas šaljemo u Nemačku, tamo imaju kobaltne topove i laserske noževe, u kombinaciji sa hemioterapijom postižu se *zadovoljavajući* rezultati”, vi klimate glavom, ošamućeni ste, želite da poverujete, ali jednostavno ne možete, zašto baš vama, pa imate tako velike planove, za Srbiju, za stranku, za planetu Zemlju, za budućnost socijaldemokratije u svetu, ili makar levog centra, da ga jebeš, izlazite iz lekareve ordinacije, on

vas zabrinuto ispraća sve do lifta, tapše po ramenu, vi jauknete, to je bolno rame, on se štrečne i kao oparen podigne ruku, pa vas jedva приметно potapše po kanda zdravijem ramenu, silazite liftom, greškom pritisnete dugme za garažu, kada se vrata lifta otvore, blenete u sumračnu studen podzemne prostorije, treba vam minut i više da se setite da treba da pritisnete „0”, ali nigde nema nule, onda vam dođe u glavu da treba da pritisnete „P”, jebala ih ćirilica, izadete na dan, koji je kao za inat prelep, sunčan i ubavo užurban, i sve je na svetu lepo i boli vas kurac za globalno otoplјavanje i politiku i partiju i Srbiju i svet i Evropu i galaksiju, sada samo želite da progutate svaki tren, da ga osetite „u potpunosti”, ali vi zapravo ne znate šta je to „u potpunosti”, to ste samo negde proćitali, na kiosku kupite kutiju marlbora i upaljač, u parku kandžama otvorite paklicu i zapalite i kašljete i u ustima vam je gorko. Šetate se gradom, žalite što sve te boje, mirise, osećanja, predmete, ljude niste obgrlili ranije, jer vi ćete ubrzo otići, a sva ova lepota će nastaviti da blešti i posle vas, ne znate kako i zašto, ušli ste na rasklimatana vrata neke predratne zgrade i prošli na zadnji ulaz i našli ste se u zadnjem dvorištu, atrijumu, pokrivenom popucalim betonom, uz zidove se nalaze kontejneri za smeće, jedan stativ za trešenje tepiha, jedna ljuljaška sa dva sedišta ispod koje je mnogo pikavaca i plastićnih kesa, odjednom vam je hladno, vetar je uskovitlao kese koje su poput uvenulih vila ili pijanih duhova zaigrale, dok su konzerve ćegrtale pored kontejnera i vi ste podigli obe ruke poput devera na svadbi, u jednoj držeći akten-tašnu sa smrtnom presudom, a u drugoj kesu s jogurtom, hlebom i dvesta grama parizera, i zaigrali ste nemi ples Grka Zorbe – kao Miša Stanisavljević što napisao u dnevniku umiranja – hipnotisale su vas kese, koje vam više ne izgledaju kao neprijatelj planete već kao prijateljice koje dugo niste zvali i raspitivali se kako im je, a one ipak nisu ljute, ne zameraju vam ništa, već vam se smeše, sve su vam oprostile, jer znaju da ste bili zauzeti, one su vazda bile skromne, znale su one da ćete im doći, i raduju vam se kao i uvek, s njima ste među svojim, i vi igrate, kese lete uvis, limenke ćegrtaju, vetar fjuće, iznenada se sprema poznoletnja oluja, mini-pijavica se kreće atrijumom, smračilo se, oblaci su se skupili, jedna gugutka je sletela na kontejner i gleda vas, kao da se ćudi, vi u njenom pogledu tražite dobar znak, „mama! da li si to ti?!” zamišljate kako u TV studiju, u emisiji posvećenoj pacijentima koji su pobedili najteže bolesti, opisujete pogled te gugutke, „kada je na kontejner sletela gugutka, znao sam da ću pobediti!”, zamišljate da govorite, u studiju se ukljući lampica APPLAUSE, publika plješće, vi se bajagi skromno smešite, srce vam je puno, aplauz je zaglušujuć, vi ste u euforiji, vi ustajete sa stolice, domaćin vas gleda najpre zaćuđeno pa odmah zatim namršteno, publika vrišti i zviđi u znak podrške, vi zapoćinjete Zorbin ples, publika ritmićki plješće kao u transu, to je snažan huk podrške, oći vam se pune suzama, domaćin u studiju se zbudjeno osvrće oko sebe, sleže ramenima, mahne rukom nekome u mraku iza kamere i reflektorâ, vi gledate u gugutku na kontejneru, ali ona ne gleda u vas, to je jedna tužna gugutka, šćućurena, kao da se trese od hladnoće i umorno trepće, nije joj dobro, sada vam je jasno, odjednom vam ta gugutka lići na majku u bolnici kada je zaspala a vi joj ukrali poslednje evre iz torbice pored prozora, onaj huk je huk vetra, a ne publike, nevreme se pojaćalo i krupna kiša lije po vama, dobuje od poklopce kontejnera

i plehanu strehu iznad zadnjeg ulaza, vi stojete, spuštate ruke i počinjete da plačete. Vi ridate u samosažaljenju, strahu i očajanju. Polako odete pod strehu, naslonite se na prljava vrata s napuklim mutnim staklom i počnete da kašljete. Kada se okrenete da biste se vratili, na zidu u hodniku vidite izbleđeli plakat vaše nekadašnje stranke iz prethodne izborne kampanje.

Silvija Monros Stojaković

PASTELNE BOJE

Moja žena voli pastelne boje. Voli i pozlaćene ramove na umetničkim slikama koje vise na našim zidovima. Zaista ima ukusa, čim i mene voli.

Ali prekoputa nas se doselio jedan sasvim neotesan brka. Voli da pušta glasnu muziku koja trešti celom ulicom. U bašti mu rastu izdanci pravog zlata, ali crne boje.

Moji baštovani su mi rekli kako su kroz njegove prozore videli kojekakve škrabotine po zidovima. Sve nekako drečavo. Čak nedopustivo koliko je neukusno.

Imajući na umu pastelne boje s početka ove komunalne skaske, naložih svojim baštovanima da u snu brku pošalju kod brice, a da te silne klice zarđalog pasulja prebace kod mene. Biće moja žena zadovoljna ovim postupkom: skraćiću višegodišnje svađe po kućnim savetima. Očas posla! Manje zlo nego ono – ja tebi rušim krov, ti meni podrum, i tako godinama, vekovima. Potpuno zastarelo!

No, jednog dana me neka vremešna šiparica upita da li se to zove demokratija. „Neg-o šta!”, odgovorih tek da me ostavi na miru, da mogu dalje da gledam u svoju trenutnu ženu. Ona voli, rekosmo, pastelne boje. A oblači se u sasvim izazovne modele modnog kontrapunkta, pa je tad lepša i od Evropske unije...

Ali ona balavica što me je upitala za *fucking* grčku reč – davno beše kad su tamo mudraci mudrovali, u toj Grčkoj, dok su robovi sve ostalo radili – e, ona je sebi još dozvolila, ta lažna balavica, da mi kaže kako se jedne davne godine vratila sa svojim čovekom sa bračnog putovanja, brodom koji je od Buenos Ajresa do Đenove bio krcat Čileancima koji su napuštali rođenu avliju zbog totalnog kolapsa kamionskih snabdevača u zemlji nakon izborne pobeđe tamo nekog – prvi put glasom naroda izabranog – socijaliste po imenu Aljende...

Što ta baba nije lepo uživala u svom medenom mesecu!

Sad mi još nešto drobi o surovo izazvanim veštačkim nestašicama, o nekakvom međunarodnom pravu, o boljem i plemenitijem sutra. Sirotica. A živi, izgleda, u Srbiji... Bio je tamo i neki Generalštab... Remek-delo arhitekta Dobrovića, kaže mi zet.

Lako ćemo i tamo s nekom Palmirom, sad kad smo i taj rat okončali, samo da se ne oštete pastelne boje...

BIVŠA LJUBAV

Grejs je umrla.

Dok spušta poklopac na električni čajnik – nakon što je na pari otvorila koverat – Zoi uočava ovu krajnje jednostavnu rečenicu. Dok razvija običan beli pisaći papir primećuje, pre nego što počne da čita od početka, drugu nasumično uhvaćenu primedbu. *Nikad se nismo posvađale koliko pamtim ni jedan jedini put.*

Njen muž je nekad balavio nad tim čoškastim svračjim nogama, nad tom štednjom znakova interpunkcije, a ni do dana današnjeg nije ih prihvatio kao nešto obično, kao pretplatu za novine ili račun za struju. Zbog nekadašnje seksualne strasti, svračje noge se vezuju uz Čarlsov uredan rukopis, to su dva dela spoja u kom su pisma igrala ulogu emocija. Nesklon odlaganju u takvim stvarima, Čarls će odmah sročiti odgovor, obziran prema onome što duguje bivšoj ljubavi. Zoi se nekad plašila njihove prepiske, i mrzela ju je. *Kao i uvek ljubavi moja, Odri: svih godina dok je trajala veza, poslednje su reči bile iste.*

Kao i uvek, moraće ponovo da zalepi koverat jer lepilo na preklopu više ne hvata. Sve je to mnogo lakše danas, sa zgodnim *prit* ili *uhu* lepkom u stiku. Nekad, dok je afera bila na vrhuncu, ulepila bi celo pismo.

Zoi, sad u sedamdeset četvrtoj, sitna je, vitka žena, sasvim malo povijena. Njena ravna kosa, nekad gavran-crna, skoro je bela. Zbog usta o kojima sama misli da su kao čarapin početak smatrali su je, ranije u životu, više privlačnom nego lepom. „Divlja”, zvali su je kao devojkicu, „nepredvidljiva”, a obe reči su se odnosile na njen temperament. Nikad je niko nije nazvao zgodnom, a sad je niko ne bi nazvao divljom ili nepredvidljivom.

Pošto je još rano, i dalje je u kućnoj haljini od crne svile sa skerletnim lalama kao šarom. Ona obavlja njeno mršavo telo, preklopljena je spreda, vezana ešarpom koja se slaže sa haljinom. Kad se pojavi, njen će muž još biti u svom kućnom ogrtaču, udobnom i vunenom, braon kao meda, vezanom upletenim gajtanom. *Najdraži, najdraži Čarlse, počinje pismo. Zoi ga ponovo čita do kraja.*

Ovo pismo je posebno, naravno, zbog Grejsine smrti. Ostala su bila drugačija. *Grejs i ja se pitamo kako ti guraš ovih dana... Grejs i ja smo konačno otišle u penziju... Treba da ti dam ovu adresu, kaže Grejs. Ako slučajno jednom poželiš da pišeš... Kuća na morskoj obali. Grejs je to oduvek želela... Godine 1985, 1978, '73. i '69, Grejs je uvek imala nešto da kaže. Da ručamo jednom na brzaka? u svakom pismu – i ovom – predlog pre onog Kao uvek ljubavi moja i one jedne putače kao podsećanja na njihovo ljubljenje. Zoi je zbog nečeg uvek verovala da predlog o ručku na brzaka potiče od Grejs. Da li je, pita se, to predložila i sa samrtne postelje?*

Zahvaljujući ovoj aferi u Zoi se razvilo jedno posebno čulo. Ona bez napora uspeva da predstavi sebi sliku žene koju nikad nije upoznala, sad samotne stanovnice kuće u koju ona sama nikad nije kročila. Vidi je u elegantnoj odeći kestenjastih tonova, s čelično-sedom kosom pomodno nameštenom, bistrim očima sad malo zamagljenim. Na njenom su se licu nakupile brazdice te je ono sad mapa borâ. Zoi je zamišlja kako ulazi u kuhinju

i pali radio da čuje iste vesti koje je ona sama čula ranije: fudbalski navijači podivljali u nekom nemačkom gradu, porazbijali izloge, preturili autobus. Zamišlja je kako stoji sa šoljom nes-kafe u isturenom prozoru u dnevnoj sobi: viđeno kroz kišicu na prozoru, more je kao talasasta šara, sivkastozelena, s belim prugama. Nebo s kojim se spaja na horizontu suviše je sumorno da bi se gledalo. U vidik uplovljava samo jedan brod, kočar skuše.

Ako ti nije zgodno ili radije ne bi u redu naravno razumem.

Alpski rog je mesto gde ručavaju, gde su ručavali otkako su se zavoleli. Ne mogavši da odoli radoznalosti, Zoi je jednom otišla tamo. Zapravo je i ušla te navela izmišljeno ime nekoga s kim treba da se sastane. Nekakav muzički instrument, verovatno alpski rog, pružao se celom dužinom zida; druga dva zida krasio je tirolski predeo. Stolnjaci su bili karirani, plavo-crveni; svirala je snimljena muzika; mesto je bilo skromno. „Oprostite, molim vas”, rekla je Zoi konobaru, od tada kao da je prošlo pola njenog života, a zapravo i jeste. „Očigledno je neka zabuna.”

Nalazi *priti* tamo gde ga Čarls drži, u srednjoj fioci komode, zajedno s piscim priborom i pečatnim voskom, selotejpom i makazama. Čuje korake tamo gore, na podestu između spavaće sobe i nužnika, pa ponovo na putu za kupatilo. Cevi začangrljaju kad pušti toplu vodu, zato što nikad nije naučio da ne odvrne slavinu do kraja da voda ne bi šiknula. Otkad ga poznaje, godinama, nije imao strpljenja s takvim stvarima.

„Vreme je da se ponovo vidiš sa Čarlsom”, Zoi zna da je Grejs to predlagala u onoj kući, i nagađa šta je Odri ogovarala: Čarls sad ima sopstveni život, Čarls se opredelio. Grejs je uvek navaljivala, blago, zato što je i ona volela Čarlsa, ali je to morala da zadrži za sebe. „Draga moja, sigurna sam da bi Čarlsu bilo drago da dobije neki znak.” Svašta se moglo dogoditi: nikad neće saznati.

Trideset devet godina je prošlo od godine u kojoj je planula velika strast. Odri i Grejs su već bile prijateljice, napredovale su na poslu u kancelariji, obe rešene da im mesta sekretarice budu odskočna daska za nešto bolje. Onog dana kad se Čarls pojavio – kad su ga prvi put ugledale – u obilazak ga je vodila uobražena, polupijana gospođica Mejberi, i on i ona sa čašama *vin rosé*, pićem koje je Mejberka – njena kancelarijska titula – pila svako popodne, ponekad i u prepodnevnom satima. „Pozdrav”, rekao je Čarls, štrkljast mladić lepršave plave kose. Zoi nije imala teškoće da zamisli stidljiv osmeh upućen Odri, potom i Grejs. Kasnije joj je ispričao za Mejberku i vino i obilazak kancelarije.

„Jadni Čarls” je postao mnogo godina kasnije. Jadni Čarls sam sa ženom koju ne voli, koja ga ne voli. Čemu sve to sad, kad su mu deca odrasla? U svojoj kući na moru živele su u nadi da će on jednog dana zvučati manje šaputavo preko telefona dok im bude saopštavao pojedinosti o smrti zbog nesreće ili bolesti. „Posle šest meseci, oslobodila se muka”. Ili: „Samo se okliznula. Prokleta plastična kesa. Po kiši, kod kanti za đubre.”

Zoi stavlja dve kriške hleba u toster, ali ga ne uključuje zato što još nije vreme. Pre nego što je afera otpočela, njega je očaravalo to što dve očigledno bliske prijateljice mogu biti, po izgledu barem, tako izrazito različite. „O, to se često dešava”, rekla je Zoi navodeći primere iz svojih školskih dana, ali on nikad nije pokazivao neko zanimanje za njene školske dane, pa nije ni tad. „Grejs trapađoza, zovu jednu”, rekao je. „Rugoba. Odri krasotica.” Staromodna imena, pomislila je, i predstavila sebi staromodne devojkice, tetkama

nalik i pored Odrinog izgleda. Kasnije je uvek uključivao i Grejs kad bi pominjao Odri, zamagljujući površinu zbog dubine ispod nje.

Stavlja mericu kafe u plavo keramičko denbi bokalče, poslednji komad servisa. Jednom je našla fotografiju: Odri zgodna kao što je tvrdio, kao kakva boginja, sa cigaretom; Grejs mutna, kao da se pomerila. Opružile su se na čebetu pored stolnjaka na kom su ručali na izletu. Mogao se videti deo zadnjeg točka auta, a nije bilo teško izoštriti Grejsinu kovrdžavu kosu, dva oka ružičastih rubova iza naočara. Gde je pobogu bio taj piknik? Koju su priliku iskoristili – neko popodne kad u kancelariji nije bilo posla?

Zoi naslanja pismo uspravno na njegovu šolju, to čini namerno. Njega će naljutiti što ga je tako stavila, ona tim gestom dodaje svoju primedbu; ali i sama je tad bila ljuta. Onu fotografiju je iscepkala na komadiće i gledala ih kako gore. On nikad nije pomenuo gubitak fotografije, jasno da i ne bi.

„O, dobro”, pozdravlja ga i posmatra kako uzima pismo. Uključuje toster. Šerpica s mlekom zvecka na gasu, u njoj poskakuje stakleni disk koji ne da mleku da iskipi. Ona im sipa kafu. On vraća pismo u koverat. Ona preseca svaki komad tosta dijagonalno, kao što on voli.

Nije naslutila. Strašan je udarac bio, ošamutio ju je kad je rekao: „Čuj, moram da ti kažem, Odri i ja smo se zaljubili jedno u drugo.” Na tren nije mogla da se seti ko je Odri. „Odri i ja”, ponovio je, misleći da nije dobro čula. „Odri i ja se volimo.” Ostatak te godine i nekoliko narednih Zoi je osećala navalu mučnine kad god bi joj se odjek te izjave vratio iz onog nedeljnog prepodneva: desetog septembra 1968, u jedanaest. Odabrao je to vreme zato što su pred sobom imali ceo dan da pretresaju stvari, ali osim praktičnih pitanja nije se imalo šta pretresati. Nisu mogli da se udubljuju u to što je on neku drugu želeo više nego nju. Posle pet godina braka dodijala mu je. Progovorio je da bi je se otresao.

Namazavši marmeladu, premešta je bliže njemu. Njegovo lice, ne tako vešto u pretvaranju kao nekad, ne krije ništa. Posmatra ga kako misli na ženu koja je ostala sama, njegovo saosećanje stiže do kuće na obali mora, sad previše prostrane za jednu osobu. Čarls, međutim, nije dobar u zamišljanju. Ne prodire duboko. On u frižideru bivše ljubavi ne vidi pileći batac za ciglo jednu osobu, i ribe za ciglo jednu osobu za sutra. Tužno je biti u žalosti zimi, u raspoloženju odraženom u studeni i vlazi, u vetrovima koji zavijaju i od kojih se tresu prozori. Odri će posebno tištati nedostatak prijateljice kad dođe vreme gledanja televizije, pored nje neće biti nikog s kim bi razmenila koju opasku.

„Jeste, *Alpski rog* je i dalje tamo”, čuje Zoi kasnije tog jutra pošto je odškrinula vrata koja je on brižljivo zatvorio. „U petnaest do jedan, recimo? Ako tvoj voz malo zakasni, ili tako nešto, molim te ne brini. Čekaću, prosto-naprosto, draga.”

Rekao je pre toga i nešto što ona nije uspela da čuje, glas mu je bio neprirodno tih, šaka poklopila slušalicu. Posle toga, sasvim mali prekora što bivša ljubav nije javila ranije. Da je znao, došao bi na sahranu.

„Žao mi je što sam te toliko povredio”, rekao je kasnije one nedelje, ali tad reči nisu značile ništa. Pet godina greške, mislila je, dvoje dece rođene greškom. Suze su joj se slivale na odeću dok je on stajao pokunjen, onako naočito a izobličen od jada. Nije izduvala nos; htela je da izgleda onako kako se oseća. „Ti bi voleo da sam mrtva”, jecala je, izaziva-

jući ga da besno digne ruku na nju, da je smrvi pesnicom, da iz samilosti zatre sve što je ostalo od nje. Ali on je samo stajao, odjednom delujući neuhranjeno. Zar mu nije čestito kuvala? – misli su joj letele kao lude. Zar mu nije davala ono što je hranljivo? „Mislila sam da smo srećni”, prošaptala je. „Mislila sam da ne moramo ništa da dovodimo u pitanje.”

„Lepo je videti stari *Alpski rog* ponovo”, dopire iz predsoblja njegov šapat, i Zoi je sigurna da se on trudi da bude veseo. „Da ti kažem nešto, doneću paklicu *trikasla*.”

Škljocaj slušalice, kratko zvruc. On kaže nešto sebi, nešto kao „Sirotica!” Zoi tiho zatvara vrata. Grejs i Odri su verovatno prijateljemale pedeset godina, možda su čak bile školske drugarice. Da li je Odri bila idol devojčicama? Da li su one pomalo kinjile Grejs? Zoi je zamišlja zlovoljno skljojkanu u klupi, a Odri joj pritiče u odbranu. U pismima i telefonskim razgovorima pominjani su prijatelji, letovanja u Normandiji i Bretanji, bridž, ispiranje Grejsinog debelog creva, Odrin umnjak izvađen u bolnici. Zoi zna – ne misli često da je to puko nagađanje – da je Grejs, kad god bi se Odri vratila iz *Alpskog roga*, žudela za svakom mrvom koja bi joj se dobacila. Ni treptajem oka ne bi Grejs odala svoju tajnu; jedini izraz njene strasne ljubavi bio je taj što je uporno nagovarala na još jedno pismo. *Mislimo na tebe s njom po ovoj hladnoći*. „Prilično je slabo izgledao”, nesumnjivo je izveštavala Odri poslednjih godina.

Sa Zoi nije 1967. ostao iz ljubavi. Ostao je – sasvim naprasno, i neočekivano – zato što su emocije svuda oko njega postale neizdržljive: iznurenost ga je navela da ustukne. Da li je, pitala se Zoi godinama kasnije, osećao Grejsinu sen ne shvatajući dokraja da je upravo to bilo presudno? Ostao je, rekao je, zato što mu Zoi i dvoje dece koja su se rodila znače više nego što je mislio. Ispod ove tvrdnje ležao je nagoveštaj da nije pravo nameštati patnju nevinima zarad sopstvene sreće. To, iako neizgovoreno, gorko se dojmilo Zoi. „O, odlazi!”, povikala je. „Idi toj neprijatnoj ženi.” Ali, nije navaljivala; nije rekla da nije ostalo ništa, da je šteta nepopravljiva. Onoj ženi je kao razlog iz kog se predomislio naveo svoje finansijske prilike. Da izdržava dva domaćinstva – a takvi su bili izgledi u ono vreme – to je više nego obeshrabrujuće. *Grejs kaže da nećeš morati da ih ostaviš bez prebijene pare. To što ona i ja zarađujemo bilo bi sasvim dovoljno. Grejs bi volela da nam pomogne da izađemo na kraj*. Da je otišao, i Grejs bi na neki način bila tamo.

* * *

Kad dođe taj dan Zoi zna. On je letimice pogleda preko jutarnje kafe, a u očima mu se pojavi tamna iskrica izazvana pokušajem da raspali zgaslo uzbuđenje: uvek je bio spreman da se potruži. Jednom je Odri u pismu pomenula njegov „opušteni šarm”, rekavši da sumnja da bi mogla živeti bez njega i ostati ono što jeste. I dalje je štrkljast, na to je možda mislila; ono što je ostalo od njegove lepršave plave kose, uglavnom odstraga i sa strane, sad je pepeljasto; njegove šake – za koje Zoi lako zamišlja kako su ih ili Grejs ili Odri smatrale nečim najelegantnijim na njemu – sad su smežurane, zglobovi istaknutiji nego što su bili, koža s pegavim flekama nalik starom papiru. Lice mu je kljunastije nego ranije, zubi uglavnom veštački, oči suze kad je u sobi toplo. Dva ružičasta mesta pojavljuju se visoko na njegovim upalim obrazima onde gde jagodične kosti zatežu kožu. Lice mu je inače bledo.

„Moram da izađem danas”, objavljuje on kao uzgred.

„Nisi tu za ručak?”

„Uzeću negde sendvič.”

Da može, rado bi mu natuknula kako bi pametnije bilo da idu u neki restoran skuplji od *Alpskoga roga*. Jeftina hrana i vino kuće smrtonosna su kombinacija u ovo životno doba. Grozna je gnjavaža kad on pokvari stomak.

„Malo u kupovinu”, kaže on.

Nekad je trebalo da se vidi s tim i tim, ali to više ne pali zato što, zbog starosti, ne može i dalje da računa na to da se osoba neće izlanuti i odati igru. Postojao je „čovjek iz Lojda” s kojim je trebalo da se vidi, ili Hanson i Filips, koji su utvrđivali godišnju premiju osiguranja. Sve je to previše često koristio: preostala je kupovina kao slabašan izgovor. Pre penzije nije bilo potrebe da bilo šta pominje.

„Kupovinu”, kaže ona upitno. „Kupovinu.”

„Dve-tri stvari.”

Cigarete *trikas* teško je naći. Odri ne puši ništa drugo i skoro je vic to što se on daje u potragu za njima, delić nežnosti u kaleidoskopu ljubavne veze. Drugi takav delić je njihovo zajedničko uživanje u brizlama, jelu koje Zoi smatra odvratnim. Zajedničko im je i kašnjenje. *Grejs ne razume kako uopšte uspevamo da se nađemo!*

„Trebalo bi da ostane lepo vreme”, predviđa on.

„Ponesi kišobran, ipak.”

„Da, poneću kišobran.”

On traži određenu košulju, onu plavu na pruge. Pita se da li je ispeglana. Ona mu kaže gde je. Njihovo troje dece – sinovi, i Sesilija, rođena kasnije, sad svi u braku – ne znaju ništa o Odri. Ponekad se Zoi čini čudnim što je tako, što je njima potpuno nepoznata osoba koja je imala onako veliku ulogu u životu njihovog oca. Da je bilo onako kako je ta osoba htela, Sesilija se ne bi ni rodila.

„Da li tebi treba nešto?”, nudi se on. „Nešto što bih mogao da ti donesem?”

Ona odmahuje glavom. Volela bi da može da kaže: „Ja otvaram njena pisma. Slušam razgovore preko telefona.” Volela bi da on njoj može da kaže da je Grejs umrla, da je nje-gova prijateljica sad sama.

„Vraćaš se oko četiri, nadam se.”

„Otprilike.”

Da je onomad otišao, ona više ne bi živela u ovoj kući. Ne bi sedela u ovoj kuhinji u crnoj-i-skerletnoj kućnoj haljini, i gledala ga u njegovom vunenom kućnom ogrtaču braon boje. Kuća bi bila prodana pre mnogo godina; ona ne bi ostarila sa životnim saputnikom. Vrlo je malo verovatno da bi se ikad pojavio neki drugi muškarac; sumnja da bi i želela nekog.

„Sanjao sam da smo na trajektu i da putujemo u Dansku”, kaže on neočekivano. „Tamo je bila neka žena s kojom si razgovarala, sva u crnom.”

„Lepo joj stoji crno?”

„O da. Lepa žena, takođe. Upotrebila je jedan čudan izraz. Rekla je da je rešila da ima ono što je nazvala 'straobalno dete.'”

„A.”

„Posadila si me ispred nje i naterala me da pričam o njenoj haljini. Naterala si me da je savetujem.”

„Pa jesi li, Čarlse?”

„Jesam. Savetovao sam zelene nijanse. Tamnozeleno; ne maslinasto kao moje pantalone. I zaobljeni okovratnik košulje, ne špicast kao moj. Naterao sam je da pogleda moj. Bila je prijatna žena, osim što je rekla nešto malo neuljudno za moje cipele.”

„Da su ofucane?”

„Tako nešto.”

„Tvoje cipele nisu nikad ofucane.”

„Nisu.”

„Pa lepo, šta se tu može.”

On klimne glavom. „Da, šta se tu može.”

On ubrzo ustaje i ponovo ide gore. Čemu ovaj razgovor o snu? Istina, ponekad pričaju jedno drugom šta su sanjali; to su oduvek radili, ponekad. Značajno je, međutim, to što joj je on ispričao svoj san ovoga jutra: tako ona to oseća.

„Zašto si se smarao sa mnom ako ti nije stalo do mene?” To ga je pitala dugo nakon što je odlučio da ostane s njom. Dugo nakon toga dovodila je u pitanje sve; okomila se na ljubav koja ih beše sjedinila u početku; njeno je pravo bilo da on sluša šta ona ima da mu kaže. Šest je godina prošlo pre nego što im se rodila ćerka.

„Pa, odoh ja.”

Izgleda kao visoko, mršavo dete, oči mu duboko u dupljama, njegovo tamno odelo za grad dobro ispeglano, kravata na plave kašmirske šare slaže se s prugastom plavom košuljom. Braon cipele, par koji čuva za posebne prilike, izglančane, a ne kao u njegovom neobičnom snu.

„Da sam znala pošla bih s tobom”, ne može da se uzdrži Zoi; to nije nameravala da kaže, reči su izletele same. Ali, ne uznemiravaju ga kao što bi nekad. Nekad bi preko njegovog lica prešla senka užasnutosti, u njemu bi nadolazila strepnja da ona ne pohita gore po kaput.

„Ići ćemo zajedno idući put”, obećava on.

„Da, bilo bi lepo.”

Poljube se, kao uvek kad se rastaju. Za njim se zatvaraju ulazna vrata. Ona će za ručak otvoriti konzervu lososa i jesti je s paradajzom i paketićem čipsa. Cela konzerva bi joj bila previše, naravno, ali večeras će verovatno zajedno dovršiti sve što preostane.

Uključuje televizor u dnevnoj sobi. Selest Houm, u raskošnoj bundi, sedi u autu, ljuta zbog nečega. Zoi ne želi da gleda i ponovo isključuje televizor. Zamišlja bivšu ljubav uzbuđenu jer se voz približava Londonu. Sat ranije se našminkala, ali sad se ponovo šminka, što je teško kad se voz klata. Odri ne zna da se ljubav vratila u brak, da je rana sasvim zarasla. Ne zna zato što joj niko nije rekao, zato što on ne može da se natera da kaže kako je ona kratka zgoda bila stranputica. On poštuje – zato što se takav rodio – ono što ta afera i dalje znači ženi čiji je život poremetila. On ne zna da bi se Odri – pošto je uživala u svemu što se moglo uzeti – prirodno oporavila od drame da Grejs – pošto nije

uživala ni u čemu – nije uticala na nju. On se ne pita šta će se desiti sad kad je smrt drukčije pomešala karte.

Otvarajući konzervu lososa, Zoi ponovo putuje na sastanak u *Alpskome rogu*. Pita se da li se restoran promenio i misli da verovatno nije. Dugački rog se i dalje proteže preko jednog zida. Druga dva krasi isti onaj tirolski predeo. Stolnjaci su plavo-crveni. On čeka sa čašom šerija, a onda ona stiže.

„Dragi moj!”

Ona prva upućuje njihov poznati pozdrav, zatekavši ga nespremnog, kao što ponekad biva ovih dana.

„Draga moja!”, uzvraća on.

Naručuje šeri za nju, a kad piće stigne, rubovi njihovih čaša se načas dotaknu, nazdravljanje prošlosti.

„Grejs”, kaže on. „Žao mi je.”

„Eh.”

„Je l' grozno?”

„Guram.”

Konobar živahno zapisuje njihovu narudžbinu i pita za vino.

„O, dobro staro domaće crno.”

Zoi uzima paradajz i seče ga, prsti su joj artritični, ponekad bolni, mada sad nisu. Noću u krevetu pažljiv je kad je hvata za jednu ili drugu ruku, oprezan iz nežnosti, ne steže je kao nekad. Njeni su prsti ružni; ponekad misli da sad liči na majmuna. Preručuje ribu i paradajz na tanjir i posipa ih biberom. Nijedno od njih nikad ne soli.

„A ti, Čarlse?”

„Dobro sam.”

„Ponekad brinem za tebe.”

„Ne, dobro sam.”

Onog dana kad je radoznalost dovela Zoi u restoran, u *Alpskom rogu* je svirala harmonika. Za stolovima su sedeli mladi kancelarijski službenici. Promet je bio vrlo živ.

„Cenim ovo”, kaže Odri, „kad je nešto gotovo, sve te godine – zaista cenim, Čarlse.”

On joj dodaje paklicu *trikasla* preko stola, a ona se smeši i stavlja je pored sebe zato što je još suviše rano da je otvori.

„Zabavno je s tobom, Čarlse.”

„Mislim da se Mejberka udala, znaš. Mislim da mi je neko rekao.”

„Grejs nikad nije mogla da je smisli.”

„Nije.”

Da li je ovo kraj? Zoi razmišlja o tome. Da li je ovo poslednji trzaj, poslednji izazov za njegovu čast i poštenje? Može li njegova krivica skliznuti u bilo koji zaostali zakutak, najzad bezbedna od toga što ga je Grejs želela preko druge osobe? Niko mu nije rekao da održavanje vere može biti surovo kao i priznanje nevere; možda bi samo Grejs, igrajući ulogu pretvorne najbolje prijateljice, umela to da uradi kako treba. Ali nije bilo u Grejsinom interesu da to radi.

„Možda ću prodati kuću.”

„Mislim da bi trebalo.”

„Grejs je to jednom predložila.”

Ostavivši ih tu, Zoi jede losos i paradajz. Gleda kraj starog crno-belog filma: pre mnogo godina, znatno pre Odri i Grejs, gledali su ga zajedno. Gledali su ga zajedno i posle; on je kao dečak bio zaljubljen u Beti Dejvis. Dok čalabrcka jelo koje je pripremila, Zoi je ponovo zabavno ono što joj je bilo zabavno i nekad. Ali tome pažnju poklanja tek upola. Vodi se razgovor; ona ne čuje; vidi prste neiskrivljene od artritisa kako skidaju celofan s paklice cigareta i uvrću ga u obliku leptira. On naručuje kafu. Miris koji se vratio na njegovoj odeći bio je limunast s natruhom jorgovana. U jednom pismu pominjao se celofan uvrnut u obliku leptira.

„Pa, takav je život”, kaže on. „Divno je bilo videti te, Odri.”

„I meni je bilo divno.”

Pošto je platio račun, sede još koji trenutak. Zatim ona u toaletu puderom pokriva sjaj izbio zbog toplote i vina, i uređuje svoju urednu sedu kosu. Limunasti miris na tren osvežava ustajali vazduh toaleta.

„Pa, takav je život, draga moja”, kaže on ponovo na ulici. Da li su se ikad sporečkali? Da li je Odri takva da ne gubi živce, uvidavna i strpljiva, a uz to omiljena devojka u školi? Uostalom, nikad se nije posvađala sa svojom prijateljicom.

„Da, takav je život, Čarlse.” Uzima ga pod ruku. „Sve ovo mi strašno mnogo znači, znaš.”

Idu do ugla tražeći taksi. Brak je pun svađa, razmišlja Zoi.

* * *

„Uspravljanje nikad ne pomaže. Samo ti tu lezi. Pij mnogo vode, Čarlse.”

Bokal vode, natočen pre nego što se sinoć uvukla u krevet pored njega, stoji na njegovom noćnom stočiću, pored njega napunjena čaša. Jednom, premda prilično davno, on ne samo što je navaljivao da ustane kad pokvari stomak, nego je uz to radio u bašti. Celi dan ga je gledala kako puni lišćem peć za spaljivanje smeća i čupa korov iz alpinetuma. Nekoliko puta je lupkala po kuhinjskom prozoru, ali on nije obraćao pažnju. I tako je pao u postelju na dve sedmice.

„Žao mi je što sam davež”, kaže on.

Ona poravnava posteljinu na svojoj strani kreveta, prepušta mu krevet, čini sve da mu bude prijatno u nadi da će on ostati da leži. Tu su i novine kad bude raspoložen da čita. Tu je i *Mala Dorit*, koju uvek čita kad mu nije dobro.

„Možda supicu kasnije”, kaže ona. „I krem-kreker.”

„Tako si pažljiva prema meni.”

„Dobro, de.”

Dole, Zoi pali plinsku grejalicu u dnevnoj sobi i gleda ima li neki jutarnji film. *Bosonog u parku*, tek počeo. Onda iznebuha, bez upozorenja, vidi one iznova podeljene karte. Sve je drugačije, ali naravno da nikad ništa neće biti rečeno. *Baš lepo što je mali restoran i dalje tamo*, piše bivša ljubav. *Samo par reči da ti zahvalim*. Tako je lepo bilo popričati. Tako lepo videti ga. Tako lepo od njega što se setio cigareta *trikasl*. Ali, ništa od toga uop-

šte nije lepo zato što Grejs nije tu da kaže: „Sad mi ispričaj sve po redu.” Nije tu da kaže kad je muči sumnja: „Draga moja, to je potpuna besmislica!” Sama u kući na obali neće ponovo naći izgovor da predloži ručak na brzaka ako on hoće. On to sam nikad neće predložiti, pošto nikad i nije. Sa zadovoljstvom će osetiti da je konačno izvršio svoju dužnost.

Bivša ljubav, s njenim mirisom i cigaretama i leptirima od celofana, sad mu je dosadna. U svojoj kući na obali ona zna da je pismo zahvalnosti poslednje, a more je sivo i ponovo pada kiša. Jednog dana, sama će posumnjati da joj je prijateljica bila pretvorna. Jednog dana odgonetnuće da je osećaj časti održavao pretvaranje živim.

Grejs je umrla. To je sve što se dogodilo, kaže Zoi sebi, i zašto bi onda oprostila? „Zašto bih?“, mrmlja. „Zašto bih?” Ali trenutak pre nego što će pustiti *Bosonogog u parku*, očni kapci je peku od suza. Podvala starosti, kaže ona sebi i naređuje im da se gone.

(S engleskog prevela Jelena Stakić)

Sali Runi

ČAK I AKO ME POBEDITE

Poznavala sam većinu ostalih putnika, i ćaskali smo na engleskom dok smo čekali policiju, smejući se na pomalo sluđen način koji prati zastrašujuće događaje. Bio je kraj decembra, tek nekoliko dana nakon Božića, i došli smo u Indiju na Svetsko univerzitetsko debatno prvenstvo. Autobuski prevoz su obezbedili organizatori takmičenja, i on bi nas direktno odveo od aerodroma do hotela gde bismo besplatno odsedali za vreme turnira. Nezgoda je dovela do neočekivanog prekida u ovom rasporedu.

Ovo nije bio prvi put da sam putovala u inostranstvo zbog takmičenja u debati. Zнала sam koliko je drugačiji osećaj u odnosu na obično putovanje. Tesna, prozirna opna razdvajala je takmičare od njihovog okruženja – dokle god ste bili u nekom mestu samo da biste debatovali, mogli ste očekivati isključivo one iste povlašćene studente koji govore engleski, a koje ste videli na prethodnom putovanju. Takođe ste mogli očekivati besprekoran smeštaj i relativno brz vaj-faj. U Manili, dve godine pre toga, naši klimatizovani autobusi sprovedeni su u pratnji policije pored kućeraka kraj puta, delom sačinjenih od kartonskih oglasa. Niko nije propustio da primeti ovu činjenicu, ali šta je imalo da se kaže o tome?

Vozač autobusa u Indiji nije znao engleski, ili je oklevao da govori na engleskom, što je razumljivo. Čenaj nije bogat grad, i on nije vozio bus pun studenata što žvaću žvake na putu ka luksuznom hotelu u četiri ujutru zarad svog zdravlja. Putnici, od kojih su neki bili američki studenti prava, žalili su se bez zadržke iako vozač ništa nije uradio namereno. Diskutovalo se o zakonskim obavezama organizatora takmičenja. Pomenuti su formalni postupci za naknadu štete. Iako me je bilo pomalo sramota ovako izveštačenog ponašanja, nisam ništa preduzela. Svi smo se osećali napeto, ne zato što je sam udes bio toliko loš, već zato što nešto što smo podrazumevali da je stabilno više nije bilo tako; malo zaštitno opno je puklo. Imali smo osećaj da ovo nije ono na šta smo pristali.

Nakon što je vozač razgovarao sa policijom, došao je novi bus. Dotad se već promolila sunčeva svetlost, iako je to bila maglovita, gradska svetlost, kao da je prodirala kroz mleko. Vozač nam je pomogao da premestimo prtljag, ali nam se nije pridružio u novom autobusu; ostavili smo ga iza sebe sa slupanim vozilom i dva saobraćajna policajca. Zнала sam da nam je ugrozio život kad je zaspao za volanom, ali opet sam naslućivala da je on verovatno najdopadljivija osoba tamo.

Kada sam imala dvadeset dve godine, bila sam najbolja debaterka na evropskom kontinentu. Posle toga sam prestala da se takmičim do daljnjeg. U Čenaju sam radila samo kao volonterka u zamenu za troškove letova i smeštaja. Nisam zaista želela da prisustvujem, ali sam uhvatila sebe kako ponavljam fraze poput „to je besplatno putovanje za Indiju” dok nisam naposletku prihvatila ponudu. Kad smo stigli u hotel tog dana, otišla sam pravo u svoju sobu i zaspala. Probudila sam se nekoliko sati kasnije, a svi časovnici su mi još bili namešteni na vreme u Irskoj. Prošlo je deset uveče u Čenaju. Sišla sam do predvorja sama, zatim prošla ogromno božićno drvo i izašla na zadnji ulaz na bazen. Ni-

kog drugog nije bilo napolju, i jedino svetlo je dopiralo iz vode, blesak plavog hlora. Bazen je bio okružen drvećem. Sedela sam na popločanoj ivici s nogama u vodi neko vreme. Mogla sam da vidim kako ljudi, u hotelskim sobama iznad moje, otvaraju prozore, pale i gase svetla, ali nisam mogla da im čujem glasove. Nisam čula ništa. Na kraju sam se sama vratila unutra.

2

Debateri na koledžu su samo studenti odeveni u neskladnu svečanu odeću, i veći na njih nije čak ni toliko dobra u debatovanju. Ali, najvažnije, neki od njih pomalo i jesu. Kada sam tek počela da prisustvujem debatama na koledžu bila sam tinejdžerka bez skoro ijednog prijatelja, koja se odselila daleko od kuće po prvi put; iz mog ugla, činilo se da najtalentovaniji govornici poseduju neku suptilnu moć i vladanje nad drugima koje je bezmalo glamurno. Počela sam da gledam debate svake nedelje, jednostavno sam sedela u publici, uglavnom sama. Proučavala sam opaske i gestove govornika, i pokušavala da ih oponašam u svakodnevnom razgovoru. Čak sam negovala intenzivnu romantičnu opsesiju prema šašavim hipotetičkim pretpostavkama u kontraargumentaciji.

Društvima na koledžu uvek trebaju novi članovi, te nije bilo teško ušunjati se u ovo okruženje. Ubrzo sam sticala prijatelje među članovima komisije, ostajala dokasno posle debata i laskavo se smejala na svačije šale. Ova vrsta društvene sredine se razlikovala od svega što sam dotad iskusila. Jedan od razloga jeste taj što je struktura bila veoma jasna. Popularnost nije bila neki tajnoviti sklad ličnih privrženosti u okviru društvenog kodeksa koji nisam razumela – suštinski je bila isto što i uspeh. Uspešni ljudi bili su popularni. Znali ste na čije šale da se smežete, zato što su to ljudi koji su držali najbolje govore i pričali najpametnije stvari. Ova transparentnost mi se činila nekako ohrabrujućom. Dodela poena u debati bila je nešto jasno i precizno, i njen uticaj na raspodelu društvenog kapitala se takođe činio jasnim i preciznim. Što sam više posmatrala strukturu javnih debata, sve sam više razmišljala: „Mogu ja ovo. Mogu i ja da budem uspešna i popularna.”

Takmičenja u debati se održavaju vikendima tokom akademske godine. Kako biste debatovali u takmičenjima, treba vam partner – prema britanskom parlamentarnom stilu, vrsti debatovanja koja je uobičajena na evropskim i svetskim šampionatima, neophodni su timovi sa po dva člana. Veći irski turniri ugošćavaju šezdeset do sedamdeset takvih timova, kao i sudije, tokom pet grupnih rundi, gde svi timovi učestvuju, nakon čega slede polufinala i finale. Postoji opsežan specijalizovani rečnik kojim se opisuju ove relativno uobičajene pojave. Rang-liste timova i pojedinačnih govornika, na primer, zovu se *tabovi*. Kada se objavi *tab* na kraju takmičenja, bilo u formi zaheftanih papirnih primeraka ili onlajn, svi traže svoje ime, pa ime svog partnera, a onda imena ljudi koje naročito vole ili preziru. Ne treba mnogo vremena da se to nauči.

U početku su mi ova takmičenja bila neizdrživo uzbudljiva. Patila sam od tako ozbiljne treme da nisam mogla da jedem dok se debata ne završi. Takođe sam gubila u većini debata u kojima sam učestvovala. U to vreme, bila sam srećna što samo sedim u publici

tokom finala i aplaudiram u pravim trenucima. Nipodaštavala sam sopstvene sposobnosti i pokazivala optimizam kad izgubim. Sudije su mi rekle da imam potencijal da napredujem i očigledno sam procenila da je ova mogućnost vredna konstantnog prećutnog ponižavanja koje donosi gubljenje. Teško je zamisliti da se vratim u to stanje uma sada. Ne mislim da ću ikad više tako žarko želeti nešto toliko beznačajno.

Imala sam devetnaest godina kad sam počela da debatujem na takmičenjima i moglo bi se reći da je većina stvari koje sam radila u devetnaestoj bila motivisana očajničkom željom da se svidim drugima. Ne samo da sam bila voljna da izgubim u debatama već sam bila voljna da odam sve svoje tajne, pozajmim novac drugima preko svojih mogućnosti, i budem sa bilo kim ko pokaže interesovanje za mene, koliko god bio dosadan ili agresivan. Imala sam nisko samopouzdanje i tendenciju da obožavam idole, i bila sam izuzetno odlučna. Ovo je verovatno bila savršena kombinacija sklonosti za početničkog debatera. Ipak, dok sam ja to shvatila, više nisam bila početnički debater.

3

Univerzitetsko debatovanje na takmičarskom nivou iziskuje od svojih učesnika naročit spoj ličnih karakteristika. Morate uživati u pričanju naglas pred ljudima. Morate imati afinitet prema ritualizovanim, apstraktnim međusobnim podbadanjima. Morate biti voljni da trpите fizičke i mentalne nelagode – neprospavane vikende, lošu hranu ili nedostatak hrane, i beskonačne grupne razgovore o tome koliko se umorno i bolesno svi osećaju. I morate naučiti da gubite.

Hiljade studenata, verovatno desetine hiljada širom sveta, priključuju se debatovanju na svojim koledžima svake godine; ali malobrojni istraju, te je na najvišim nivoima prilično mala zajednica. Na velikim međunarodnim turnirima svi najostvareniji govornici i sudije se međusobno poznaju, dok se drugi ljudi skupljaju oko njih u skladu sa visinom statusa. Debatovanje je, na svakom nivou, hijerarhijski ustrojena aktivnost. Što ste uspešniji, više će ljudi stajati okolo i slušati vas dok pričate koliko se umorno i bolesno osećate.

Finansiranje debatovanja na koledžu je pomalo tajanstveno. Studentska društva naplaćuju članarine i prikupljaju sredstva od sponzora i svojih univerziteta kako bi pokrila troškove prijave za takmičenje. Velika takmičenja takođe finansiraju korporativni sponzori i univerzitet domaćin. Troškovi puta su često većinski ili potpuno pokriveni. Obroci različitog kvaliteta pojavljuju se na tanjirima. Alkoholna pića nestaju sa belih stolnjaka. Učesnici zato troše malo ili nimalo novca tokom takmičenja.

Kada učvrstite svoj položaj na takmičarskom polju, najuspešniji debateri neretko dobijaju novčane ponude da sude na takmičenjima u drugim zemljama. Ponekad dobijete sobu za goste u stanu u potkrovlju kod drugog debatera, ponekad dvokrevetnu sobu u hotelu. Ako ste mudri, pitaćete organizatore da vam zakažu letove unapred. Skoro uvek letite sami i ubrzo vam pređe u naviku da pitate strance da vam smeste prtljag u pregradu iznad sedišta. Svaka osoba na takmičenju će vam znati ime; neki će čak želeti da po-

razgovaraju s vama. U nekom trenutku odbijate više besplatnih putovanja nego što ih prihvatate.

Nema svrhe pridruživati se debatnom klubu ciljajući na ovu premiju. Većina debatera nikad neće biti pozvana na plaćena vikend-putovanja do Pariza ili Berlina. Nakon evidentiranja godinu ili dve dosadnih, nezahvalnih učešća na lokalnim takmičenjima, većina ljudi digne ruke. Samo zadržta nekolicina nastavi dalje, polako se penjući na rang-listi, pokušavajući da spava tokom letova u četiri ujutru, zaostajući za rokovima akademskih obaveza. Samo šačica ljudi, uglavnom izrazito privilegovanog porekla, uspe od početka. Ali za većinu, kosmopolitsko, nomadsko postojanje debatera koji je ujedno mala slavna ličnost jeste nedostižno. Verovatno ih postoji samo nekoliko stotina na svetu.

4

Dobijete svoju temu i poziciju, vaš partner i vi odete i sednete u hodnik da razgovarate o merama štednje ili Ratu u Iraku petnaest minuta, i potom kreće debata. Postoje četiri tima sa po dva učesnika – dve vlade i dve opozicije. Ne birate gde ćete završiti. Govornik iz prve vlade iznosi tvrdnju, potom neko iz opozicije odgovara. Zatim je ponovo red na vladu, i tako dalje. Morate biti jasni u nastojanjima da nadjačate timove koji argumentuju za drugu stranu, ali diskretni u podrivanju drugog tima koji argumentuje za vašu stranu. Nije dozvoljeno suprotstaviti im se otvoreno. Umesto toga, morate naglasiti u svakoj prilici da su vaši argumenti važniji.

Za mene je deo sa držanjem govora bio lak, poput naročito brzog kucanja bez napora – zamislite reči, reči se pojave na ekranu, bez prave svesti o međuprocessu. Zamislite koncepte, a onda se koncepti sami izraze. Čujete sebe kako sastavljate sintaksički složene rečenice, jednu za drugom, ali nemate nužno osećaj da ste vi oni koji ih sastavljaju.

Postoje brojna različita imena za ovo stanje udubljenosti. Psiholog Mihalj Čiksentmihajli bi ga nazvao „tok” – ona vrsta fokusa koja je toliko čista da sve smetnje, čak i sam ego, nestanu. Brzi Edi Felson, igrač bilijara i protagonist u filmu *Hazarder*, takođe govori o tome. „Ne moraš da gledaš, prosto znaš”, kaže on. „Praviš poteze kakve niko pre tebe nije pravio. I igrač igru onako kako je niko pre tebe nije igrao”. Kada uhvatite taj savršeni ritam dok govorite, povezujete koncept sa odgovorom, pronalazite primere niotkuda, osećate se isto onako kako zamišljam da se i majstor u bilijaru sigurno oseća. Složene stvari postanu proste.

Tokom prvih nekoliko sezona debatovanja, reč koju sam najčešće slušala od svojih sudija bila je „strastvena”; još jedna reč koju sam čula bila je „žustra”. Ovo nisu bile uvrede – činilo se da sudije zaista cene moju strastvenost i žustrinu. Ali nisam želela da debatujem da bih pokazala strast – htela sam da budem suzdržana i trezvena kao govornici kojima sam se najviše divila. Ništa me nije pripremio na ovaj susret sa sopstvenim žarom. Dat mi je vrlo konkretan zadatak smišljanja nekih argumenata i potom njihovog predstavljanja raznim grupama ljudi. Kakva sam onda to vatrena osoba odjednom postala?

Možda je ova vrsta performansa – pretvaranje, vikend za vikendom, da sam strastvena na kojoj god se strani debate našla – imala neku podsvesnu svrhu. Na kraju krajeva, debatovanje je takmičarskog duha, a takmičenje zahteva neku vrstu agresije. Možda sam pretvaranjem da sam uverena u nešto naučila kako da kontrolišem i usmerim tu agresiju, da sakrijem svoju ambiciju iza zabrinutosti. Ili sam možda znala da, ako se kod muškaraca suzdržanost tumači kao tajnovitost, kod žena se tumači kao hladnoća. Ako ste devojčica, sudije ne žele samo da znaju da ste pametne; žele da znaju da vam je stalo. Možda sam bila bolji strateg nego što sam bila svesna.

Debatovanje na takmičenjima uzima ključna svojstva rasprave i pretvara ih u igru. Za potrebe ove igre, aspekti emocije i povezanosti su suvišni, i na kraju se proglašavaju pobednici. Svi prećutno razumeju da to nije prava rasprava. Zamislite da su svi konflikti ovakvi – ne morate da se uzrujate ili naljutite, svi će vas slušati čak i kad to ne žele, i na kraju diskusije fini gospodin s britanskim naglaskom vam kaže da je igra gotova i da ste pobedili. Mislim da je, na neki način, ovaj privid nepovredivosti i potpune kontrole bio razlog zbog kojeg sam se uvek vraćala, vikend za vikendom. Sva zadovoljstva koja pruža konflikt bez otkrivanja mojih pravih namera.

Na kraju prve godine debatovanja učestvovala sam u takmičenju na Univerzitetu grada Dablina. Moj partner bila je izuzetno ostvarena debaterka Niv, koja je na mene gledala kao na neku učenicu i govorila mi šta da kažem u rundi na temu Međunarodnog krivičnog suda. Dobila sam nagradu za najboljeg govornika-početnika te večeri, prva stvar koju sam ikad osvojila u debatovanju – velika, blistava, zelena flaša apsinta. Niv i ja smo takođe podelile skromnu novčanu nagradu za najbolji tim. Kasnije te noći sam stajala napolju u jeku nečije kućne žurke, zajedno sa drugim početnicima, i pili smo iz boce, jedni za drugima, dok mi se nije pomutio vid i sve postalo zanimljivo. Zatim smo uhvatili taksu nazad u pravcu grada, koji sam ja platila. Nikad se nisam osećala toliko popularno ili bogato u životu.

5

Kako biste učestvovali na međunarodnom takmičenju, poput evropskog ili svetskog šampionata, često morate prvo da prođete selekciju. Broj timova koji može da učestvuje je ograničen, a kada se uzme u obzir prestiž događaja i besplatno putovanje, potražnja obično premaši ponudu. Neka debatna društva raspoređuju ova timska mesta na osnovu prethodno ostvarenog rezultata, a neka drže posebne probe čitav dan ili vikend, rangirajući i spajajući najbolje takmičare koji učestvuju. Kada obezbedite sebi mesto, očekuje se da to shvatite ozbiljno. Vaše debatno društvo možda unajmi trenera, ili bar sastavi raspored treninga; sasvim sigurno će očekivati da držite vežbe i letite u druge zemlje na takmičenja gde biste se pripremili. Na kraju krajeva, oni su ti koji plaćaju, i njihov međunarodni ugled je takođe na kocki.

Period pripreme pred veliko takmičenje je iscrpljujuć. Uvek uzimate najjeftinije, najkasnije (ili najranije) letove u sumorne univerzitetske gradove. Provodite neizmerno mnogo vremena promrzli i umorni sa ljudima koji vam nisu prijatelji od bilo kakvog zna-

čaja. U međuvremenu, vaš običan život se nastavlja, kao da protiče drugom brzinom. Propuštate razna rođendanska slavlja i rokove. Teško je čak i za najstrastvenijeg početnika da održi svoj entuzijizam u ovom periodu; meni je bilo nemoguće. Taj sedmominitni raspon blage euforije tokom kojeg zapravo održim govor, s vremenom se sve manje činio oazom u pustinji duhovne malaksalosti i hrane poslužene u plastičnom omotu.

Takođe je teško ostati impresioniran. Kad sam počela da učestvujem na velikim šampionatima, govornici koji su mi se činili toliko moćnim su diplomirali i ostavili debatovanje iza sebe, ili su ostali dovoljno dugo da postanu osrednji. Mašinerija koja pokreće uticajne govore nije zauvek misteriozna – ako je posmatrate dovoljno dugo uočićete pokretne delove. Što sam napornije vežbala, to je teže postajalo da ponovo doživim taj osećaj glamura koji me je motivisao na početku. Gde bih nekad, sedeći u publici, grunula u aplauz, sada sam razmišljala: „Ovo se čini kao prekomerna generalizacija.” Ili: „Da li toliko muškaraca mora da koristi silovanje kao metaforu za nešto drugo?”

Kad sam počela, ništa nisam znala o spoljnom svetu. Nisam znala kad je izbio Rat u Avganistanu, ni šta je Patriotski zakon, ni gde se tačno odvijalo Arapsko proleće. Na samom početku prihvatila sam poraz u debatama na te teme s osmehom; nakon toga, pravila sam neke pogubne pokušaje da prođem uz pomoć glume; na kraju sam samo počela da čitam vesti.

Kada sam imala dvadeset jednu godinu, Evropski šampionat je održan u Beogradu. Bio je avgust i temperature su dostigle četrdeset stepeni u gradu. Debatovali smo u učionicama, često bez klimatizacije – organizatori su nam davali besplatne flašice vode između rundi dok smo raspravljali o glasinama da se neko onesvestio usred govora. Moj partner Adam i ja smo stigli do četvrtfinala, gde se tema ticala secesije Republike Srpske od Bosne i Hercegovine. Nisam znala skoro ništa o Bosni, ali Adam je doneo neke ručno pisane beleške koje smo prelazili tokom vremena za pripremu. Ove nokaut runde se održavaju u salama ili auditorijumima umesto u učionicama, i privlače publiku koju čine eliminisani govornici, besposlene sudije i slobodni volonteri s univerziteta domaćina. Kao posledica toga, značajan deo publike tog dana bili su srpski debateri. Možda su sedeli tamo, zgroženi i uvređeni našim neznanjem, ili staloženim samopouzdanjem s kojim smo izmišljali istoriju njihovog regiona. Ono što je verovatnije jeste da su prosto navikli na to. Nije nam bila namera da uvredimo bilo koga. Bez poteškoća smo ušli u polufinale te godine.

Evropski i Svetski debatni šampionat se održavaju na engleskom, i bez obzira na to što postoje posebne kategorije u kojima su prepoznati govornici što im je engleski drugi jezik, anglofone zemlje dominiraju u glavnom takmičenju. Na prvi pogled se ovo pravilo čini proizvoljnim – debate se moraju održavati na nekom zajedničkom jeziku ili se ne mogu ni održavati, a debatovanje o Francuskoj ili Nemačkoj na engleskom mi nikad nije predstavljalo problem. Međutim, sada me je odrastanje na engleskom jeziku dovelo do vrha sale za predavanja u Beogradu, gde sam izmišljala istoriju razarajućeg i dugotrajnog konflikta dok su se studentski volonteri pripremali da mi dodaju besplatne flašice vode. Ovo nije bio prvi put da sam debatovala o važnom pitanju s kojim nisam bila upo-

znata. Znala sam da je debatovanje samo igra. Ali igrati tu igru, na ovakvom mestu, bilo je drugačije.

Najambiciozniji debateri odvoje vreme da upiju informacije o seksualnom nasilju, rasnom profilisanju, policijskoj brutalnosti – problemima koje mnogi od njih nikad neće iskusiti iz prve ruke. Ja sam radila istu stvar. Da li me je to učinilo saosećajnijom i samosvesnijom? Ili je samo nastavilo da potvrđuje ideju da bih mogla da govorim u čije god ime hoću ako budem dovoljno pametna i takmičarski nastrojena?

U takmičarskom debatovanju, očekivano, preovlađuju muškarci. Oko dve trećine učesnika na međunarodnim takmičenjima su muškarci, i muški timovi su osvajali poslednja četiri Evropska šampionata. Zvanični forumi i sastanci o statusu žena u debatovanju se održavaju često i otežu do beskonačnosti kako bi se problem seksizma identifikovao, ali ne i rešio, i potom ponovo identifikovao nakon što ga prvi put nismo rešili. Sudije nastavljaju da savetuju govornice o tonu glasa, tempu govora i odsustvu ili prisustvu „strasti” u njihovoj izvedbi; govornike obično savetuju samo o njihovim argumentima. U eseju „Sorties” Elen Siksu piše: „Za ženu je govor – sam čin otvaranja usta – u javnosti nešto nepromišljeno, nekakav prestup.” U svetu prezasićenom zvucima muškog autoriteta, uvek ima nečeg „nedovoljnog” u ženskom glasu u javnosti. Čak sam i ja to čula u svom.

Suočena sa svojim neznatnim uspesima, najviše sam osećala stid. Htela sam da me drugi smatraju dostojnom, ali nisam htela reći da sam dostojna. Zbog toga sam se kolebala između čudnog samoproglašenog pravdoljublja i varljive vrste samoponižavanja. Na kraju sam postala bolja u skretanju pažnje sa sebe. Uvek je postojao neki muškarac, negde, kome su se mogle pripisati moje zasluge – ako ne moj partner, onda moj trener, ako ne moj trener, onda neko od mojih prethodnih partnera. Tako sam naučila da im se zahvalim. A zatim osmehnem.

Nakon Beograda sam se povukla iz takmičenja na neko vreme. Zapravo mi je bilo dosadno i zamarajuće, ali se ovo osećanje ispoljavalo kao sumnjičavost i ogorčenost. Nije mi više bilo zabavno da smišljam načine na koje kapitalizam pomaže siromašnima, ili stvari koje diskriminirani ljudi treba da preduzmu u vezi sa svojom diskriminacijom. U stvari, bilo mi je deprimirajuće i nemoralno na neki neodređen način. Ipak, većina mojih prijatelja bili su debateri, i na društvenim okupljanjima bi se razgovor uvek vraćao na isti spisak imena – ko je osvojio koja takmičenja, ko će biti parovi na narednom Evropskom šampionatu. I još uvek sam razmišljala: „Mogu ja to. To bih mogla biti ja.”

6

U 2013. godini, Evropski šampionat se održavao u Mančesteru. Moj partner te godine bio je prerano sazreli brucš Majkl, za kojeg niko u međunarodnim krugovima nije čuo. Naše partnerstvo bilo je, gledajući unazad s toplinom, gotovo besprekorno. Kada smo se pripremali za debate, činilo se da postojimo u sopstvenoj, privatnoj vremenskoj zoni, gde sve što ikad možemo reći ili pomisliti razmenimo bez greške, do te mere da je čak i nas zabavljalo. Završili smo takmičenje sa rekordnim brojem poena, što se takođe

u to vreme činilo zabavnim. Na rang-listi pojedinačnih govornika, on je zauzeo drugo mesto, a ja prvo.

„Bilo šta može biti izvanredno”, kaže Brzi Edi. „Baš me briga, i zidanje može biti izvanredno.” Ipak, ne zida se s namerom da se sakupi rekordan broj poena, a sigurno se ne zida ni da bi se stekla neka lažna slava. Kako bi tok reči bio autentičan, mora da služi samom sebi. Ego mora da nestane. Ovo nije toliko teško kada se udubite u sam zadatak; ali kada zadatak privedete kraju, preostane vam samo spisak ostvarenja. Zato možda na neko vreme poverujete da ima nečeg izvanrednog u vezi sa tim.

Nisam se naročito dobro nosila s tolikim odobravanjem. Prihvaćena sam na master program oko kojeg nisam bila sigurna, a koji je počinjao mesec dana nakon završetka Evropskog šampionata. Odustala sam od nadmetanja, ali sam prihvatila skoro svaki poziv da sudim i provodila vikende dajući detaljne povratne informacije ljudima koje nikad više nisam videla, dok su rokovi za dostavu eseja klizili pored mene. U novembru sam se ispisala sa studija. Počela sam da radim honorarno kao debatni trener i govorila sam sebi da ću iskoristiti slobodno vreme da učim nove jezike ili muzičke instrumente. Predvidivo, nisam koristila vreme ni za jednu od tih stvari. Na kraju godine sam prihvatila da volontiram u Čenaju. Novu godinu sam dočekala uz belo vino u luksuznom hotelu, okružena ljudima koji su čuli za mene. Pojedini su verovatno videli snimke mojih govora na Jutjubu. Kao što ste možda naslutili, bila sam očajna.

Suočavanje sa beznačajnošću vaših ambicija zahteva neku vrstu reakcije. Možete uživati u lažnoj slavi ako želite, nastaviti da pohađate takmičenja svaki vikend i pojavljivati se na selfijima sa nasmejanim početnicima, ubeđeni da ste zaista važni. Ili se možete pravdati pod izgovorom da menjate perspektivu – možda pokušati da smislite razloge zašto je baš vaša oblast od velikog kulturnog značaja, ili načine na koje se vaše veštine mogu primeniti u „stvarnom životu”. Kažu da debatovanje pomaže u intervjuima za posao – to je jedan naročito promašen primer. Ali, čak i ako biste ovim mogli objasniti zašto to radite, nikad ne biste mogli objasniti zašto je bitno da u tome uspete. Učešće u igri, bilo kakvoj igri, pruža vam nove načine posmatranja drugih. Pobjeda vam samo pruža nove načine posmatranja sebe.

Uspeh ne dolazi iznutra; dodeljuju vam ga drugi ljudi, i drugi ljudi ga mogu i oduzeti. Delom sam zato prestala da se takmičim. Nisam želela da se odreknem „toka”, tog savršenog, samoisključujućeg fokusa, ali nisam više htela ni da ga izvodim za poene. Akademski život mi je priredio maltene isti problem – razmišljala sam o stvarima tek onoliko duboko i temeljno koliko su to moje ocene zahtevale. Možda sam prestala da debatujem da bih videla da li još mogu da smislim nešto da kažem kad nema nagrada. I dalje radim na tome, u većoj ili manjoj meri.

Još primam pozive da sudim, a ponekad čak i da se takmičim. Teško je objasniti da odbijate ljude jer vas ove ponude ometaju u pokušajima da promenite perspektivu – ko me treba perspektiva u igri koja se igra vikendom? Zato umesto toga obično samo kažem kako „nisam slobodna”. Odbijam da budem uključena. Čak pokušavam da izgledam skromno. Uostalom, ništa u spoljnom svetu se nije promenilo kao posledica mog nagomilava-

nja priznanja u debatovanju. Nisam doprinela ničijem poimanju bilo čega, osim možda sopstvenom, i to tek delimično.

Ipak, uspela sam. Dobila sam sve što sam nameravala da dobijem. Hladno sam pobijala tuđe argumente. Pijuckala sam vodu čekajući kraj aplauza. Još ponekad osetim poriv da pripišem sva ostvarenja te godine svom besprekornom partneru ili, još gore, do broj sreći. Ali nemam više devetnaest godina; ne moram da se upinjem da drugima bude prijatno. Na kraju krajeva, to sam bila ja. Možda to ništa ne znači nikome drugom, ali i ne mora – u tome je suština. Bila sam broj jedan. Kao Brzi Edi, nema bolje od mene. A čak i ako me pobedite, i dalje sam najbolja.

(S engleskog prevela Mina Kokeza)

PRSTEN

– Uvek smo bili sirotinja, gospodine, i uvek smo bili nesrećni, ali ne ovoliko koliko smo sada kad mi je jad zavladao u kući i okućnici. Znam ja da nedaća dođe bilo kada i u bilo kom obliku, ali nikad nisam ni pomislila da bi mogla uzeti obličje prstena. Prolazila sam Trgom heroja, smrkavalo se i žagor ptica na lovorima se polako smirivao. Već sam okasnila. „Ko zna šta li radi moja omladina”, pitala sam se. Još u zoru sam otišla u Kuernavaku. Žurila sam da stignem kući, jer mi muž, kao što i priliči kada se žena loše uda, pije i kad nisam tu uhvati da mi bije decu. Sa sinovima se više ne kači, veliki su, gospodine, i – ne dao bog – mogli bi da mu uzvrate udarac. Ali zato se na devojkicama iskaljuje. Samo što izbih iz ulice što se spušta od pijace uhvati me kiša. Toliko je padala da su se na trotoarima formirale reke. Sva sam se savila da bih skrila lice od kiše kad, na svoju nesreću, ugledah kako nešto svetluca u vodi koja je tekla među kamenjem. Kao neka zlatna zmijica, sva utrnula od hladne vode. Oko nje su se stvarali majušni vrtlozi.

„Opa, Kamila, zlatan prsten!” i sagnuh se i uzeh ga. Nije to bila krađa. Ulica je ulica i ono što pripada ulici pripada nam svima. Bio je sav hladan i bez ijednog kamenčića: burma. Osušio se na mome dlanu i cenila sam da mu ne nedostaje ničiji prst, jer mi se primirio, a potom se i zgrejao. Na putu do kuće govorila sam sebi: „Daću ga Severini, svojoj starijoj ćerkici.” Mi smo sirotinja koja nikada nije imala nikakve đinđuve, a moj luksuz, gospodine, pre nego što su nam oduzeli zemlju da bi na našem povrtnjaku napravili onu famoznu streljanu gde gađaju golubove, bio je to što sam kupila lakovane cipelice s kaiščićem za pogreb svoga deteta. Mora da se sećate, gospodine, toga dana kada su ga Legoretini revolveraši ubili zbog zemlje. I tad smo bili sirotinja, ali od toga dana, bez zemlje i bez moga starijega sina, odista smo u bedi. Zato nam svaki mali užitak pričinjava toliko zadovoljstvo. Zatekoh decu kako sede oko komala.¹

– Zdravo, deco! Kako ste proveli dan?

– Iščekujući vaš povratak – odvratiše mi. I shvatih da celoga dana nisu okusili ni zalogaja.

– Založite vatru, pa da večeramo.

Deca naložiše vatru, a ja izvadih korijander i sir.

– Što bi lepo bilo kad bismo imali komadić zlata! – rekoh ja pripremajući iznenađenje. – Prava je srećnica žena koja može klimnuti ili odmahnuti glavom dok joj se nižu zlatne minduše!

– Da, prava je srećnica... – kazaše moja dečica.

– Kakva je srećnica devojka koja može prstom da ponišani i prstenom da zaseni! – kazah.

Deca prasnuše u smeh, a ja izvadih prsten i stavih ga na ruku ćerki Severini. I na tome se sve završi, gospodine, sve dok Adrijan nije došao u selo i stao očijukati pred devojkama. Adrijan je radio svega dva ili tri puta nedeljno, popravljao je kamene ograde.

¹ Comal (šp.) – ploča za pripremu raznih jela, a naročito tortilja. (Prim. prev.)

Ostale dane provodio je na ulazu u „Kapric”, gde je gledao kako kupujemo so i sokove. Jednog dana zaustavi moju ćerku Aureliju.

– Čuj, devojčice, od čega je napravljena tvoja sестrica Severina?

– Ne znam... – odgovori mu nevinašce.

– Čuj, devojčice, a kome je namenjena tvoja sестrica Severina?

– Ne znam... – odgovori mu nevinašce.

– Čuj, devojčice, a onu ruku na kojoj nosi prsten kome je poklonila?

– Ne znam... – odgovori mu nevinašce.

– Vidi, devojčice, kaži svojoj sестrici Severini da mi dopusti da joj platim so kada je bude kupovala i da mi dozvoli da joj gledam oči.

– Da, mladiću – odgovori mu nevinašce. I ispriča svojoj sestri šta joj je Adrijan rekao.

Popodne tog sedmog maja bilo je na izmaku. Bila je velika vrućina i od rada smo moja ćerka Severina i ja ožednele.

– Hajde, kćeri, idi kupi nešto da se osvežimo.

Moja ćerka ode, a ja sedoh u patio² da je sačekam. Dok sam je čekala stadoh razgledati kako je patio oronuo i prašnjav. Biti siromašan, gospodine, znači postepeno propadati poput svakog pločnika koji se mnogo gazi. Takvi smo mi siromasi, niko ni da nas pogleda i svi nas gaze. I sami videste, gospodine, kada su mi ubili najstarijeg sinčića da bi nam oduzeli zemlju. I šta bi? Ubica Legoreta je napravio dvorac na mojoj zemlji i sada ima svoja klecala od bele svile u seoskoj crkvi i nedeljom kada dođe iz Grada Meksika napuni je svojim revolverašima i rođacima, a mi, bosonogi, bolje da tamo i ne kročimo, da ne gledamo tu drskost. I tolika nepravda koju trpimo godinama otire nam volju i radost i čovek se pretvori u hrpu zemlje i pre nego što pod njom nađe utočište. O tome sam razmišljala dok sam sedela u patiju svoje kuće tog sedmog maja. „Pogledaj se, Kamila, načisto si propala! Pogledaj svoju decu. Koliko će još ovako? Nimalo! Pre nego što i budu sve-sni toga, sedeće ovde, ako već ne budu mrtvi kao moj ubijeni sinčić, glave usijane od tolike bede, i nizaće godine kao da su perle, brojeći dane kada ne gladuju...” Tako otpočeh, gospodine, šetnju kroz svoj život. I videh da su svi putevi puni mojih tragova. Koliko se samo prepešači! Koliko se okoliša! I sve to uzalud ili da bismo jednog jutra pronašli svo-ga sinčića bačenog u polje kukuruza s glavom prostreljenom hicem iz mauzerke dok mu krv navire na usta. Nisam plakala, gospodine. Ako bi siromah briznuo u plač, njegove suze bi potopile svet, jer je svaki dan razlog za plakanje. Daće mi bog vremena za plakanje, govorila sam sebi, i tad shvatih da sam u hodniku i da iščekujem povratak ćerkice Severine. Vatra je bila ugašena i psi su lajali kao što laju noću, kad se kamenje pomera. Setih se da su mi sinovi otišli s ocem na hodočašće u Gerero povodom Krstovdana i da se neće vratiti do devetog. Onda sam se setila da je Severina otišla u „Kapric”. „Šta li mi je sa ćerkom kad se još nije vratila?” Pogledah u nebo i videh kako se zvezde užurbano kreću. Spustih pogled i susretoh se sa Severininim očima. Stajala je kraj stuba i tužno me posmatrala.

– Evo osveženja – rekla mi je glasom u kojem je upravo posejana nesreća.

Pružila mi je flašu sa sokom i tada videh da joj je ruka natekla i da ne nosi prsten.

² Patio (šp.) – popločani nenatkriveni prostor u sredini ili pored kuće, odnosno zgrade. (Prim. prev.)

- Gde ti je prsten, kćeri?
- Idite na spavanje, majko.

Legla je u svoj krevetić otvorenih očiju. Ja legoh kraj nje. Noć je bila duga i moja ćerka danima ne progovori ni reči. Kad je Gabino došao s momcima, Severina je već počela da se suši.

- Ko joj je naudio? – pitao je Gabino, povukao se u sebe i danima nije pio.

Vreme je prolazilo, a Severina se i dalje sušila. Samo joj je ruka još uvek bila nabrekla. Ja sam neuka, gospodine, nikad u školu nisam išla, ali otišla sam u Kuernavaku po doktora Adamea, u ulici Aldana na broju 17.

- Doktore, ćerka mi se suši...

Doktor je došao sa mnom u selo. Još su mi ovde njegovi recepti. Kamila izvadi neke izgužvane papire.

- Mama! Znaš li ko je Severini povredio ruku? – pitala me je Aurelija.

- Ne, kćeri, ko?

- Adrijan, da bi joj uzeo prsten.

Ajme, kakav nezahvalnik! I u dubini duše shvatih da recepti doktora Adamea ne mogu da joj pomognu. Onda sam jednog jutra otišla do Leonor, tetke dotičnog Adrijana.

- Uđi, Kamila.

Uđoh obazriva: osvrtała sam se na sve strane ne bih li videla da li je tu.

– Vidi, Leonor, ja ne znam ko je tvoj nećak, niti šta ga je dovelo u selo, ali hoću da mi vrati prsten koji je uzeo mojoj ćerki, jer ga koristi da joj naudi.

- Koji prsten?

– Prsten koji sam ja poklonila Severini. Adrijan joj ga je skinuo sopstvenim rukama u „Kapricu” i od tada čovek ne može da je prepozna.

- Ne vređaj, Kamila. Adrijan nije veštičji sin.

– Leonor, kaži mu da mi vrati prsten za njegovo dobro i za dobro cele njegove porodice.

- Ja mu ne mogu ništa kazati! I ne volim da vređaju moju krv pod mojim krovom.

Vratila sam se i cele noći bdila nad svojim detetom. Znae već, gospodine, da je jedino što ljudi poklanjaju zlo. Te noći Severina je počela da bunca. Avaj, blagosloveni Isuse, ne dozvoli da mi ćerka umre opsednuta đavolom! I stadoh da se molim. Moja kuma Gabrijel, ovde prisutna, reče mi: „Hajdemo po Fulhensiju, da joj izbací to zlo iz grudi.” Ostavile smo devojkú s ocem i braćom i otišle po Fulhensiju. Onda je Fulhensija cele noći vidala devojkú, pokrivenú čaršavom.

- Kada se oglasi prvi petao, biće oslobođena zla – rekla je.

I tako je i bilo, gospodine, Severina se iznenada uspravi u krevetu i povika: „Pomozite mi, mamice!” I kroz usta izbací životinju veličine moje šake. Životinja je u šapama držala komadiće njenog srca. Jer za srce joj se ta životinja prilepila... Onda zakukurika prvi petao.

– Vidi – kazala mi je Fulhensija – neka ti sada vrate prsten, jer će pre nego što se navrše tri meseca porasti mladunci.

Čim je svanulo, otišla sam do ograda kod nezahvalnika. Tamo sam ga sačekala. Viđeh ga kako dolazi, nije zviždukao, uzgred je čuškao nogom kamen. Išao je pognutog pogleda i s rukama u džepovima.

– Vidi, Adrijane neznaniče, ne znamo odakle si, ni ko su bili tvoji roditelji, a ipak smo te ovde primili ljubazno. A ti zauzvrat povređuješ devojke. Ja sam Severinina majka i molim te da mi vratiš prsten kojim joj nanosiš zlo.

– Koji prsten? – reče mi nakrivivši glavu. I videh da mu se oči cackle od zadovoljstva.

– Onaj koji si uzeo mojoj ćerkici u „Kapricu”.

– Ko to kaže? – nakosi šešir.

– Tako je rekla Aurelija.

– A da to nije rekla sama Severina?

– Kako da kaže kad je bolesna!

– Hmm...! Šta se sve ne priča po ovom selu. A ko bi rekao da je tako kad su jutra ovde ovako lepa!

– Dakle, nećeš mi ga dati?

– A ko kaže da je kod mene?

– Rđavo ćete se provesti i ti i tvoja porodica – dadoh mu reč.

Ostavih ga kod ograde i vratih se kući. Zatekoh Severinicu kako sedi u dvorištu, na suncu. Dani su prolazili i devojka počeo da se oporavlja. Ja sam radila u polju, a Fulhensija je dolazila da je čuva.

– Jesu li ti dali prsten?

– Ne.

– Mladunci rastu.

Šest puta sam išla kod nezahvalnika Adrijana da ga preklinjem da mi vrati prsten. I šest puta se podbočio o ogradu i zadovoljno odbio da mi ga da.

– Mama, Adrijan kaže da čak i kada bi hteo ne bi mogao da vrati prsten zato što ga je smrskao kamenom i bacio u neku jarugu. Bacio ga je jedne noći kad je bio pijan i ne seća se gde.

– Reci mu da mi kaže u koju jarugu ga je bacio, da ga nađem.

– Ne seća se... – ponovi mi ćerka Aurelija i zagleda se u mene s prvom tugom u životu. Izadoh iz kuće i zaputih se kod Adrijana.

– Gledaj, neznaniče, seti se u koju jarugu si bacio prsten.

– Ma kakva jaruga?

– U koju si bacio prsten.

– Koji prsten?

– Ne želiš da se setiš?

– Jedino čega želim da se setim jeste da se kroz četrnaest dana ženim svojom rođakom Ines.

– Ćerkom tvoje tetke Leonor?

– Da, tom devojkom.

– To je prava novost.

– Jeste, jutrošnja...

– Prvo ćeš mi dati prsten moje ćerke Severine. Samo što se nisu navršila tri meseca.

Adrijan stade da me gleda, kao da me posmatra s velike udaljenosti, podbočio se o ogradu i isturio jednu nogu.

– To odista neće biti moguće...

I ostade tu, zureći u zemlju. Kad stigoh kući, Severina je bila u krevetu. Aurelija mi reče da ne može da hoda. Poslah nekoga po Fulhensiju. Kad je došla, ispriča nam da će venčanje Ines i Adrijana biti u nedelju i da su već pozvali rodbinu. Onda pogleda Severinu veoma tužno.

– Tvojoj ćerki nema leka. Tri puta ćemo joj izbaciti to zlo i tri puta će zametnuti mladunce. Ne računaj više na nju.

Moja ćerka poče da govori nekim nepoznatim jezikom i pogled joj se prikova za tavanicu. Takva je bila nekoliko dana i nekoliko noći. Fulhensija nije mogla da izvadi zlo iz nje sve dok nije dostiglo svoju punu veličinu. I ko bi rekao, gospodine, da će joj se sinoć tako slošiti? Fulhensija joj je izvadila drugu životinju s povelikim komadima srca. Jedva da joj je ostao majušni komad srca, ali ipak dovoljno velik da se za njega uhvati treća životinja. Jutros, kad mi je devojčica bila na rubu smrti, začuh da zvone zvona.

– Kakva je to buka, mama?

– Zvona, kćeri...

– Adrijan se ženi... – rekla joj je Aurelija.

I ja, gospodine, pomislih na nezahvalnika i na pir koji su priredili dok moja ćerka umire.

– Odmah se vraćam – rekla sam.

Te se zaputih preko sela do Leonorine kuće.

– Uđi, Kamila.

Bilo je mnogo ljudi i mnogo zemljanih lonaca s moleom³ i flaša osvežavajućih pića. Uđoh osvrćući se na sve strane da vidim hoću li ga ugledati. Bio je tu, nasmejanog lica i ozbiljnog pogleda. Bila je tu i Ines, nasmejana, a i tetkovi i rođaci Kadena, svi nasmejani.

– Adrijane, Severina ode s ovog sveta. Ne znam da li joj je ostao i dašak života da se povрати. Reci mi u koju jarugu si bacio prsten koji je ubija.

Adrijan se trže i opazih mu bes u očima.

– Ne znam ja ni za kakve jaruge. Biljke se suše od jakog sunca i ako se ne zalivaju, a devojke jer su nekomе namenjene, a ostaju same...

Svi smo čuli fijuk njegovih ljutih reči.

– Severina se suši jer je bila nekom namenjena, a to nisi ti. Zato si je začarao. Omađijavaš žene!

– Donja Kamila, ne znate vi kome je namenjena vaša ćerkica Severina.

Ustuknu nazad i pogleda me užarenih očiju. Ne bi se reklo da je on mladoženja ove nedelje: ne ostade mu ni tračak radosti, ni uspomena na osmeh.

– Zlo je već učinjeno. Za lek je kasno.

Tako kaza neznanac iz Ometepeka i nastavi da uzmiče natraške, gledajući me sa još više gneva. Ja krenuh k njemu, kao da me njegove oči vode. „Nestaće”, govorila sam u sebi dok sam napredovala, a on uzmicao, sa sve više gneva. Tako izadismo na ulicu, jer me je on i dalje vodio plamenom u očima. „Ide mojoj kući da ubije Severinu”, pročitah mu misli, gospodine, jer se tamo zaputio, poleđuške, tražeći put potpeticama. Košulja mu je bila bela, bleštava, a onda, kad je skrenuo ka mojoj kući, videh da je postala crvena.

³ Mole (šp.) – jelo od piletine, ćuretine ili svinjetine u sosu od čili papričica, raznih začina, a često i čokolade. (Prim. prev.)

Ne znam, gospodine, kako sam uspela da ga pogodim u srce pre nego što dokrajči moju ćerkicu Severinu...

Kamila začuta. Čovek iz policijske stanice ju je pogledao s dosadom. Mlada steno-
grafkinja koja je uzimala izjave zaustavi olovku. Sedeći na stolicama od rogoza, rođaci i
udovica Adrijana Kadene pognuše glave. Ines je imala krvi na grudima, a oči su joj bile
suve.

Klimnuvši glavom, Gabino potvrdi reči svoje žene.

– Potpišite se ovde, gospođo, i oprostite se od svoga muža, jer vas zatvaramo.

– Ja ne umem da se potpišem.

Rođaci Adrijana Kadene se okrenuše ka vratima na kojima se upravo pojavila Se-
verina. Bila je bleđa i raspletjenih kika.

– Zašto ste ga ubili, majko...? Ja sam ga preklinjala da se ne ženi svojom rođakom
Ines. Sada ću onoga dana kada umrem nabasati na njegov gnev jer sam ga rastavila od
nje...

Severina pokri lice rukama, a Kamila nije mogla ni reći da izusti.

Od iznenađenja je zanemela.

– Mama, ostavili ste me samu na putu...!

Severina pogleda prisutne. Pogled joj pade na Ines, koja prinese ruku grudima i na
svojoj ružičastoj lanenoj haljini pomilova skorušenu krv Adrijana Kadene.

– Mnogo je plakao one noći kada ti je Fulhensija izvadila njegovo dete. Onda je, ta-
ko potišten, poželeo da se oženi mnome. Bio je siročče, a ja sam mu bila rođaka. Bio je vr-
lo nepredvidiv u ljubavi i u svojom manirima... – reče Ines, spuštajući pogled dok joj je
ruka milovala krv Adrijana Kadene.

Ubrzo joj predadoše ružičastu košulju njenog mladog muža: u predelu srca beše iz-
vezena burma, kao jedna zlatna zmijica, a na njoj ugravirane reči: „Slavni Adrijan i Se-
verina”.

Izvornik: Garro, Elena. (1989). *La semana de colores*. S. A., México: Editorial Grijalbo.

(Sa španskog prevela Marijana Aleksić Milanović)

Priska Agustoni

PREMA RĐI

*tebi, narode Krenak, koji si video vatru
kako se diže sa reke
plamenove od kojih se crvenela zora*

*ova ponizna pesma
gde se mešaju gatovi
i ne razabire se više
granica između rđe i gvožđa*

IZOKRENUTI ORIJENT

Vatu je njeno ime, sveta reka plemena.

Na njenom dnu nalaze se tragovi,
džinovske šape preistorijskih bića

arhetipi vegetalnog sveta
i geološki zvuci,
vodena leksika jezika borun
biljaka izgubljenih u svom snu,
milenijima udaljenih od nas:

rukopis zatvoren u fioci,
civilizacija plutajućeg korenja.

*

Vatu je reka čvornovatih prstiju,
pod vodom oblikuju sivkasto
granje, kao mnoštvo kudrave kose
od papir-mašea ili želatina,
prepleti i strukture,
stalni preobražaji formi
i lišća.

Reči su prave krljušti
majušne iskrice
na klizavoj kičmi jezika
ne znakovi koji podražavaju

treptaje škrga,
jato barbada što migriraju
kao malene barke,
idući u suprotnom smeru
prema ušću
(nesvesni katrana
koji zgara vreme kao što drvo
postaje žar).

Potom, u kjaroskuru
nazire se, diže se
figura čoveka, samog
na ogromnom skeletu životinje:

to je džinovski plug
koji vuče istoriju svog naroda,
hiljade reči nepoznatog jezika
što uzorava reku kao da je
komad zemlje podeljen
nadvoje, osporen.

Iza sebe, u ostavljenim brazdama
slave se kosti plesovima i pesmama:
biće novih grana
i dečijih zuba

i priča što napajaju noć,
na ovim gatovima
živog i izokrenutog orijenta

tetoviranog na kori rastinja
što vekovima istrajava

VLAŽNO SREDIŠTE ČOVEKA

selo se urušilo u sebe
bilo je veče.

Kišili su lava i pepeo.
Ispod zemlje, druga je zemlja rasla
kao nokat što se polako lista,

milenijska paprat
upletena u preplete treseta,

ali niko još to nije znao
niko ih nije video
kuće koje su promenile obalu
i boju, od smeđeg do crvenog do braon
do žute do gliba

do crnog,
prešle su tok vode,
popele se na jazove sa žabama,
plutajuće dereglije bez vesla.

Žitelji okruga Marijana
žene, braća i sestre, psi,
sami muškarci

svi su majke koje čekaju,
pružaju ruke jedni drugima i čekaju
da se deca vrate

u ustima mešaju noć i pesak
i paze da reč bude žižak
što i dalje donosi mir

*

u tmicu sela
 ulazi grč romora,
 gluvi i teški prasak
 što steže san.

Dok ostali spavaju,
 dete, somnambulno,
 traži izgubljenju cuclu
 između čaršava i jastuka,

otvorenih očiju i golih nogu
 kreće ka izlazu
 i ne videvši je
 prima noć posred lica,
 žestok udar,

gluvu pesnicu univerzuma

*

eksplodira u skrivenoj tački
 prva pukotina,
 potom raste tanana paučina
 što razapinje tle

rasute napukline
 ocrtavaju pritoke,
 kartografija katastrofe
 ta mreža reka
 plavih vena na bilima
 što se granaju
 na otvorenom dlanu
 sve dok ne iščeznu
 u dugim prstima crnog sečiva
 udno doline
 gde se rukavci blata
 strovaljuju izvan vremena

*

i polako jazovi
popuštaju u nama,
i s njima
celo selo propada
lagano u vodu
i nestaje

ljudi su još na trgu
tezge izložene
deca s loptama u rukama

ali psi, očajni,
gledaju nas pravo u oči,
sa svojom ljudskom istinom

*

otpaci su od drveta i gvožđa
ispod gliba, teku polako
šire se kao mahovina po kamenju
kao meki jastuci

za tela udno doline

potom se i oči zatvaraju
jasne kao kad svici obasjavaju
noć, lagane kao kad se lagano gase
sutradan zvezde

*

u krug položiti zrna pirinča
pasulja
male oblutke
u krug stisnuti se oko vatre
da bi se reklo zemlji, naša si,
rođene smo ovde
gde će nići korenje kostima
kao klice krompirima

potom, s glasom već tamnim,
pevušiti pesmu koja zaziva
vlažno središte čoveka

HIPOTEZA O CIVILIZACIJI

beše još i samo glib,
gust i lepljiv glib što ulazi u rukavce
pod nokte
svuda
dovlačeći drugu i istovetnu trosku
u niše misli

praveći od naših snova
puževe golaće u pustinji

*

„ribe imaju jednostavno srce
sastavljeno samo od dve šupljine
koje se zovu pretkomora i komora.”
Objašnjenje je primereno
ali nigde se ne kaže
šta se događa savršenoj ribi
kada je obuzme iznenadni strah
ili još gore, neposredna pretnja
smrti: da li kod nje postoji zalistak
koji pokreće instinkt za preživljavanje
ili kakvo životinjsko predskazanje

i da li ponekad zapne i poluga

*

ova kontura gotovo
senka
izvrnuta u kaljugu

sunder
ili fosil
koji je ispljunula zemlja

riba selica

balsamovana u tresetu
što pliva
uz vekove

skače od naplava do naplava
sve dok se ne nasuče
u toksičnoj lavi

kao školjka
koja čuva u svom plaštu
poslednje reči mrtvih

*

srušena kuća
mogla bi biti
i kuća tek dignuta
iz ploti zemlje
još prljava od premaza
i krvi

geneza iz gliba

mumija pokopane
kuće
mogla bi i biti
preistorijski skelet budućnosti

san o gradu u izgradnji,
hipoteza o civilizaciji,

ali ovo je
samo napola kuća,

osakaćeno telo
što oseća bol
u nozi koja nedostaje

*

u steni naći ćete otiske,
suve kapi koje će govoriti o nama,

o opustošenosti bez korena
u jeziku ili u vodonosnom sloju

ali u drveću, živa je duša
sveta, knjiga koja nam priča

o genezi jedne civilizacije
tek rođene iz metana

na jazu naše reke
mrtve i sive poput baruštine

ima glinenih čupova pretvorenih
u rezerve ulja, sirćeta i mokraće,

tamo gde je nebo od belanca
i ljubavi, ljubav se steže

kao žumance u telima
prljavim od tamnog žutila,

prizivajući retki grč
vrste

*

Vatu je njeno ime, sveta reka plemena

*

među krhotinama istorije,
ravnodušne caruju boje:
žuto ametist i amarant
oker hrom cinober
zadah sumpora glib
zvezde od pepela i šafrana
upale u pejzaž

i nad svime, da ih posve zastre,
pokrov kao od gorkog meda

(S italijanskog preveo Dejan Ilić)

ANTOLOGIJA U SVETU PODKASTA

Na primeru „Poezije bez granica“ Padrega O Tuame

Izlazak iz štampe antologije poezije (određenog perioda, lirske vrste, žanra, zemlje, kontinenta) nekada je predstavljao prvorazredni događaj na književnoj sceni. U vreme jugoslovenskog socijalizma nije svakome bilo ni dato da se bavi ozbiljnim književnim izborima. Danas, u sve razuđenijem svetu medija i izdavaštva, pitanje selekcije književnih dela dobija demokratski ton sopstvenih lista kao svedočanstva o pročitanoj. To nam didaktički preporučuje i Saša Dimoski u romanu *Moje liste* (Treći trg, 2025). Iako pojmovi antologije i izbora nisu identični, u globalnoj mreži u kojoj se nacionalno sve slabije traži, dok za svačije lično ima mesta napretek, kao i za svaku kap vode u okeanu, razlike između pojmova više i nisu toliko važne – sve je u etru, sve je dostupno, pa i prolazno.

Svet podkasta, čija popularnost fantastično raste, čak i kad je književnost u pitanju, s pravom je zainteresovao naše kolege – Jasminu Vrbavac, urednicu TV emisije RTS-a *Vavilon*, koja predstavlja domaće programe ovog tipa, kao i Dejana Simonovića iz Srpskog književnog društva, koji je prošle jeseni organizovao tribinu *Pričamo o podkastu*; tom prilikom su predstavljeni programi *Vredno priče* i *Bookvalisti*.

Padreg O Tuama (*Pádraig Ó Tuama*), irski pesnik, teolog i LGBT+ aktivista, autor je jednog od svetski najgledanijih podkasta ove vrste – *Poezija bez granica* (*Poetry Unbound*). Od pojave podkasta 2020. godine, Tuamini programi preuzeti su više od osam i po miliona puta, dok se pedeset odabranih pesama koje je predstavio našlo u britanskom štampanom izdanju pod istim naslovom. U čemu je tajna Irčevog uspeha?

Pored toga što svojim gledaocima pročita izabranu pesmu nekog savremenog pesnika i prenese svoj utisak o njoj, na način koji nije ni akademski ni suvoparan ni hermetičan, već izgovoren jezikom „jednog od nas“, ali onog koji je ipak posvećeni čitalac, Tuama navede i zbog čega mu se baš ta pesma dopada. Najčešće je u pitanju činjenica da ga je pesma podsetila na nešto iz ličnog životnog iskustva (što je, mora se primetiti, prilično prozaična definicija poetskog ukusa). U svakom slučaju, Tuama ne pretenduje na kritičarsku objektivnost izbora; subjektivnost je upravo sve vreme naglašena: ovaj podkast je moj, kao da nam govori njegov autor. Nema sumnje da pesnik referencama na poeziju svojih kolega ističe sopstvenu poetiku, koju na ovaj način dograđuje i učvršćuje u koherentniji sistem estetskih vrednosti. Pesme koje bira odlikuju se uglavnom narativnom formom, s čestim motivima duhovne lirike, ne toliko u izražavanju čvrste vere, koliko u onoj većitoj ljudskoj zamišljenosti nad onostranim, nad onim što ne možemo spoznati.

Ali, da ovaj tekst ne bi ostao mrtvo slovo, ukrasićemo ga malim izborom iz Tuaminog izbora, čime će se čitaocu najbolje predstaviti njegov ukus i pravac, njegov poetski *credo*. S izuzetkom popularnog američkog pesnika Pola Trana, zvezde u usponu, svi ostali pesnici, ovde predstavljeni, dobitnici su najviših nagrada i priznanja engleskog govornog područja.

Kej Miler

KNJIGA POSTANJA

Zamislimo da postoji knjiga u kojoj se samo jedna reč ponavlja, *neka* – od čijeg su lomljivog zvuka sve stvari postale; potok i prašuma, ptičje pero, plavi kit – i zamislimo

da možemo listati njene stranice svakog dana tražeći i izgovarajući *neka* u značenju koje ima samo za nas – posrtali bismo ulicama s otvorenim knjigama,

očiju ukrštenih od beskrajnog čitanja; govorili bismo u automatskim rimama, svet bi odjekivao – a mi bismo nastavljali ukrug, kazujući *neka* i *neka* i *neka*

sve dok nam makar mirni snovi ne budu dati.

Neka bude svetlost, rekao je Bog, a pesnik s Jamajke Kej Miler (*Kei Miller*, 1978) stvorio je od tog početka svega postojećeg ovu malu fantaziju. Dok je biblijsko *neka*, kaže Tuama, smišljeno da odjekne u svesti onih koji su Sveto pismo slušali (jer čitati nisu umeli), Milerovo *neka*, uokvireno aliteracijama, poziva nas na čitanje u kome će se otkriti nešto samo naše, što će učiniti da se osećamo živim.

STONI RAJ

A kad govorim o raju,
onda govorim o svojoj baki
koja mi je rekla da ga uvek nosim
sa sobom, skrivenog, tako
da to niko drugi ne zna.
Na taj način ne mogu ti ga ukrasti, rekla je.
A ako te život pritisne,
prati njegov reljef u svom džepu,
oseti miris njegove borovine na maramici,
bruji njegovu himnu u svom dahu.
A ako pritisak opstaje svakodnevno,
zatvori se u praznu sobu – u hotelu,
hostelu ili kolibi – nađi lampu
i isprazni svoj raj na sto:
svoj beli pesak, zelena brda i tek ulovljenu ribu.
Osvetli ih lampom kao svežu jutarnju nadu
i nastavi da ih gledaš sve dok ne zaspiš.

Pesma Rodžera Robinsona (*Roger Robinson*, 1967), londonskog pesnika trinidadskog porekla, želi da nas sakrije i zaštiti od sveta, pozivajući čitaoca da prepozna sopstvenu stvarnost, romantično poručuje Padreg O Tuama gledaocima svog podkasta.

Ričard Džordžis

EGZORCIZAM/FRIPORT

Kada sam imao osam godina, došao je sveštenik
i poprskao svetom vodicom sva četiri ugla drvene kuće

koja je držala moje roditelje, dva sina, ćerku,
i sve mračniju šumu u svojim ustima.

Sveštenik je mrmljao na latinskom, blagoslovio svakoga
mirišljivim uljem, njegov palac je zastajao

na dnu znaka krsta, na malom
prostoru naših čela gde je Hristos visio –

ali duhovi su dolazili svake noći, sve dok
moj otac nije otvorio kokošje grlo kao Bibliju,

blesak metala okupanog krvlju,
lepet crnog, belog i crvenog perja.

Njegove ruke, nož, izvodili su sopstveni ritual,
hraniti jednom rukom, drugom ubijati.

Ričard Džordžis (*Richard Georges*, 1982), pesnik s Britanskih Devičanskih Ostrva, u Tuaminom tumačenju, iznosi u ovoj pesmi mračnu suprotstavljenost katoličke kolonizatorske religije i starosedelačkih karipskih verovanja, tihi bitku dva oca za patrijarhalnu prevlast nad svešću deteta.

SEDMI KRUG ZEMLJE

Dana 27. aprila 2011. homoseksualni par, Majkl Hemfri i Klejton Kepšou, usmrćen je spaljivanjem u vlastitom domu u Dalasu, u Teksasu.

Glas Dalasa

1

2

3

4

5

6

7

U stihovima o tragičnoj ljubavi i zločinu, spuštenim u fusnote kao u podzemlje, Oušn Vuong (*Ocean Vuong*, 1988), američki pesnik rođen u Vijetnamu, prikazuje dva sveta: onaj pojavni, oličen u kratkoj vesti objavljenoj u *Glasu Dalasa*, i onaj pravi, skriven „ispod vidljive, prazne površine”. Padreg O Tuama postavlja pitanje: ko me je još potreban Danteov *sedmi krug pakla* kad je za neke ljude taj pakao već ovde, na zemlji? Ima li posle toga mesta za poeziju?

¹ Kao da je moj prst, prateći tvoju ključnu kost iza zatvorenih vrata, bio dovoljan da izbrišem sebe. Da zaboravim da smo sagradili ovu kuću, znajući da neće trajati. Kako zaustaviti žalost, a ne odseći sebi ruke? Još jedna baklja

² uleće kroz kuhinjski prozor, još jedan zalutali golub. Smešno je. Oduvek sam znao da nigde nije toplije nego pokraj svog čoveka. Ali ne smeј se. Razumeј me kada kažem da se najviše palim kad me opiје tvoј miris: tim zemljanim znojem i starim začinicima koje svake noći načupam, da bi mi ih dani

³ uskratili. Naša lica na fotografijama raspoređenim po zidu postaju crna. Ne smeј se. Samo mi ponovo ispričaj priču o vrapcima što su poleteli iz Rima koji se rušio, plamtećih krila. Kako se propast ugnezdila u svakom stegnutom grlu i naterala ga da peva

⁴ dok se note nisu utkale u ovaj dim što se diže iz tvojih nozdrva. Govori – dok ti glas ne bude ništa drugo do pucketanje ugljenisanih

⁵ kostiju. Ali ne smeј se kada se ovi zidovi sruše i samo varnice, a ne vrapci, izlete. Kada dođu da proсеju ovaj pepeo i iščupaju mi jezik, ovu ružu stegnutu u pesnicu, ugljenisanu i ugušenu u tvojim mrtvim

⁶ ustima. Svaka crna latica eksplodirala je onim što je ostalo od našeg smehа. Smeh pretvoren u pepeo u vazduh u međ u dušu u bebū, dragi, pogledaj. Pogledaj koliko smo srećni što smo postali jedno, a i dalje ostali

⁷ Amerikanci.

Ada Limon

ČUDESNA ŽENA¹

Stojeći na uzvišici iznad mutnog Misisipija,
 pošto je doktor iz urgentnog centra upravo rekao: *Pa,*
ponekad se dešavaju sranja, opet se osećam hitra i jaka
 za Nju Orleans. Pilule protiv bolova smotane su
 u tašnu, zajedno sa *Pomozi bože*. Trebalo mi je
 neko vreme da priznam, ja vodim pobesnelu bitku
 sa svojim telom, kičmeni stub trideset pet stepeni
 savijen, vrtoglavica dolazi i odlazi kao zlikovac iz
Di-Si crtaća kog niko ne može ubiti. Nevidljivi bol je i
 blagoslov i prokletstvo. *Uvek izgledaš tako srećno*,
 rekao je jednom neki neznanc kad sam prebacila svoj kez
 na pozitivnu stranu. Ali tog dana, sama na obali reke,
 uz zvuke limenog orkestra s parobroda „Načez”,
 ugledala sam krajičkom oka neku devojkicu, upola mlađu od mene,
 odevenu, bez ikakvog uočljivog razloga, u kostim *Čudesne žene*.
 Šepurila se u punoj snazi i slavi, nepobediva,
 večna, a kad sam stala da aplaudiram (jer ko ne bi),
 ona se naklonila i zauzela pozu
 kao da je znala da mi je potreban mit –
 žena, kraj reke, neuništiva.

Ko je ta žena iz poslednjeg stiha, Kalifornijke Ade Limon (*Ada Limón*, 1976), pita se Tuama – ona u kostimu, žena-superheroj, s kojom pesnikinja želi da se poistoveti, ili upravo ona što nam se obraća, koja je začas zaboravila na bol u kostima, ili je to svaka žena, kako bi, u dobroj poeziji, i trebalo da bude?

¹ *Wonder Woman*, američki superherojski film iz 1984. (*Prim. prev.*)

BIOLUMINISCENCIJA

Postoji tama toliko duboko ispod mora da stvorenja stvaraju sopstvenu svetlost. Ovaj podvig, ovaj čin prilagođavanja, mogla bih reći, prelep je

iaako su stvorenja odvratna. Riba-fenjer. Riba-sekirica. Riba-zmija.

Ja, nimalo drukčije od njih, založila sam lepotu da zavirim u svet skriven

večnom tamom. Živela sam od materije što je padala, nesvesna odakle i zašto materija pada, i od stvorenja slabijih od mene, zavedenih

mojim osvetljenjem. Moje odvratno lice se otvaralo, iznenada, da ih odvede u tamu tamniju i večniju od ovog podvodnog

podzemlja. Plivala sam i plivala nikuda i nigde.

Ja, nakon toliko izolacije, toliko ravnodušnosti, nastavila sam da se krećem

čak i ako je kretanje značilo samo čekanje, plutanje u mestu. Tako duboko dole, tako daleko od ostatka života, zemaljskog, omogućenog i time

zavisnog od svetlosti, radila sam ono što sam morala. Vrebala sam. Ubijala.

Želela sam da osetim u svom telu svoje telo na delu, nastojeći da ostanem

živa. Plivala sam. Nastavljala da se krećem. Čekala. Našla sam sebe bez smisla, bez promišljanja smisla u to vreme, u vremenu, u društvu

stvorenja koja su, odvratna poput mene, morala biti svoje sopstveno osvetljenje.

Svoj sopstveni bog. Svoj sopstveni postanak. Često smo se svađali. Često se spajali

poput riba-udica. Krv sa krvlju. Žudnja sa žudnjom. Bili smo neukroćeni.

Nepripitomljeni. Lepi u našoj divljini i divljaštvu. U najekstremnijim uslovima

dokazali smo da život može postojati. Ja postojim. Ja sam svoj život, pomislila sam, približavajući se konačno dnu mora. Ali to nije bilo dno. To nije bilo more.

Zajednice sastavljene od ljudi s ožiljcima, kaže Tuama, i same nanose ožiljke. Pol Tran (*Paul Tran*), američki pesnik i transrodna osoba, što nam govori i svojim umetničkim prezimenom (Tuama pesnika engleski korektno oslovljava s „oni”), objavio je pesme u *The New Yorker*-u, *The Nation*-u i seriji godišnjih antologija *Best American Poetry*, dok je njegovu/njenu prvu knjigu poezije štampao *Penguin* 2022. U pesmi o bićima s dna tamnog mora opevan je poniženi i uvređeni svet LGBTQ+ zajednice.

Padreg O Tuama

JEDINA STVAR

Mora da je postojao neki drugi ja, koji je
živeo u nekom drugom vremenu, koji je shvatio da
zna onu jedinu stvar koja će me spasiti.

I mora biti da je pronašao mali prozor,
otvorio ga – i viknuo kroz njega
spasonosni zvuk, da bi me spasao.

I mora da je osetio neuspeh, siguran sam,
taj drugi ja, jer nije uspeo, radio je, a nije me
spasao od drugih stvari koje su me potukle.

I mora da je sedeo, kao neki tužni bog
iz još tužnijeg Svetog pisma, i plakao zbog svega
što nije uspeo da uradi, imao je tako malo vremena. I

celog svog života, ja sam se penjao na male
prozore – otvarao ih – i izgovarao
jedinu stvar koju sam mogao reći: hvala ti.

Ovaj izbor poezije ne bi bilo fer završiti bez predstavljanja jedne od pesama Padrega O Tuame, urednika podkasta *Poezija bez granica*, iako on publici, naravno, nikad ne predstavlja sopstveno delo (vrlina koja, na primer, u antologijama srpske poezije nije uvek bivala poštovana). „Jedina stvar” reflektivna je pesma o spasenju i zahvalnosti, baš kako i priliči jednom pesniku/teologu.

MORE JE NOĆU MIŠIĆ SRCA

PROSPEROVA PESMA

I ne zaljubljuj se, Arijele, to ničemu ne vodi,
kaže Prospero i zaliva šimširovo grmlje. Nižu se
pasji dani, širi omamljujuće slatki miris malina,
teških od soka što se sliva niz lišće
na suncu. Prospero se ne seća o čemu se radilo, njegovo
sećanje je nestala mačka s oglasa na banderi.
Voleo bi da Arijel ostane, spokojan je, piše
pesme. Stoje pod sunčevim mostom. Pauk se
dosađuje satima, nalik muzejskim čuvarima.
Cveta majčina dušica, grahorica. Jelen juri za košutom
već treći dan, njegovom žudnjom odzvanja noć. Prosperova
ćerka studira u inostranstvu, u zemlji čija je
istorija lepljiva smola. Arijel bi radije ostao,
pita za IBAN, hteo bi da plati stanarinu.
Kaliban, Kaliban, ponavlja Prospero i odlazi
po kosilicu. Potom dugo stoji na terasi, napuljska
brda padaju u mrak, pulsiraju hiljadama svetala.
Polako nadolazi bura, pretvara nebo u platno.
Možda je kliše, pomišlja Arijel, ali bi u sledećem
životu voleo da bude voda, voda mora, čiji su
talasi usplahireno krdo konja u galopu.

TIRESIJA TRAŽI ASISTENTA

A ako, pita Odisej, povratka nema
i izgubim ljubav? Rastanak je ipak težak,
ostrvo je idila, u vrtu pucaju od soka
zrele šljive. Tiresija ga odgovara, Kalipso

je sve starija, Odiseju, ne mogu, uostalom, da te
zaposlim, neprestano si na putu,
bolje se vrati kući, onoj ženi,
gledate u isto more, samo s druge

strane. Moj dom je moja povest,
kaže Odisej i na odlasku pozdravlja
pse vodiče Tiresije, koji želi da sazna

kraj njegove priče. Odisej zastaje na obali,
spušta se sumrak, mesec i njegov ustalasani
odraz obrazuju tačku i zarez; sve je moguće.

MOGUĆNOST

Ostavi to za sobom u uzastopnom gradu uzastopne
zemlje čiji jezik znaš polovično, odnosno
do osamdeset osme stranice biografije Gotfrida
Bena, koji je video kako gladna zver rata rovari
po berlinskim ulicama, kojima je koračala Kete Kolvic
od kuće do ateljea, od ateljea do kuće, gladeći
kamen sve dok se nije pretvorio u telo
njenog mrtvog sina.

Kandelabri kestenova se lagano gase, vetar se
diže i miriše u vrtu udike, krijući
neznance u zajedničkoj grobnici veličine jezera,
privijene na dnu jedne uz druge, pokrićemo ih
toplom perinom sećanja, nećemo ih sada
buditi, sanjaćemo ih, legati
u njihove krevete, nositi njihova imena, flertovati
s nostalgijom, no *toutes proportions gardées*,
noći su ionako tako tople, a italijanski ti kelner
kaže: *Cara*.

Stoga ostavi to za sobom, idi u muzej i gledaj
drveće, simfoniju granja, ariju lišća,
svoj život u četiri slike, trijumf
trave, dok frekvencija prolaznosti nalik zalisku
u srce oslobađa kiseonik, a zatim pozovi
nekoga u stan, rabarbara je kiselog
ukusa, pozovi i mrtve i žive, i pričajte,
imate samo jednu mogućnost i mnogo izgubljenih.

HÔTEL-DIEU

za ono kratko vreme kad drveće cveta
vraćao sam se mislima u drvenu dvoranu
u dubini je visila jedna mala slika
noćni leptir u gustišu lišća rđaste ruže
sve je bilo zeleno intenzivno zeleno
nalik prvom kupanju u moru nakon duge
zime njena raširena krila otvorila su oči
bila su knjiga u biblioteci otvorena
na jednoj rečenici o snu iz kog je bolje
bilo ne buditi se
s prozorima na unutrašnje dvorište nekadašnje bolnice
gde je Vinsent žudeo za preobražajem
kao da je to put koji vodi pravo na more
gde se žudnja pretvara u mace
topole tamne ptice rata love
moje misli bele čaplje prigranjuju vazduh
u ekstazi Vinsent je imao riđu kosu i najviše je
voleo boje koje se neće videti
na crno-beloj fotografiji
možda preobražaj nadolazi poput snažnog vetra
koji treba pokoriti ili vode što ponekad ostavlja
tragove poput nežnog pogleda voda mora se
preobražava u so

(S poljskog prevela Jelena Jović)

arijel roze

PLIVANJE U ODESI

Odesa otvorenih usta gleda ka Crnom moru. Odesa grli more. Licem okrenuta moru. Svi njeni prozori kao da piju more. To je grad kom nisu potrebna dalja predstavljanja. „Kakve vam asocijacije budi Odesa?“, ukrajinski filozof Vahtang Kebuladze gleda američku sociološkinju Fionu Grinland i čeka njen odgovor dok sedimo u kombiju i vozimo se ka gradu. „Pa, znate, čuvena je po eklektičnoj i bogatoj kulturi, carici Katarini i Potemkinu, muzičkoj i književnoj sceni“, odgovara Fiona bez oklevanja. „A gangsteri?“, zanima dodatno ukrajinskog pisca Maksima Bepalova. „I jeste li znali da je baka Silvestera Stalinea iz Odese?“, dobacuje Vahtang s prednjeg sedišta. „Šta? Stvarno?“, uzvikuje Fiona zapanjeno. Ja, dete šume, koja sam odrasla bez TV-a, moram da ga izguglam. „Ali ovo nema svrhe“, zaključuje Vahtang, „Fiona je izuzetak.“

© ariel rosé

Odesa je lučki grad. Što znači grad trgovaca, imigranata, privremenih putnika. Tankeri, tovari, brodovi šiju Crnim morem, plove od luke do luke. To je grad popločan vulkanskim kamenom koji je stigao iz Napulja, a njegove arhitekture su iz Francuske. Prvo su trgovci došli iz Grčke, a onda su im se pridružili jevrejski trgovci nakon promene u opozivanju koju je sprovela Katarina kako bi privukla Jevreje koji su živeli na nekadašnjoj poljskoj teritoriji, gde je porez bio dvostruko veći. Jevreji iz Odese ga nisu plaćali. Odesa je bila vavilonska luka jezika, gde su se mogli čuti italijanski, francuski, jidiš, grčki, poljski, jermenski i gruzijski, pored ruskog i ukrajinskog. Krajem devetnaestog veka, vojvo-

da od Rišeljea, koji je upravljao gradom, začudio se koliko retko čuje ruski na ulicama, pa je naredio da se taj jezik uči u srednjoj školi koju je osnovao. Dva veka kasnije, 2019, donesen je novi zakon: najmanje osamdeset posto srednjoškolske nastave mora se odvijati na ukrajinskom.

Dolazimo u jednu takvu srednju školu u malom lučkom gradu pored Odese. Pivdene – što znači „južni” – ukrajinska verzija nekadašnjeg ruskog naziva Južne. Kombi ukrajinskog PEN-a krakat je knjigama koje su donirali Buk ejd internešenel i Humanitarna nova pošta, a tu su i donacije knjiga iz PEN-a sakupljenih zahvaljujući grantovima. Proteklo je dve godine otkako ukrajinski PEN centar putuje u manje gradove i sela i posećuje biblioteke, vojne jedinice i škole da bi im donirao knjige. Godine 2023. donirao je 23.000 knjiga, a 2024 – 27.000. Osamsto organizacija prijavilo se za knjige na ukrajinskom i engleskom. Članovi PEN-a biraju naročito ranjiva mesta, mala, često blizu linije fronta. Posebno je nestrpljiva bila Teritorijalna brigada iz Hersona. Njihov komandant je fanatični ljubitelj književnosti, kaže Maksim Sitnikov, izvršni direktor ukrajinskog PEN-a, dok stoji u zadnjem delu kombija među kutijama u crnom duksu na kojem piše UKRAINER – pravi ambasador književnosti. Članovi i pisci PEN-a upoznali su vojnike koji su naručili ne samo knjige posvećene vojnim temama, već i dokumentarnu prozu i poeziju. Poetska uteha kao prva pomoć.

Ulazimo u školu. Šezdesetogodišnji direktor u uskom, sivom džemperu sa „ve” izrezom, dočekuje nas i želi da nam pokaže zgradu. Zid zdesna je načičkan crno--belim portretima ukrajinskih vojnika iz Pivdena, poginulih u ratu. Ima li očeva i braće učenika među njima? Tinejdžeri se okupljaju u najvećoj učionici. Sedimo uz ogromno ogledalo koje prekriva ceo zid. Učenici u publici mogu da vide i nas i sebe u njemu. Pažljivo slušaju, u velikoj meri. Govorim otvoreno o svojoj transrodnosti i kvir orijentaciji, i pitam se šta to znači zaposlenima dok se dve devojke ispred mene drže za ruke i jedna od njih povremeno spušta glavu na rame drugoj. Kasnije mi jedna od njih dve prilazi i pita me šta imam istetovirano na ruci. Ja se raspitujem za nju, odakle joj je porodica, kojim jezikom govori. Ijeva živi između Kijeva i oblasti Odese i s majkom razgovara na ukrajinskom, ruskom i engleskom. Stidljiva je, želi da ide. A šta ti majka radi, pitam pre nego što brzo otrči niz stepenice. „Muzičarka”, čujem je dok nije nestala.

Pozvali su nas na keks i čaj u zasebnoj prostoriji. Ponovo sam pitao za jezik. Direktor se čelo namrštilo. Da, to je problem, govori zamišljeno. Deca uglavnom međusobno razgovaraju na ruskom, u hodnicima. Nastava se, ipak, održava na ukrajinskom.

Okolna sela su osnovali doseljenici iz Rusije. Zaposlili su ih kao specijaliste dok su fizički radnici bili odavde. Tako je ruski nametnut ostalima u selu.

Pivdene je važna tačka na obali. Odatle kreće cevovod za prenos sirove nafte. Ide sve do Brodija u blizini granice s Poljskom, a prema sporazumu je produžen čak do Plocka i Gdanjska u Poljskoj. Dakle, Pivdene je mesto u kojem većina ljudi radi. U dolasku smo prošli pored nezavršene zgrade, gde je upravo prethodnog dana čovek poginuo u ruskom raketnom napadu. Bio je tridesetdevetogodišnji lučki radnik, nekadašnji inženjer mehanizovane brigade koji je služio u inženjerskoj izvidnici. Zvao se Sergej Maistrenko. Bio je samo u prolazu.

© ariel rosé

Produžavamo u unutrašnjost ka Dobroslovu, nekadašnjem Kominternovskoem, s otprilike 6.800 stanovnika. Ukrajinski pesnik koji putuje s nama nekad je išao u školu u sličnom obližnjem mestu. Rodom je iz Odese, gde živi s momkom. Govore ruski, ali se na telefonu dopisuju na ukrajinskom. Pesnik mi govori da je njegov momak iz porodice koja govori ruski i da im je tako lakše da se sporazumevaju. Sam pesnik, međutim, piše pesme na ukrajinskom. Ulazimo u prostoriju na spratu zgrade lokalne uprave, prepune raznih brigadnih zastava koje vise s plafona poput olistalih grana. Soba je prepuna. U pozadini primećujem reprodukciju poznate slike Ilje Rjepina, slikara rodom iz obližnjeg Mikolajeva. Na njoj vidimo zaporoške kozake kako pišu pismo puno uvreda otomanskom sultanu, u kojem govore da se neće predati. Iznad je njena savremena interpretacija koju je napravio francuski fotograf Emerik Luiset: fotografija ukrajinskih vojnika među kojima je Roman Hribov, ukrajinski vojni graničar koji je služio na Zmijskom ostrvu u Crnom moru. Rusi smatraju tu sliku ruskim nasleđem, a Ukrajinci ukrajinskim. Fotografija je način vraćanja ukrajinske prošlosti. Jedna od najboljih slika Ilje Rjepina prikazuje Ivana Groznog sa sinom, kog je upravo ubio. Slika je ogromna i dočekuje posetioce Tretyakovske galerije u Moskvi. Nešto je zloslutno u vezi s tim prizorom. Potonji ruski vladari će takođe ubijati rođene sinove, rođeni narod.

Bibliotekari jedva čekaju da priđu stolu i pogledaju knjige koje smo doneli. Vode nas u mesnu biblioteku u obilazak, raspoloženi su za razgovor. Zapažam kataloške fičke. Na jednom je ispisano veliko slovo H jer su u njemu kartice za ruske knjige koje su povučene iz bibliotečkog kataloga. „Šta radite s tim knjigama?“, pitam. „Izbacujemo ih, odlažemo ili recikliramo.“ Ulazimo u prostoriju s dečjim knjigama gde nas dočeku-

ju šarene naslovnice. Glavni problem je manjak udžbenika na ukrajinskom. Velika za-liha je izgorela kad je ruska raketa pogodila „Vivatovu” štampariju. Deca često moraju da uče ukrajinsku istoriju iz knjiga napisanih na ruskom. Ne žele da čitaju na ruskom. Radije pozajmljuju knjige na ukrajinskom, govori mi bibliotekarka. Moramo da pođe-mo, ali zanima me kojim jezikom govore između sebe dve žene koje tu rade. Zastaju i zgedaju se. A onda jedna odgovara, kroz smeh: „A, vi znaete, nu, naravno da govorimo suržik!”

Pre polaska u Odesu, spuštamo se u slalomu zemljanim putem do malog restora-na u kojem služe ostrige, na samoj obali slanog jezera, za koje prvo pogrešno mislim da je more. „Ovo je liman, znaš to, zar ne?”, pita Maksim. Ne, ne znam, pa proveravam. Reč *liman* preuzeta je iz ruskog i znači estuar koji obrazuju fluvijalne vode što dolaze iz Crnog mora. Proveravam sve jezike koje poznajem: engleski, poljski, španski, fran-cuski, italijanski, norveški – uvek je *liman*. Rusi su preuzeli tu reč iz grčkog, ali je ru-ski oblik rasprostranjen. Putin je 2007. naredio da se osnuje Nacionalni institut za ru-ski jezik budući da su vlasti bile izuzetno zaokupljene slabljenjem ruskog u Ukrajini. Danas je u Kijevu aktuelan vic: „Bojim se da govorim ruski da ne bi Putin došao da me oslobodi.”

© Diana Delyurman

Poslednja stanica nam je novoobnovljena biblioteka – Univerzitetska naučna bibli-oteka „M. S. Hruševski” u Odesi – s ogromnim prozorima kroz koje izdašno ulazi sve-tlost, širokim drvenim simsovima s udobnim jastucima, sijalicama koje emituju toplo svetlo sa plafona i cvećem. Prostorija je puna: mladi kadeti, u crnim uniformama na ko-jima piše POLICIJA. Treba da im preporučimo knjige za čitanje. Trudim se da shvatim ko su, u šta veruju, šta im je potrebno. Tek nekolicina drema, ostali pažljivo slušaju. Ukrajinska prevoditeljka Ana Vovčenko brzo prevodi moje reči s engleskog na ukrajin-

ski kad im kažem da se, paradoksalno, osećam vrlo bezbedno u Ukrajini jer se osećam zaštićeno pored ljudi kao što su oni. Poslednji put sam se tako osećao na Siciliji, gde sam, pošto su me opljačkali, završio u policijskoj stanici, razgovarajući s karabinjerima o poziciji Đakoma Leopardija. Nekoliko njih se osmehnulo. Kako im dopreti do srca i uma? Predlažem im ukrajinske pesnike koji su se borili na frontu i pisali o svom iskustvu: Artura Drona, Jarinu Čornohuz, ili tragično poginule kao što su Viktorija Amelina i Maksim Krivcov. Na samom kraju, ustajem i čitam im svoju pesmu napisanu na poljskom za ukrajinsku pesnikinju Iju Kivu – moj dijalog s njom – a Maksim čita ukrajinski prevod. Fiona mi se kasnije zahvalila, govoreći da je ovo pravi odašiljač poruke, istinska poetska donacija.

Uveče šetamo s Fionom po ulicama Odese. U prošlosti, nazivi ulica bili su ispisani na italijanskom i ruskom. Pesnikinja Marija Galina mi je kasnije objasnila da su ljudi namerno menjali mesta putokazima kako bi prevarili ruske vojnike koji su potencijalno mogli ući u grad na početku napada. Zato smo verovatno često hodali ukrug. Stojimo na raskrsnici nekadašnje Puškinskaje, danas Italijske, i Ulice Nini Strokatoj. Još nije preimеноvana i može se naći na onlajn-mapama. Hotel „Bristol” i Filharmonija stoje jedno naspram drugog kao skulpture na Uskršnjem ostrvu. Te zgrade su žestoko bombardovane pre nekoliko dana. Hotelska fasada deluje netaknuto osim što jednoj kariatidi nedostaje lice, kao da uopšte nije uspela da ga pogleda. Kao deformisano lice žene nakon atomske bombe bačene na njen grad Nagasaki u romanu *Tuđe lice* Abea Koba. Ipak, zgrada je iznutra potpuno razorena. S druge strane, Filharmonija je vidno oštećena spolja i okružena skelama. Na glavnom ulazu su vrata od šperploče. Unutra zatičemo nekoliko komada drveta i kamenje na podu, jednostavan prozor na biletarnici i nasumično postavljene postere na zidu od šperploče. Imam osećaj kao da smo ušli u provincijsku železničku stanicu. No, sopran Darija Serdjuk izvanredno peva iza zida i smesta pretvara to mesto u muzičku palatu. Koncert se bliži kraju, ali žena na biletarnici nam dozvoljava da zavirimo i dopola otvara vrata, iza kojih vidimo muzičare okružene malobrojnomo publikom u lobiji. Muzika očigledno može da živi bilo gde.

Pošao sam u hotel kad mi je Marija Galina poslala poruku da se pridružim na čitanju njoj, pesnikinji Maji Dimerli, s kojom me je već bio spojio Ilja Kaminski, i drugima u lokalnom kafiću. Reč je o grupi pesnika koji sebe zovu Goli pesnici. Zaintrigiran sam i radoznao. Kafić je smešten u podrumu, vrlo neupadljivo mesto. Mihail Son slika mene i Mariju, zaslepljuje me glasni blic. Marija u crnim kožnim pantalonama sedi za stolom, pije pivo i upoznaje me s ljudima u prostoriji. Marija potiče iz porodice koja govori ruski: „Moja situacija je još komplikovanija”, kaže. Njena prabaka bila je gruzijska plemkinja, a pradedo poljsko-ukrajinski zemljoposjednik, a zatim profesor geografije u Harkovu. Marijina baka Jevrejka bila je lekarka, uhapšena je u kampanji usmerenoj protiv jevrejskih profesora. „Svima njima je ruski, kao jezik imperijalizma, bio sredstvo sporazumevanja”, prepričava Marija. Odrasla je u Kijevu u ukrajinskom okruženju, što znači, dok su mnoga deca gledala popularnu rusku televizijsku seriju *Spokóūnoū nóči, małyší!*, čiji su glavni likovi bili četiri životinje, Marija je slušala bajke pod istim nazivom, samo na ukrajinskom: *Na dobranič, diti*.

© ariel rosé

će preneti na talasnu dužinu reke. Da li je to i dalje kolonizatorski engleski? Šta o meni govori činjenica da sad pišem na engleskom? „Iskriviću ga, promeniću ga, iskoristiću ga i pokoriću ga, sve dok ne bude služio meni”, rekla mi je Lola Šonejin, misleći na engleski, dok smo razgovarali onlajn. Lola je nigerijska spisateljica koja piše na engleskom. Lola je visoka i ćelava, nosila je velike minduše koje su se klatile dok smo razgovarali. Školovala se u Ujedinjenom Kraljevstvu, u Edinburgu, pa su prvi pesnički glasovi s kojima se susrela bili muški glasovi Engleza, Škota i Iraca. U Nigeriji postoji petsto jezika, gotovo dvaput više nego u celoj Evropi. Da sam pitala Lolu, nakon dana provedenog u porodičnom domu, na kojem jeziku su razgovarali, ne bi znala šta da mi kaže. Mešali su lokalni dijalekt njenih roditelja, joruba, engleski i malo mimike i pevanja, kao da kuvaju jezičku čorbu. „Uvek se mnogo peva”, rekla mi je melodično. Najzad, šta njoj znači engleski? „Ja moram da kontrolišem taj jezik”, kazala je Lola izričito. Ideja potčinjavanja kolonizatorskog jezika postoji i u drugim delovima sveta: arabizacija francuskog ili engleskog, Šantal Zabus, koja piše o postkolonijalnoj književnosti, naziva taj fenomen „releksifikacija” – kao da uzmete stari motor iz BMW-a i prilagodite ga fijatu, ili obrnuto. Kao da su neki jezici bolji automobili ili bolje valute, kako primećuje francuski lingvista Luj-Žan Kalve u svojoj knjizi o jezičkim ratovima.

Ipak, ne mogu svi da prelaze s jezika na jezik. Taja Najdenko, čiji su preci govorili ruski, generacijama i s majčine i s očeve strane, postavlja retoričko pitanje: „Kako može

Kad se preselila u Moskvu, nije razumela zašto čuje ukrajinski na ulicama. Marija piše poeziju na ruskom. „Pokušala sam na ukrajinskom. Sad ponekad sama prevodim svoje pesme na ukrajinski, ali sistem je potpuno drugačiji, slike su drugačije.”

U nekim državama na afričkom kontinentu šezdesetih godina dvadesetog veka, česta je bila strategija da se piše na jeziku kolonizatora tako što se doslovno prevodio jezik kolonizovanih. Jedan od vodećih nigerijskih pesnika tog vremena, Gabriel Okara, preoteo je engleski i iskoristio ga za svoje ciljeve. Otišao je i korak dalje – preveo je jezik svoje omiljene reke, bogate i izdašne reke Nan, na engleski. „I moja reka dozi-va!”, uzvikuje pripovedač, pa čujemo maternji jezik reke. Shvatamo da su povezani i stoga je svaki jezik mogu-

da se kaže: Taj jezik mi više nije potreban?” Brzo potvrđuje: „Ali to ništa ne govori o meni.” Taja piše pesme na oba jezika: i ruskom i ukrajinskom. Ima različit odnos prema tim jezicima, kao da je u poliamornoj vezi. I, kako bi ih opisala pojedinačno, pitao sam je kasnije preko telefona. „Ruski je tvrd kao drvo, ukrajinski je mekan kao glina”, kaže. Glina se kaže *glina* na oba jezika.

Kod Mihaila je malo drugačije. On ne može da stvara poeziju na ukrajinskom. „Tehnički”, kaže, „mogao bih da pišem poeziju na ukrajinskom iako bi mi to izuzetno umanjilo opseg tehničkih sposobnosti.” Ipak, Mihail prevodi na ukrajinski ponekad. Tamnokosi Mihail je biolog koji, između ostalog, proučava vodene invazivne vrste u Crnom moru. Njegovo poreklo vodi čak do Koreje. Mihailovi prabaka i pradeda pobegli su iz Koreje dok su mu dedu deportovali na daleki istok SSSR-a, odnosno u Kazahstan. Kasnije je uspeo da falsifikuje dokumente i pobjegne. Oženio se i skrasio u Odesi. Ponekad je sa sestrom govorio na korejskom, ali taj jezik mu nikad nije mnogo značio, pa ga nije preneo dalje potomcima. Baka s očeve strane pripadala je Jevrejima Aškenazima i bila poreklom iz Nemačke. S majčine, Sefardima. No, glavni jezik sporazumevanja tokom porodične istorije bio je ruski. Isto kao i u porodici Ilje Kaminskog, čiji je rođak prebijen na smrt jer je govorio jidiš na ulici. Ta jezik je posećen poput drveta i nije se prenosio dalje. Ruski je bio bezbedniji. Više bi voleli da Miša ne piše na ruskom, rekli su mi mladi pesnici kasnije, kad smo seli da razgovaramo u popularnom kafeu *Kompot*.

Prozvali su sebe „goli” zato što žele da se predstave kao obični, iskreni i čisti. Očigledno je, ipak, da nam brzo privlače pažnju kad dva muškarca izađu na binu jedan za drugim, odeveni u plisirani kilt ili dugu svilenkastu suknju. Danko Ptašinji mi govori da je on iz rusifikovane, ne rusofone, porodice. I dalje govori ruski s roditeljima, ali piše pesme na ukrajinskom. Dok su Timofij Bezverkov i njegovi roditelji prešli na ukrajinski, Dankova majka se muči, ali pokušava da ga govori. Oba brata mu govore ruski, a stariji je služio u vojnoj bolnici kao hirurg. „Tamo svi govore ruski”, kaže mi Timofij. Njegovo prezime potiče od pradede koji je odlučio da uzme prezime koje zvuči više ruski – Bezverkov – umesto nekadašnjeg ukrajinskog Havriluk. Nekad je Timofij bio opčinjen Brodskim. „Ali kako sad da ga čitam kad nije voleo moju zemlju?” Isprva mu je bilo teško da piše na ukrajinskom, ali kad je počela totalna invazija, Timofij više nije mogao da piše na ruskom. Jezik je za sve njih znak samoidentifikacije. Jezik im je promenio ličnost (Timofij) ili ih je naterao da požele da stvaraju nešto novo na ukrajinskom (Katerina Harčenko). Za Katerinu svetle i duge kose, ruski je prvi jezik koji ne može ignorisati (ili biološki, kako ga Timofij naziva), ali ukrajinski je za izražavanje, jezik izbora. To je jezik koji kasnije žele da prenesu svojoj deci.

Da li nas jezik oblikuje? Da li čovek postaje Poljak ako govori poljski ili Rus ako govori ruski? Franc Fanon bi se složio: crnac će postati proporcionalno belji u odnosu na ovladavanje francuskim jezikom, kako je naveo u revolucionarnoj knjizi *Crna koža, bele maske*. Edvard Said je tvrdio isto u delu *Kultura i imperijalizam*. On je smatrao jezik električnim odašiljačem koji kanalise kulturne supstance u ljudske umove. Klasični lingvisti Vorf i Sapir zaključili su da je izvorište multikulturnog sveta u njegovom multilingvalizmu. Problem je počeo kad je politika ukrotila jezik. Kad je jezik postao lovački pas. Kad

je jedan jezik postao Logos, superiorniji od drugog. Subjekti koriste jezik da bi proizveli diskurse, a diskursi su medijum odnosa moći, kako je primetio Mišel Fuko. Said pokušava da shvati kako koristiti isti jezik, a ipak govoriti istinu.

Trebalo bi da pođem, ali imam priliku da razgovoram s Majom Dimerli i saznam njenu porodičnu priču. Ona i roditelji kod kuće govore ruski, a opet, u vreme praznika, majka i baka pevale su ukrajinske pesme. Zanimljivo je da je ona došla do poezije pročitavši izvesno delo Marine Cvetajevne na bugarskom, u knjizi koju je pronašla u knjižari gde je radila njena majka. Pročitala ju je bez mnogo razumevanja, ali to delo ju je svejedno preobrazilo i zaokupilo na tajanstven način. Ipak, Maja nije mogla da piše na ukrajinskom, ali inspiriše mlađe pesnike da pišu na tom jeziku. Učestvuje u projektu koji je započeo Ilja – pesme ne bombe – deca izbeglice, koja su došla u Odesu, pišu poeziju.

© ariel rosé

U drugom projektu, mlađe pesnike podstiču da prevode pesme sa stranih jezika na ukrajinski. Među učesnicima je i Oleksandra Švjed, alias Čajka, koja je izbegla u Odesu iz rodnog Hersona. Kovrdžava plavokosa Čajka upravo je napunila osamnaest godina. Cela porodica joj vodi poreklo iz tog grada ili obližnjih sela, poput oca koji govori suržik. Iako majka govori ruski, vrlo dobro zna i ukrajinski. Čajka je govorila ukrajinski u školi i bila očarana njime. Za nju je jezik veliki deo identiteta, a istovremeno prepoznaje vrednost onog što pojedinac ima da kaže. Ona smatra ukrajinsko društvo porodicom, čiji su članovi različiti, ali bi trebalo da budu prihvaćeni takvi kakvi jesu. „Ne bi bilo dobro prisiljavati ljude da govore neki jezik, moramo da damo sebi vremena”, zaključuje.

Kafić se polako prazni. Starija generacija pesnika koja i dalje piše na ruskom sedi u pozadini i gleda ka bini. Mlađi koji pišu na ukrajinskom sede bliže sceni, sleva. Timofij izlazi na binu svirajući gitaru i peva pesmu o Staljinu komponovanu na Mihailove stihove, o ljudima koji su izgubili život zbog njega.

Marija me ispraća do smeštaja. Hladno je i vetrovito. Prolazimo pored spomenika Isaku Babelju, koji sedi i nešto zapisuje u beležnicu. Ovih dana se ruše ili uklanjaju i ta statua i drugi spomenici, simboli ruskog imperijalizma. Karl Marks se sam urušio. Njegova krupna glava postavljena je umesto Katarinine na pijedestal okrenut ka luci. Ipak, kao da je napravljena od papir-mašea, odnela ju je prva oluja, pa se glava marksističke ideologije mogla videti kako skakuće i leti ulicama Odesa poput ogromnog balona. Babelj je, međutim, napravljen od bronzne i još je na mestu, još izaziva različite emocije. Sutradan, tokom medijskog dana povodom dodele Nagrade „Georgij Gongadze“, intelektualci i pisci raspravljaju o njegovom statusu: da li je on deo ukrajinskog nasleđa? Babelj se rodio u jevrejskoj porodici u Odesi i umeo je vrlo dobro da piše na jidišu, ali je izabrao da proslavi jevrejski rejon Moldovanka na ruskom. Boris Hersonski je odbacio Babeljevo nasleđe, posvetivši se tom pitanju u nekoliko pesama. Babelj je za mnoge bio složena figura. Jevrejin, koji se pridružio Buđonijevoj Prvoj konjičkoj armiji koja je trebala i Jevreje i Poljake, pisao je veoma lepim stilom o tim masakrima na terenu i pretočio ih u knjigu *Crvena konjica*. Kritički je pristupio tom nasilju, a opet, nije mu prisustvovao samo kao svedok. Babelj nije bio miljenik sovjetskog režima, pa je, baš kao što će se dogoditi i Ilji Repinu, ubijen u talasu Staljinovih čistki 1941. Kad su ruski vojnici opustošili Buču, Borodjanku i Irpen, imao sam razoran *déjà vu* osećaj – ili, za Babelja, *déjà lu*.

Ne mogu da spavam noću pošto me probude vazdušni napadi. Povremeno pogledam kanal na Telegramu. Nakon dugog dana, ne mogu da odem i sednem u hodnik malog hotela bez ikakvog skloništa. „Centar – ide ka vama“, kaže poruka na kanalu posvećenom Odesi. Nedugo potom, čujem zvuk koji znači samo jedno. Ukrajinska odbrana je upravo oborila dron šehid negde u blizini. Eksplozija dvostruko odzvanja, kao da je zvezda eksplodirala pre nego što je umrla. Pre pola godine, projektil je srušio rusku pravoslavnu crkvu. Ruski sveštenici koji službuju u njoj skrivali su se ispod zemlje. Za šta su se molili? Crkva je nakon nekoliko meseci obnovljena iznutra ukrajinskim novcem. Sećam se Marijinih reči: „Rusija može zauvek da zaboravi Odesu, ona nije ruski grad.“ Šetali smo Poljskim spustom, jednom od nizbrdica koje vode u zaliv. Rečeno mi je, usput, da odem južnije ako me zanimaju dobri urbani grafiti. Kasnije ću videti jedan, delo uličnog umetnika Gamleta Zinkivskija iz Harkova. Naslikao je čoveka u kupaćim gaćama, blago povijenih nogu i ispruženih ruku, koji se sprema da skoči u vodu, a iznad njega je natpis: *kožen denš shoži na sribok v prirvu* – svaki dan je kao skok u ambis. Što je ovde velika istina.

ariel rosé, jumping into the abyss

Da li je Crno more ambis? Čujem da ljudi i dalje plivaju u moru iako je posejano minama; voda ih privlači, more zavodi. Transkulturni projekat „Priče s Crnog mora” spojio je autore iz Jermenije, Bugarske, Gruzije, Rumunije i Ukrajine na Festivalu književnosti u Berlinu 2023, a cilj mu je bio da održi dijalog o (boljem) razumevanju u Crnomorskom regionu. Neki od njih nikad nisu bili u toj oblasti, niti su je ranije doživljavali kao referentnu tačku. More je bilo zamisliva pretnja. Ekskluzivno jedinstvo. Podsetnik na život na periferiji, koja hrani druge zemlje. Holandsko-ukrajinska spisateljica Lisa Veda rekla je o svom projektu: „Mrtvi iz Buče će se vratiti u život, morate samo da plešete.” Njeni sagovornici su pitali: „Koliko dugo moramo da plešemo?” Nijednom nisu pitali „zašto”, samo je vreme bilo važno. Koliko dugo moramo da plešemo? Možda zauvek.

Prijatelj mi je poslao poruku nekoliko nedelja kasnije: „Jesi li plesao u Odesi?”, očigledno upućujući na Iljinu knjigu. Ne baš, odgovorio sam mu, ali jesam plivao u Odesi.

Poželeo sam da zaplivam u moru pre odlaska. Nije bilo mnogo vremena na raspolaganju. Temperatura je bila minus deset i vetar je sve jače duvao. Kupio sam kafu u maloj kafeteriji na uglu, kao što sam činio svakog jutra tokom boravka u Odesi, i rekao na ukrajinskom: „*Дякую*” i „*Do nobačennja*”, ženi za pultom, koja mi je pomalo nervozno na ruskom odgovorila: „*Požalušma*” i „*Do svidanija*”. Odlučio sam da naručim neku jaku. Bombardovanje je počelo kad sam ušao u auto. Neće gađati more, pomislio sam, očajnički željan plivanja.¹ Voda je bila ledena i osvežavajuća. Vazdušni napad se završio kad sam izašao iz vode i kročio na plažu Lanžeron po kojoj su ljudi šetali u oba smera. Na obali je

¹ Tek sam kasnije saznao da su ruski balistički projektili uništili dva plovila: panamski teretni brod *MSC Levante F* i brod za prevoz rasutog tereta *Super Sarkas*, registrovan u Sijera Leoneu, koji je ponovo počeo da plovi u julu prethodne godine. Povređena su dva lučka radnika. Oleksij Kuleba, ukrajinski potpredsednik Vlade i ministar komunikacija i teritorijalnog razvoja, izdao je zvanično saopštenje da su ta plovila prevozila civilni teret.

ležala mrtva riba, a neki mačak mi se motao oko nogu u nadi da ću ga pomaziti, što sam rado i učinio. Đorđo Agamben se pitao da li je jezik postojao pre čoveka, da li čovekova duša nasleđuje dušu životinje i njen jezik. Poput plesa pčela ili mahanja peraja kod riba. Agamben je tražio korene jezika i verovao u njegovu svetu moć. Čovek prvo mora da ima veru u reči. Pesnik je stoga šaman, pa poput šamana osluškuje dušu riba i prenosi dalje njihove reči.

SLUŠAJUĆI NA ZUMU KAKO IJA KIVA ČITA PESMU O RATU²

Juče smo slušali na Zumu kako Ija Kiva
 čita pesmu u Kijevu, gde se zlatne
 kape crkava nisu sakrile u sklonište,
 slušali smo svako u svom
 stanu, skoro svako, slušali smo,
 a bili smo samo oči, kao da nismo imali
 ništa više, samo oči, kao da smo hteli
 da je zaklonimo očima, kojima smo gutali
 svaku reč dok je u pozadini goreo Babin Jar,
 ali sećanje ne gori, uzdamo se, sećanje je nerđajuće,
 sećanje će poput krtice pričekati hibernirajući,
 hteli smo svi, hiljadu ljudi na Zumu,
 da dvema hiljadama očiju držimo iznad Ije
 kišobran vazduha,
 štitove naših pogleda,
 kad je prestala da čita, podigao sam glavu
 na stolu je stajala knjiga iz biblioteke
 Sioranova *La tentation d'exister*
 brda su držala Bergen na kolenima,
 procvetali su prvi šafrani, svi su se
 radovali proleću.

(S engleskog preveo Igor Cvijanović)

² S poljskog prevela Jelena Jović. (Prim. red.)

SMEH U SENCI TUGE

Kojoj igri čigra biti?

Dorđe Marković Koder

Poslednju za života objavljenu pesničku knjigu Miodraga Raičevića otvara pesma pod naslovom „O smrti i ranom ustajanju”. U ovoj pesmi reč je o različitim smrtnima. Neke od njih su groteskne, poput smrti američkog pisca Šervuda Andersona, koji je umro nakon što je greškom progutao čačalicu tokom krstarenja; neke su pomalo neobične, poput Sofoklove, za koga se pretpostavlja da je umro zbog prevelike radosti nakon poslednjeg dramskog uspeha; neke su tužne i govore ponešto o danku koji nemirna i pobunjena mladost plaća savremenoj civilizaciji, poput smrti Dženis Džoplin koja je život završila u hotelskoj sobi usled predoziranja heroinom. Ono što autor ove suptilne pesničke knjige, koja nosi naziv *O stvarima koje je Homer propustio*, nije propustio da nama sugeriše jeste to da smrt nije izolovana pojava, nije nešto izvan nas, i nije jednoznačna stvar.

*...I kad o njoj ne razmišljaš,
smrt misli na tebe. I kad te žena koju voliš, zaboravi,
smrt misli na tebe. Umornog, kad skrstiš dlanove
pod temenom, ona te posmatra.*

Smrt jeste strašna stvar, svako živ to negde u dubini oseća, osećao je to i autor pesme „O smrti i ranom ustajanju”. Ali od nje kao da ima nešto što je na neki način još strašnije. A to je: ne umeti uzvratiti smrti pogled. Kada nas ona pogleda i osmehne nam se (šta god taj osmeh značio), ne umeti na to uzvratiti osmehom. To, na neki način, znači

biti mrtav još za života. Mijo Raičević je umeo da na pogled i na zagonetni osmeh smrti vada uzvratni osmehom. I da smrt hrabro gleda u oči. Na ovaj način osmehnuti se smrti, i pogledati je u oči, znači osmehnuti se i u oči pogledati sam život. Mijo je to dobro znao. Kao što je znao, i osećao, da su i život i smrt, zapravo, neka vrsta predstave. Nimalo slučajno, pesma o smrti ovde prizvana završava se ovako:

...Smrt se odigrava!

Lako ju je doživeti, još lakše dočarati:

Glumci, gde ste!

Za to da se smrt, koja je prethodno predstavljena kao duboko unutrašnje iskustvo, sada najednom, u munjevito brzom promeni, pri-

kaže kao nešto što je izvan nas, kao nešto što treba neko drugi da nam predstavi, da odglumi za nas, za to, za takve munjevite prelaze i sagledavanja stvari iz različitih perspektiva, sposoban je samo neko ko je istinski ovladao plemenitom veštinom humoranog posmatranja sveta.

* * *

Kada već prizivamo tu reč, munjevito, vredi se prisetiti jednog lepog zapisa o sme-hu Isidore Sekulić. Naša književnica tu za humor kaže da je on „nuklearni munjeviti produkt intelekta, mašte i jezika”. Ono što je u ovom zapisu dragoceno jeste nastojanje Isidore Sekulić da humor, „pravi, ovejani pesnički humor”, jasno razgraniči i odvoji od površnih oblika komike. Insistirajući na razlici koja postoji između tog i takvog humora, i površnih oblika komike, satire, karikature, i na tome da humor ne treba svrstavati u istu ravan sa „larmom izadrtoga smeja”, Isidora Sekulić izriče jednu suštinski važnu misao. Ona kaže: „Humor je fina i prefina umetnička suština pri suprotnom kraju ali na istoj osovini sa tragikom.” I upravo je to ono što razlikuje brojna književna dela koja sa naporom pokušavaju da izazovu humorne efekte kod čitalaca, od dela pisaca kakvi su bili Jovan Sterija Popović, Branislav Nušić, Stanislav Vinaver i, nama bliži, odnosno savremeni autori, Vojislav Despotov i Miodrag Raičević. U delima ovih pisaca ima smeha, ali ne i „izadrtoga smeja”; nalazi se humor njihovih tekstova na suprotnom kraju od tragike, ali je na istoj osovini sa njom. Pročitajte kratku pesmu „O njihovom detetu” iz testamentarne Raičevićeve zbirke. Priča o grobaru, koji će zatrpati naše zemne ostatke, lirskog subjekta ove pesme dovodi do pomisli da je smrt nalik na san. Završavajući ovu malu meditaciju o smrti, on kaže:

*...Zato, pre nego zaspate,
navucite nebo, zemlju, travu, preko glave, i dišite tiho,
sasvim, i nečujno. Sve dok više ne budete čuli sami sebe.
Tada će vam sve postati jasno.*

*Posle šapata ne dolazi tišina, nego nešto što liči
na red. Uostalom, pitajte moga oca i moju majku.
Njih dvoje o smrti znaju sve. A ja sam njihovo dete.*

A u pesmi pod nazivom „O starim fotografijama”, u kojoj je lirski fokus na fenomenu prolaznosti, humorno i tragično isprepleteni su na takav način da ih je nemoguće razdvojiti. Pesnik u samo jednom stihu uspeva da pokaže kako su humor i tragizam razdvojeni, ali su na istoj osovini. Taj stih, koji kao da je lirski komentar pesme o mrtvim roditeljima, glasi:

Čoveku je mesto u zemlji: ovde gore samo gubi vreme.

Ako ovo nije „pravi, ovejani pesnički humor”, šta jeste?

* * *

© Srpsko književno društvo
/ Živko Nikolić

Za humor u delima Miodraga Raičevića može se reći da je smeh u senci tuge. Isidora bi to rekla: u njegovim delima humor je pri suprotnom kraju, ali na istoj osovini sa tragikom. Čitalac gotovo da dolazi u iskušenje da smeh koji iz ovih dela izvire nazove sardoniskim smehom. Interesantno je da u knjizi *O stvarima koje je Homer propustio* postoji pesma pod tim nazivom – „O sardoniskom osmehu”. Još je interesantnije to što nam upravo ova pesma može pomoći da shvatimo da kod Miodraga Raičevića sardoniskog smeha – nema. Sardoniski smeh označava podrugljiv i pakostan smeh. Onaj smeh koji je usiljen, gorak, kiseo, čiji naziv, navodno, potiče od nekih otrovnih biljaka sa Sardinije, koje bi kod onog ko ih okusi izazvale grčevito razvlačenje mišića lica slično osmehu. Poigravajući se u pesmi „O sardon-

skom osmehu” s navodnom etimologijom ovog oblika smeha, Mijo Raičević je zapravo demonstrirao koliko je njegov smeh potpuno suprotan od toga. Priču da su stanovnici Sardinije stavljali u hranu tu posebnu travu, i da je konzumiranje te hrane činilo da na njihovim usnama uvek bude vidljiv „taj grčevit, ciničan i neveseo smeh”, pesnik poentira tako što nam saopštava da su kod njih jedino svadbe bile drugačije. Tu su se oni i dalje smejali, ali nisu pevali, i sve vreme su jedni drugima nešto šaputali na uvo. Svadba je bila, kaže pesnik, „dan kad oni ne liče na sebe, / i kad je, posle dugog vremena, sve u najboljem redu”. Umesto lake i očekivane direktne humorne poente – gde bi se sa gorkim smehom, pesmom i svadbenim veseljem moglo praviti mnogo humornih kombinacija – pesnik bira poentu koja nas dovodi do toga da se duboko zamislimo nad nekim stvarima. I da se, umesto sa gorčinom, s empatijom osmehnemo nad ljudima i ljudskim pričama.

* * *

Humor u delima Miodraga Raičevića uvek je topao, uvek je pun razumevanja za ljude, njihove slabosti, nedostatke i ludosti. Jeste oštar i kritičan, diskretno ironičan, na trenutke i ciničan – ali smeh kod njega nikada nije ispunjen gorčinom. Mijo je voleo ljude, voleo život. Osetio je on mnogo puta i onu tamniju, onu bolnu stranu života. Sudbina mu je namenila da se poslednjih pet godina života bori s izuzetno teškim zdravstvenim hendikepom. Ali Mijo je i tu umeo da pokaže probleske „pravog, ovejanog pesničkog humora”. Onima koji su mu bili bliski i s kojima je o svojoj nesreći razgovarao imao je običaj da kaže da ga je na taj način zapravo Bog pogledao. Jer zahvaljujući tome što je ostao praktično nepokretan, dobio je priliku da više čita, da uživa u knjigama u kojima inače ne bi mogao da uživa i da se s mnogo više energije posveti pisanju. Umesto kukanja i žalopojki, umesto gorčine i samosažaljenja, Mijo je to činio. Nisam siguran da bi mnogo ljudi u

sebi našlo snage da s ovom vrstom humora, i s ovako suptilnom ironijom, govore o sebi i o nesreći koja ih je pogodila. Mijo je to mogao, i umeo. Zbog tih svojih kvaliteta Mijo je, tokom čitavog života, bio u stanju da sve one s kojima je bio blizak, s kojima se družio ili saradivao, ozari, i da svima onima s kojima dođe u dodir obogati život. Bilo da je reč o sedenju u kafani, o razgovoru, dopisivanju s njim, čitanju njegovih prozних i pesničkih tekstova, i njegovih vrcavih parodija – sve je to delovalo nalik na okretanje čigre, koju je neko, ko zna kada i kako, zavrteo, i ona se bez prestanka vrtela, dok smo mi svi okolo s uživanjem posmatrali njeno okretanje. Pritom nismo mnogo razmišljali o samoj igri, u kojoj je upotrebljena ova igračka. Bili smo deo igre, učestvovali smo u njoj, igrali se. Na trenutak bismo se identifikovali s tom igračkom koja se neprestano okreće, a već sledećeg trenutka s igračem koji se s njom igra. Mijo, ili – da upotrebim reč kojom bi me često oslovio, u razgovoru ili u SMS porukama, a ja mu se potom obraćao koristeći istu tu reč – čiča nas je vazda podsećao da je život u suštini lepa igra. I da to ne smemo da zaboravimo.

* * *

Poput nekih drugih pesnika koji su svojim poslednjim za života objavljenim pesničkim knjigama dostigli umetnički zenit (prisećam se sada *Hladne trave* Aleksandra Ristića) i Mijo nam je podario knjigu kojom srpska poezija i te kako može da se podiči. Zbirka *O stvarima koje je Homer propustio* u sebi sadrži pesme bez kojih nijedna buduća antologija srpske poezije ne bi smela da bude. Čitava knjiga predstavlja jedan dubok i suptilan razgovor pesnika sa samim sobom, sa svojim detinjstvom i svojom sudbinom, s ljudima koji su mu bliski, od kojih su neki još s ove, a mnogi su već prešli na drugu stranu, i sa svetom koji on – a to je pesnik jasno osećao – uskoro treba da napusti.

Među pesmama koje bi budući antologičari trebalo da imaju na umu svakako su i one posvećene pesnikovoj majci. Pesme „O sigurnosti” i „Drugih anđela nema” spadaju među najlepše pesme napisane na srpskom jeziku koje su posvećene majci. Takvu poeziju mogao je da ispeva samo neko ko je imao široku i toplu dušu. Sposobnu da svakoga primi u zagrljaj. I upravo zato je u njegovim delima humor na istoj osovini sa tragikom. To je i razlog zašto kod njega nema sardonskog osmeha. Nego uvek i samo toplog i blagonaklonog osmeha. U pesmi o sardonskom osmehu Mijo je napisao da gosti na svadbama u Sardiniji za svadbarskom trpezom ne pevaju, nego se samo osmehuju i šapuću jedni drugima nešto na uvo. A poslednja pesma u ovoj pesnikovoj testamentarnoj zbirci zove se „Majka kao molitva” i ima epigraf: „Bog je tišina.” Pesma, od samo četiri stiha, glasi ovako:

*Govorila je da je molitva
jedno dugo ćutanje
i jedva primetno
mrdanje usnama*

Gosti na svadbama u Sardiniji, pored osmeha, jedva primetno bi mrdali usnama i šaputali nešto jedni drugima na uvo. Pesnikova majka je pesniku prenela nauk da je mo-

litva razgovor sa Bogom u kojem čovek jedva приметно pomera usne. Pesnik je opet nas učio da je Bog tišina, a pesma nalik jedva приметnom mrданju usana, koje su najlepše onda kada se razvuku u širok, topao osmeh.

I, šta reći na kraju? Možda da se malo poigramo s јednim kompozicionim sredstvom kojim se Mijo poslužio u knjizi *O stvarima koje je Homer propustio*. Pa da kažemo: Da rezimiramo: „srce je lak teret kad ga imaš a težak kad ga nemaš.” Ako je to tako, a verujem da jeste, čiča je kroz čitav svoj život nosio lak teret. A mi, kakav je teret koji mi nosimo kroz život? Možda bi svako od nas trebalo sebi da postavi to pitanje.

Sonja Atanasijević

OD PARIZA DO NORMANDIJE

Vozovi za Normandiju iz Pariza kreću sa stanice Sen Lazar do koje smo takođe vozom stigli sa aerodroma Šarl de Gol u prijatno toplo junsko jutro. Flašice vode iz aviona već su bile ispražnjene, ali nije bilo potrebe tražiti prodavnicu, dopunili smo ih na jednoj od česama postavljenih na samoj stanici. Pronađosmo peron na kojem je trebalo nekoliko minuta sačekati voz za Ruan. Pomislih kako moram da slikam unutrašnjost stanice. Zato što znam da će to putovanje dobrim delom proteći u znaku Kloda Monea, snažno prisutnog u mojoj svakodnevnici. Kad god me pritisne banalnost svakidašnjice, pustim na Jutjubu neki Šopenov nokturno i utonem u slike impresionista, na ekranu svog računara, jer pripadnici tog pravca, čini mi se, najbolje hvataju prolaznost. Ne možeš je zamisliti u jasnim bojama i preciznim linijama, već samo kao razlivanje, umrljanost, kolebljivost, kao boju u pokretu, smekšanu liniju, kao svetlo koje naizgled ne dolazi s neba već iz same dubine vremena.

Kamerom hvatam sivo-plavi voz u mirovanju, prugu i prelomljeni krov, kao i malu grupu putnika s koferima. Žena u prolazu pogleda me čudno, kako će me pogledati i dvoje mladih turista iz Azije kada nekoliko dana kasnije budem fotografisala Šopenovu kuću u Parizu, na Bulevaru Puasonijer, u kojoj je kratko živio. Reč je o skromnom prizemnom zdanju ravnog krova, prikleštenom levo i desno zgradama od po nekoliko spratova. Na vrhu bele fasade stoji ne naročito uočljiv natpis koji saopštava da je ovaj kompozitor, koji je živio i stvarao u Francuskoj, a neprekidno čeznuo za rodnom Poljskom, tu stanovao od 1831. do 1832. godine. Kosooki turistički par zastaće i podići će glave da vide šta mi je to privuklo pažnju. Pogledaj, sad i oni slikaju, dobaci mi moj muž, osvrnuvši se. Već smo se bili udaljili s tog mesta. Pomislih kako smo svi na ovoj planeti povezani, samo što veze najčešće ostaju neprimećene – u sferi one paralelne stvarnosti koja postoji ništa manje od one u kojoj bivstvujemo. Zahvaljujući mom gestu, ta fotografija otputovaće na Daleki istok, stići će tamo gde možda ja fizički nikada neću, jer jedan život je malo da obiđeš i sve pariske lokale, kamoli celu planetu. Slika će se možda naći i na društvenim mrežama koje takođe ne čine ništa drugo nego povezuju ljude. Fotografiju bi mogao da primeti još neki zaljubljenik u Šopenovu muziku, te će isti postupak odraditi kad bude posetio Pariz, pa će se još jednom dokazati moja teorija o vezama, tiho i neosetno tkanim među svim stanovnicima Vaseljene. Pošto među preporukama šta običi u Parizu nema skromne Šopenove kuće, uticaj mog gesta biće neporeciv.

I, kakva je moja slika stanice, a kakva Moneova iz 1877, čija reprodukcija stoji izložena na jednom staničnom panou? Prepoznatljiv je jedino krov, mada je „moj” krov prelomljen pod osetno većim uglom. U odnosu na njegovo platno, moja slika deluje čisto, svedeno, ali i opustošeno. Pre svega zato što je reč o običnoj fotografiji. Protutnjala su tu u međuvremenu dva i po veka, počistila milione putnika koji su tuda prošli, ali su počistila i Moneove oblake pare nad lokomotivom, kao i plavičastu izmaglicu. Poznato je da je i na ovom mestu, uz dozvolu upravnika stanice, ovaj slikarski mag proveo mnogo vre-

mena čekajući pravi ugao svetla koji će ambijentu dati ono što je on želeo. A možda je želeo da u najboljem mogućem izdanju spasi od vremena jedan sasvim običan prostor, iсеčак iz realnosti koja naizgled u sebi nema ničег poetskog, dokazujući upravo suprotno – da se umetnost krije i u najobičnijim svakodnevnim prizorima.

Voz na kome piše *Nomad* (mala igra sa rečju *Normandie*), kroz nepreglednu ravnicu i bujno zelenilo iz kojeg se tu i tamo pojavi Sena, tek da svojom plavom bojom prekine načas zelenu monotoniju, dovezao nas je do Ruana, glavnog grada Normandije. Dok smo se spuštali širokim blago strmim bulevarom iz kojeg je prema uputstvu Gugl mape trebalo skrenuti desno u ulicu gde se nalazi naš apartman, prozujalo je vozilo hitne pomoći. Ubrzo, na jednoj raskrsnici, vidismo dvoje ljudi kako nepomično leže na betonu, dva oborena motora i nekoliko uniformisanih lica. Shvatih da je reč o dvoje mladih, devojci i mladiću. Uprkos tome što sam se trudila da ne gledam u tom pravcu – valjda nesvesno štiteći sopstveno biće, jer to biće stiglo je u još jedan grad u kome nikada nije bilo i čezne da što pre upozna njegove lepote i istoriju, i čini mu se da se u tom gradu nikakve loše stvari ne mogu dogoditi, barem dok ono tu boravi – u vidno polje dospe mi glava mladića duge talasaste smeđe kose, iz koje teče krv i razliva se po betonu. Prizor kakav ti ostane pred očima još dugo, i koji će me naterati da iste večeri na lokalnom informativnom portalu potražim vest o toj saobraćajki. Vesti nije bilo, te sa olakšanjem zaključih da je dvoje motorista preživelo.

Ulica u kojoj se nalazio naš apartman nosila je naziv *Rue des Bons-Enfants* (Ulica dobre dece) koji je dugovala, kako ću kasnije saznati, sirotištu pod istim imenom koje je tu postojalo u četrnaestom veku. Ubrzo pošto prođosmo jednu sinagogu, Gugl mapa reče da smo stigli na odredište i, na moje veliko zadovoljstvo, shvatih da ćemo narednih pet dana provesti u jednoj od onih štraftastih zgrada šiljatog krova (*les maisons à colombages*) kakve se viđaju u više francuskih regiona, najviše u Alzasu i Normandiji. Ima ih i u drugim delovima Evrope, gde god je drveta bilo u izobilju, a početak njihove izgradnje vezuje se za kasni srednji vek. Izduženi drveni ramovi koji im daju karakterističan izgled ispunjavani su najčešće kamenom ili ciglom. Pitala sam se zašto vlasnik apartmana i taj detalj nije stavio u opis svog objekta kako bi privukao još više gostiju – nisam valjda jedina opčinjena prugastim kućama.

Ruan, grad sa stotinak hiljada stanovnika, leži na krivini Sene, u podnožju brda koje možda ima neki naziv, ali ćemo ga mi nazvati Moneovim brdom, pošto smo otkrili da je upravo na vrhu tog brda, do kojeg vodi staza duga devetsto metara, nastala njegova čuvena slika *Vue générale de Rouen*. Dok smo se po toplom, vetrovitom danu, u predvečerje, penjali izrazito strmom stazom, pitala sam se kako je bilo slikaru koji je tuda morao vući sa sobom štafelaj i sav ostali pribor. Saznaću da su mu povremeno u tome pomagali meštani, ali je često na brdo išao i sam. Do samog vrha trebalo je još savladati i najoštriju kosinu, posle koje nam se ukaza široka padina i na njoj veća grupa mladih ljudi koji su sedeli na travi i posmatrali grad. A možda su i čekali zalazak sunca. Iznad njihovih glava nalazila se mala zaravan s niskom metalnom ogradom kao zaštitom, te je bilo očigledno da smo stigli na cilj. Tu nas dočeka stalak i tabla s reprodukcijom Moneove slike. Povratih dah od napornog penjanja i stadoh pred nju. Iznad slike ukaza mi se živi prizor

ogromnog formata, Sena koja mirno teče, grad koji diše, sunce koje lagano tone, a na slici sve to isto, ali višestruko umanjeno, impresionistički „razmrljano” ali prepoznatljivo, te mi se načas učini da mi slika ne nudi samo isečak iz vremena star više od jednog veka, već da je slikarskom magijom uhvaćen i sam protok vremena. To je, dakle, ono što nam radi dok prolazi, ukida linije i granice, meša boje, svetlo i tamu, važno sa nevažnim, trenutak sa večnošću. I, hteo – ne hteo, moraš da uporediš ono što gledaš pred sobom sa onim što je slikar video u toj panorami. Ja sam sa leve strane videla Senu koja zavija i blešti na suncu koje samo što nije zašlo, šumu i krovove grada, a desno gradsku katedralu. Mone je video gustu svetlost u toplim nijansama žute boje koja obavija čitav grad, dok se iz centra kompozicije uzdiže ruanska Notr Dam.

Reč je o katedrali koja je Monea inspirisala za seriju od čak trideset slika. Gradnja ove crkve započeta je u ranom dvanaestom veku, a glavni radovi okončani su tek početkom šesnaestog veka. Visoka je 151 metar i predstavlja najvišu katedralu u Francuskoj, dok je 1876. godine, kada je konačno završena, bila i najviši objekat u svetu. Pošto Ruan nije veliki grad, po više puta u toku dana znali smo da prođemo pored ove monumentalne građevine i, malo-pomalo, osetih snažnu povezanost s tim zidovima i tornjevima koji mame uzdahe. Moguće je da me je Mone zarazio svojom opčinjenošću, ali je sigurno na moju iznenadnu ljubav prema jednoj građevini uticala i svest o tome da je njena izgradnja trajala toliko dugo, da na tom mestu postoji toliko vekova, da su kroz njen portal prošli milioni ljudi unoseći sa sobom svoje nade, brige, radosti. To je ljubav koja nema racionalnog objašnjenja, kako najčešće i biva, tek osećanje snažne naklonosti koje me svaki put kad joj se nađem u blizini – dok vrludam okolnim ulicama diveći se štraftastim kućama, nad čijim krovovima tu i tamo izviruju zvonici katedrale – goni da ubrzam korak i što pre izbijem na trg, da bih je ponovo videla celu. Kako se uzdiže u nebo, ogromna, tiha, dostojanstvena. I kad se upiljim u njene tornjeve, u tople zidove od krečnjaka koji svojom mekotom pozivaju da ih dodirneš – učini mi se da diše. Da pred sobom imam kamen koji je pukim trajanjem u suživotu s ljudskim bićima što su u njega vekovima ugrađivala svoje poglede, uzdahe, molitve – prodisao. I nije važno koje si vere. Dok si tu, dok ga gledaš, taj kamen je tvoj, diše i moli se za tebe. A kad se zagledaš u reljef timpanona glavnog portala, na kojem se osim prepoznatljivih religijskih motiva nalazi i mnoštvo sićušnih figura običnih ljudi, čini ti se da je svako lišce različito, baš kao i u životu.

Zbog svoje asimetrične arhitekture ova građevina inače važi za „najljudskiju” katedralu, čemu možda doprinosi i njen „jestivi” južni toranj, izgrađen u 16. veku, mnogo posle severnog, nazvan *La tour de Beurre* („Toranj od putera”). Njegova gradnja finansirana je novcem bogatih građana koji su od crkve otkupljivali pravo da i tokom posta jedu puter i ostale mlečne proizvode, te je i malo greha, kao još jednog elementa ljudskosti, dospelo u njene zidove. O tome sam razmišljala dok smo umorni od celodnevnog izleta na okean, zavaljeni u ležaljke na trgu *La Place de la Cathédrale de Rouen*, sada već kao stari znanci katedrale, gledali u njene beličaste vrhove koji mekano prodiru u večernje nebo. I čekali sve do ponoći specijalno osvetljenje, kako je pisalo na jednom plakatu u njejoj neposrednoj blizini. Došla je ponoć, ništa se nije dogodilo, te ću naknadnim iščitavanjem teksta sa plakata shvatiti da se samo u julu i avgustu osvetljava svake večeri u po-

noć, dok se u maju i junu to dešava isključivo petkom i subotom, a bio je četvrtak. Na prvi pogled kao da smo nešto propustili, ali je to uzaludno čekanje zapravo bio čist dobitak. Da sam odmah tekst s plakata pročitala do kraja, napustili bismo ovaj trg, a ovako smo dobili četrdesetominutni predah uz pogled na nju, tihu i večitu.

Drugi upečatljivi simbol Ruana je veliki astronomski sat, *Gros-Horloge*, iz četrnaestog veka, pričvršćen za zvonik, sa pozlaćenom kazaljkom i brojčanikom, iznad bogato ukrašenog renesansnog luka koji prelazi preko istoimene pešačke ulice. Slikala sam ga više puta, a ispostaviće se da mu najbolje pristaje svetlo kasnog popodneva ili rane večeri, kada njegov sjaj izgubi na jačini, a poprimi toplu nijansu starog zlata. Idući ovom ulicom, kada se katedrala ostavi iza leđa, stiže se na prostrani glavni trg starog dela grada, *Place du Vieux-Marché*, sa brojnim kafićima, prepunim baštama, restoranima, čije su fasade ukrašene cvećem, plišanim medvedićima, mašnjama. U Ruanu se inače pije najbolji kalvados u Francuskoj. Pije se sa ledom i dobro se slaže uz kamamber rastopljen u medu, koji služe u malim zemljanim posudama.

Među lokalima na ovom trgu posebno se izdvaja restoran čiju fasadu krasi crveno cveće i brojne zastave, dok su nad baštenskim stolovima razapeti plavi suncobrani s natpisom koji govori da je reč o najstarijoj gostionici u Francuskoj, *La Couronne*, iz 1345. godine. Mora da je ovde svraćao Klod Mone, pomislila sam, a sigurno i Gistav Flober, koji je rođen u Ruanu, 1821. godine. Ipak, zaključih, mala je verovatnoća, s obzirom na razliku u godinama, da su ovde ispili neku zajedničku kafu. U istom lokalnu komotno možemo zamisliti i Viktora Igoa za koga se pouzdano zna da je voleo Normandiju i taj grad, te da je kao i Mone bio oduševljen katedralom i gotičkom arhitekturom uopšte. Sa Igoom ćemo se „družiti” nekoliko dana kasnije, u Parizu, u njegovoj kući pretvorenoj u muzej, gde je živio šesnaest godina. Posebno mi je zapala za oko ljupka figurina Kozete, junakinje iz njegovog romana *Jadnici*, delo Luja Konvera. Privlačno za svakog pisca, pomislih. Neko izvaja lik koji je postojao samo u tvojoj glavi.

Prilikom za „druženje” sa Floberom, u njegovom muzeju u Ruanu, u jednoj hladovitoj ulici gde je snažno mirisala lipa, propustićemo zbog kratkog radnog vremena te ustanove, pošto su nas turističke ambicije u to vreme vodile izvan grada. Neka to ostane za sledeću posetu, rekoh sebi, kao što u sličnim situacijama pomislim kad se prvi put nađem u nekom gradu koji se lako i brzo zavoli. A Ruan je upravo takav grad.

Vratimo se sada trgu *Vieux-Marché*. Sve ono šarenilo, bogatstvo boja, uz žamor ljudi na mnogo različitih jezika, strogo je ograničeno na levu stranu ovog trga, kada dolaziš iz pravca katedrale. Njegovu desnu stranu trajno je opustošio i obeležio jedan veliki zločin. Tačno prekoputa prastare gostionice, sada luksuznog restorana *La Couronne*, pogubljena je Jovanka Orleanka, u svojoj devetnaestoj godini, 30. maja 1431. godine. Na tom mestu sagrađena joj je crkva, odmah pored spomen-obeležja, a ova heroina, kasnije proglašena sveticom, ima i svoj muzej u neposrednoj blizini katedrale. Već je ulazak u njegovu prvu prostoriju dramatičan, budući da se zatičeš u totalnom mraku, što će trajati nekoliko sekundi – uostalom, šta je drugo nego mrak u ljudskom umu prekinuo taj mladi život. Zatim na monitoru, koji dotle i ne zapažaš, počinje video sa razbuktalom vatrom. Iz sobe u sobu sledi priča o njenom životu, sudskom procesu, pogubljenju, naknadnom

istražnom postupku među svedocima Jovankinog suđenja, do njene rehabilitacije i proglašenja za sveticu. Izadeš iz muzeja s mučnikom u želucu i zapitaš se gde smo danas kao civilizacija. Zameralo joj se, između ostalog, i što se oblačila kao muškarac. Pantalone nosimo odavno, to je tačno, ali muškarci i dalje ubijaju svoje žene. Abortus je zabranjen u mnogim državama, a crkvi kao instituciji tu i tamo zasmeta „preterano” insistiranje na rodnoj ravnopravnosti. Ratovi nikada nisu ni prestali.

Od Ruana do normandijskog Kana stigli smo vozom za nešto više od sat i po, prošavši pored brojnih sela, kao i omamljujuće lepih prizora krda belo-crnih krava oborenih glava. Ovde kuće takođe imaju šiljate krovove, ali nisu štraftaste, već su u beloj ili nežnoj krem boji. Opoljene nepreglednom ravnicom čini se kao da su se zbile jedna uz drugu, dok se, kao po pravilu, iz središta uzdiže crkva. Kan je bio naša usputna stanica do plaže Svord, jedne od pet plaža na koje su se saveznici iskricali u junu 1944. godine. Za nekoliko sati, koliko smo proveli u Kanu, stigli smo da prošetamo centralnim ulicama, obidemo impozantne građevine muškog i ženskog samostana iz jedanaestog veka, zavirimo u staru boemsku četvrt sa štraftastim zgradama (*Vaugueux*), gde ćemo popiti kafu, a zatim ćemo sestri u autobus koji će nas za pola sata odvesti u selo *Lion-sur-Mer*, gde je smeštena plaža Svord. Do istorijskog dela te plaže delila su nas tri kilometra uz obalu. Mogao je da se iznajmi bicikl ili, naravno, pozove taksi, ali ipak smo odlučili da idemo peške, što će se ispostaviti kao naporna tura, budući da je sunce iz zenita pržilo, a istovremeno je sa okeana snažno duvao hladni vetar, dok bi pored nas s vremena na vreme prozujao koji biciklista. Prošli smo najpre pored niza luksuznih prugastih vila koje kao da šire krila – utisak koji se duguje valovitim ispustima na fasadama. Zatim smo prošli i pored nepreglednog polja pšenice i konačno stigli do jednog zelenog tenka, jednog spomen-obeležja, a onda i table na kojoj piše *Sword Beach*. Na toj plaži naravno nema kupaća. Zaštićena je ogromnom, okomitom, bledonarandžastom stenom, i samom istorijom, a mir na njoj remete jedino talasi. Njih niko nikada neće uspeti da disciplinuje.

Živerni. Selo u Normandiji koje je Klod Mone učinio planetarno poznatim. Od Ruana do ovog sela, tačnije do Vernona, stiže se vozom za pedesetak minuta, koliko otprilike treba i iz Pariza, a do samog sela delila nas je još kratka vožnja lokalnim autobusom. Uprkos tome što ovom slikaru, začetniku impresionizma, francuska država za života nije otkupila nijedno platno, njegova umetnost osvojila je srca bezbroj ljudi širom sveta, jer to umetnost i čini – poput vode uvek sebi pronalazi put, te je nikakvi okviri ni prepreke ne mogu zaustaviti. Možemo smatrati da je Mone na onom svetlu zadovoljan kad odozgo posmatra mali zeleni raj koji je stvorio u Živerniju, kojim poput mrava neprekidno mile kolone ljudi svih rasa i nacija. Godišnje ovu njegovu kuću sa vrtovima i malim jezerom, gde je živio tačno polovinu svog života, od 1883. do 1926. godine, poseti više od pola miliona ljudi iz celog sveta. Tu su nastala njegova platna s lokvanjima u seriji od čak dvesta pedeset slika, čuvena slika sa zelenim lučnim mostom i mnoge druge, mahom inspirisane japanskom kulturom.

Od trenutka kad kročiš u vrt, kreneš stazama među vrbama, irisima, prođeš pored male bambusove šume, bokora ruža, mostićima preko vodenih kanala – započinje igra svetlosti i boja, sa preovladavajućom zelenom u svim nijansama. I na samoj fasadi kuće

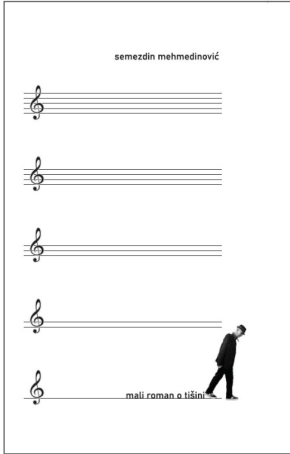
dominira zelena boja, u istoj boji je i veranda koja se pruža duž celog prednjeg dela kuće, zelena su i vrata, i svi prozori. A kad kročiš u kuću, kroz te zelene prozore puca pogled na ravnicu sve do horizonta, na kome se uočava jedno usamljeno drvo, kao nacrtano. Zaveses su maslinastozelene, trpezarija u toploj žutoj boji, te se čini kao da ju je obojilo sunce lično, veliki slikarev prijatelj. Na kuhinjskom zidu obloženom belo-plavim keramičkim pločicama blešti okačeno bakarno posuđe. U ovoj prostranoj prizemnoj kući, svetlo koje dopire kroz širom otvorene prozore, kupeći usput zeleni odsjaj obližnjih polja, u jednoj od prostorija zaustavlja se na uglu sa stočićem i foteljom, okrenutom ka prozoru. Kao da je umetnik do maločas tu sedeo. Smetnuvši s uma, usled neke trenutne rasejanosti, da može navući zavesu kako bi se zaštitio od sunca, naglo je ustao i nekud otišao, možda da u svom vrtu potraži hlad; slika koja izaziva nalet fine melanholije, ali i nejasne čežnje – valjda za lepotom kojoj svi težimo čitavog života, a koje kao da nikada nema dovoljno.

Već za koji dan, kada se budemo vratili u Pariz i otišli u obilazak muzeja Orse u kome caruju upravo impresionisti, dok budem gledala Moneova platna, posebno ono s katedralom u Ruanu, ili ono sa zelenim lučnim mostom, ili lokvanjima u Živerniju, obuzimaće me osećanje bliskosti, ne prema njegovoj ličnosti, koju i dalje ne poznajem, već prema njegovom duhu koji je u svetu oko sebe video nešto više od onoga što je on na prvi pogled nudio, a što je zapravo u biti svake umetnosti.

Vladimir Arsenić

PESNIČKO FIKSIRANJE SEĆANJA

(Semezdin Mehmedinović: *Mali roman u tišini*, Buybook, Sarajevo, 2025)

Semezdin Mehmedinović spada među najvažnije žive stvaraocce našeg, jednog a četvoroimenog, jezika. Ovo govorim s potpunom uverenošću u tačnost iskaza jer njegova slava, a posebno njegove knjige, nadilaze sve granice koje nam naše, a i nametnute nam, politike postavljaju. U tom smislu i ne iznenađuje što broj tekstova napisanih o knjizi *Mali roman u tišini* prevazilazi okvire od dve-tri kritike koliko uspevuju da skupe relativno uspešni autori. Što će reći da je pojavljivanje svake njegove nove knjige ozbiljan književni događaj, ako ne i glavni događaj sezone. Posebno u trenucima kad je sintagma književni događaj sezone izgubila na značaju do te mere da su ljudi već koliko danas zaboravili ko je dobio Nobelovu, a ko Ninovu nagradu.

Semezdin Mehmedinović je pre svega pesnik. Njegov „iskošeni” pogled na svet, vrlo intimistički, nije moguće sakriti ispod naslova *Mali roman o tišini*. Ovaj tekst ili, ako hoćete, ova Knjiga obimom zaista pripada romanesknoj formi, ali sadržinski ona je sva od metafora i simbola, a nikako od metonimija i sinegdoha svojstvenih prozi, kako je to lepo definisao Jakobson. Nije naravno intimizam stran ovom autoru. Štaviše, čak je i *Sarajevo blues*, knjiga koja ga je proslavila, intimistički prikaz rata i ratnog stradanja glavnog grada Bosne i Hercegovine. Čisto strukturalno gledano (ako je tako moguće gledati na knjigu koja opisuje zločinačku opsadu grada, najdužu u modernoj istoriji), ona je sva od fragmenata što hvataju detalj koji takozvani običan posmatrač ne uspeva da vidi, a koji svojom metaforičnošću i simbolikom ostavlja trajnije posledice od puke vesti ili informacije.

U prethodnom pasusu sam svesno napisao reč knjiga velikim slovom, jer se radi o nečemu što bi trebalo da bude, a nadam se da nije, testamentarni tekst. Međutim, ima u ovom pozivanju na Borhesa i ideju Knjige još nečeg. Naime, Mehmedinović zaista pokušava da sumira svoj život i stavi ga u okvir *Malog romana o tišini* i da ga kroz oživljene scene zapiše i na taj način zavešta, ma koliko to bilo zapravo iluzorno, čega je on više nego svestan, pa se tako uspostavlja igra sa svim pojmovima koji čine naslov. Niti je knjiga mala, niti je roman u klasičnom smislu, niti je on o tišini, već o mislima i sećanjima koje na izvestan način budi i provocira ono što percipiramo kao spoljašnju tišinu. Zbog toga je Džon Kejdž jedan od važnijih sagovornika u knjizi, premda on uprkos kompoziciji 4.33 uopšte nije verovao u tišinu.

Iz tog razloga je tekst ispisan u fragmentima. Svaki od njih nosi naslov i može da se nađe na bilo kom mestu u tekstu. Njihov poredak, naravno, nije nimalo slučajan i on stva-

ra unutrašnju dinamiku i dramaturgiju knjige čija se napetost (ovu reč ne treba shvatiti doslovno jer knjiga nije triler, niti bilo kakav žanrovski uradak) iskazuje u onom što je neizrečeno (u međuprostoru teksta), a što je zapravo sam autor koji iz teksta izrasta. Taj autor je Semezdin Mehmedinović, ali ne kao istorijska ličnost već kao tekstualni konstrukt, pa je stoga svaka autobiografska, autofikcijska knjiga tek čitalačka ideja onoga što bi njen autor mogao da bude.

A šta je, odnosno ko je, lik koji izrasta iz teksta *Malog romana o tišini* koji, kako sam pokušao da pokažem, nije baš ono za šta se izdaje? Da li to zamišljenog/podrazumevanog autora čini manje stvarnim? Svakako ga čini neuhvatljivijim i u tom trenutku književnost zapravo počinje da dobija na značaju, počinje da igra na svom terenu. Sudar čitalačke i spisateljske imaginacije pretvara istorijske ličnosti koje se u ovom tekstu pojavljuju u eterična bića, u osobe upitnog ontološkog statusa, ali, paradoksalno, tim stvarnije, tim bitnije za ono što je Dejan Ilić jednom prilikom nazvao *vežbanje života*. Drugim rečima, nije bitno da li je Saša Hemon koji se pojavljuje u tekstu veran prikaz istorijske osobe, već je važno da on kao lik u sećanju naratora izrasta u simbol, a njihov odnos u tekstu postaje metafora za nešto.

Kakav se život vežba čitanjem *Malog romana o tišini*? Da li je to neki tihi, gotovo monaški život u kojem je aktivnost okrenuta nadasve unutra i naviše, odnosno ka sebi i bogu? Naprotiv, ovo je knjiga koja vrcu od života, čak i kad je glas kroz koji nam je ona posredovana, onaj podrazumevani Semezdin Mehmedinović, pasiviziran do uloge posmatrača i neretko crtača. Nažalost, zbog prirode bolesti na koju se više puta pripovedač žalio, mi smo, kao čitaoci, ostali uskraćeni za raskoš njegovog crtačkog talenta očitog u *Autoportretu s torbom* ili *Knjizi prozorâ*, pa čak i u *Me'među...*, ali ostaju nam kratke ekfraze, opisi umetničkih dela s kojima se suočava, a koji kao prodor drugog u tekst uvek ostavljaju prostora da se u njega ušunjamo. Bez obzira, dakle, što on ne igra glavnu ulogu u svakom od fragmenata u smislu agensa radnje, to ne znači da radnje nema. Ukratko, ova knjiga se mogla zvati i *Moj život u umetnosti*, a Stanislavski se ne bi ljutio što mu se krađe naslov. Naime, ako je nešto zajedničko većini fragmenata, onda je to odnos koji prema tekstu ima njihov autor – Umetnik. Opet se koristim velikim slovom jer očigledno je ne samo da se podrazumevani autor bavi umetnošću, već i da je umetnost gotovo sve što ga zanima. Ovo je knjiga najviše o bivanju Umetnikom, najpre pesnikom, književnikom, ali i muzičarem, slikarem, filmskim i pozorišnim umetnikom. Takođe je i knjiga o tome šta znači biti Umetnik, na koji način se to postiže i šta to podrazumeva, ali i o načinu na koji se Umetnik nosi/sudara/suočava sa svetom.

U tekstu o *Malom romanu o tišini* objavljenom na portalu *strane.ba* Senka Marić se pita kome je upućen ovaj tekst, za koga je napisan. Mislim da je to ključno pitanje za svaki književni tekst, pa čak i za one koji nisu i nikad neće biti objavljeni. Jer pisanje podrazumeva stanje „ne-jastva”, odnosno podrazumeva posredovanje sopstva jezikom. Odgovor koji mostarska spisateljica daje jamačno je tačan, ali meni se čini da mu je potrebna dopuna, upravo zbog činjenice da postoji izlaženje iz „ja” koje se aktualizuje pisanjem. U tom smislu, roman je napisan samom sebi, on je svojevrsni autodafe čin vere, vere u sposobnost da se jezikom (re)kreira sopstveni život i da se on ponovo kroz jezik proživi.

Premda može tako da zvuči, ne radi se o egocentričnom, egomanijačkom tekstu (nije da takvih primera nema u onome što nazivamo postjugoslovenska književnost), već upravo suprotno, o pitanju koje je svojevremeno postavio i Vojislav Despotov: *Kad bismo se ponovo rodili, da li bismo ponovo živeli?*

U *Malom romanu o tišini* se kroz sećanja, fragmentarna jer samo takva i mogu da postoje, ponovo živi život, živi se kroz oživljavanje događaja, kroz oživljavanje i/ili prizivanje dragih prijatelja, žena i muškaraca, živi se kroz rekreiranje onoga što je u životu najvažnije, a to je za Semezdina Mehmedinovića umetnost. Da, naravno, tu je i S., tu je i ljubav, nesumnjivo. Ali sam najpre tu „ja-koji-pišem--ja-koje-je-bilo” i pitam se da li je to stvarnost, odnosno uspostavljam to kao stvarnost upravo činom zapisivanja, pretvaranja sećanja u književni tekst.

Potom je manje važno da li se radi o romanu, fragmentarnoj prozi ili pak o pesmama u prozi. Forma je ovde, kao i u mnogim drugim slučajevima, pronašla svoj sadržaj ili je on nametnuo formu koja je bila jedina moguća. To je takođe odlika velike literature – da sama nameće svoju formu, da se čuvena dihotomija o kojoj estetika raspravlja već stolećima zapravo učini trivijalnom i bespotrebnom. U ovoj knjizi oni su neraskidivi. Niti bi bilo moguće tekst ubaciti u neprekinut pripovedni niz, niti je ideja pripovedanja ona koja sadržaj oblikuje, a nije da pripovedanja nema, štaviše. Vrlo je lako moguće uspostaviti hronologiju događaja opisanih u tekstu. Postoji jasan scenosled koji je namerno ispretumban kako bi se čitalac aktivno uključio u dešifrovanje uzroka i posledica, ali to je tek jedno od mogućih čitanja, po mom mišljenju ograničavajuće, te samim tim pogrešno. Da je napisan u bilo kom drugom obliku, *Mali roman o tišini* ne bi bio ista knjiga. Ne bi nas nakon svakog fragmenta naterao na autorefleksiju, kao nakon svake pročitane pesme.

Što se mene tiče, možemo ga zvati i romanom. Ovaj je književni rod ionako toliko rastegljiv da se u njega trpa sve i svašta, pa što ne bismo izdavaču učinili plezir pa i ovu knjigu nominovali za jednu od brojnih nagrada. Nije da ih se Mehmedinović već nije nadobijao, ali kapitalistička logika iza ovog naslova je jasna i nema joj se šta zameriti. Ono što nazivamo tržištem traži da se roman postavi na vrh piramide, a da u njenom podnožju ostane poezija kao najmanje komercijalan književni rod. Ova situacija je zapravo i otpočela u trenutku kad je omogućena jeftina štampa i kad su knjige postale roba, kao i svaka druga. Onda se prostom logikom „debela” knjiga pojavila kao „popularnija” od „tanje”. Zvuči banalno?! Ali šta u ljudskom rodu nije takvo, osim ljubavi i umetnosti.

Zbog toga je Mehmedinovićev tekst izuzetno dragocen. Ne samo kao fiksiranje sećanja pesnika koji se družio s pesnicima, slikarima, muzičarima, koji je živeo na dva kontinenta, u dva jezika, koji je zaista stekao slavu i izvan granica našeg jezika, već kao pohvala umetnosti i ljubavi i svim onim stvarima koje su u životu zapravo i jedino važne, a na koje, zahvaljujući tehnološkoj razmaženosti i društvenim mrežurinama (*augmentativ courtesy of S. S.*) veoma često zaboravljamo. Svi sitni pleziri, svi minijturni dopaminski šotovi koje dobijamo od lajkova, svi rilovi na koje se nasmejemo ili, ne daj bože, zabrinemo, sve je to vredno pišljiva boba, dođe i prođe i zaboravimo. Umetnost i ljubav

ne prolaze nikad, ma koliko to paradoksalno zvučalo serijskim preljubnicima i preljubnicama.

Možda deluje kao nebitno danas i ovde, u trenucima kad se svet zaista radikalno menja, a cenu te promene plaćamo i osećamo na sopstvenoj koži, ipak *Mali roman o tišini* je umetnost parekselans. Radi se o tekstu kojem se možete vraćati nebrojeno puta, u koji možete da uđete odakle hoćete, koji vas tera da o njemu mislite i da ga se sećate, da ga citirate dragim osobama i da nad njim drhtite od uzbuđenja ili jednostavne lepote.

Srđan Srdić

POSTNEOAVANGARDOM PROTIV DOSADE

(Oto Horvat: *Momenti 1–49*, Akademska knjiga, Novi Sad, 2025)

”Stop that horse, he wears my shirt”, imao je da pri-
meti naš rođak iz Klagenfurta, Patrik Klopff, čovek za kog
smo osnovano sumnjali da bi mogao da bude pesnik. Stu-
dijska karijera Klopffovog tročlanog benda, bizarna ništa
manje od muzike koju i danas proizvodi, neukalupljena, bo-
lje reći, počela je 1990. i ta se ploča zove *Expositionsprophyla-
xe*. Ovo nezaboravno iskakanje iz žanrovskih *death metal*
šina okončano je numerom sračunato nepamtljivog naziva
”The Unequalled Visual Response Mechanism” – upravo
ova pesma otpočinje gorenavedenim stihovima. Da, rekao
bi čovek, Klopff mora da je pesnik. I jeste. Sledi mala napo-
mena: istinski tvorac stihova zapravo je Džon Kuper Klark
(1949), a o njemu znamo da nikad nije koristio mobilni te-
lefon te da retko napušta vlastiti stan. Što ne znači da Klopff

nije pesnik – sam izbor Kuperovih stihova i njihova rekontekstualizacija predstavljaju poetski čin po sebi, ako već ne dokraja originalni poetski zapis. I to ne u smislu naučene, mehaničke postmoderne, već više kao haotično dejstvo u stoglavom prostoru slobodnih asocijacija. Značenje? Da. I apsurd je značenje. Nadznačenje, rekao bih.

*

A književnost je danas u svojim glavnim tokovima leglo opake dosade. Uglavnom, ništa novo. Nevolja dolazi od strašne izloženosti čitalaca tekstu. Kako bi se došlo do ma kakvog jasnijeg pregleda (čitaj: tržišnog ustrojstva), naivniji/većinski čitalac ne shvata da se nalazi u intenzivnoj izloženosti predrasudama koje nesvesno usvaja, te se odmah nakon usvajanja njima neotklonjivo rukovodi. Predrasude su dosadne po sebi, jezik u njihovoj funkciji tek unakažen leš. Tiraži, podzemne i druge hijerarhije, formacije mesta pseudouticaja, patnja za legitimacijom svakog suvišnog i neutemeljenog suda; dosada i muka duhu. A bilo je u Novom Sadu dobrih ljudi koji su odavno preporučili terorizam kao alatljiku odbrane od dosade. Bio je i Oto Horvat. Pa se odselio.

*

Kad je pre sad već dvanaest godina (momenat?) Oto Horvat objavio svoj prvi roman, knjigu *Sabo je stao*, dosta sam razmišljao o tom tekstu. Nisam bio jedini koji je razmišljao, što je lepo, jer to je jedna od poslednjih velikih knjiga ovdašnjih književnosti, ali jesam

razmišljao i o specifikumu jezika kom je ostalo da se bavi sobom, pošto pri distanci sredine (u Horvatovom slučaju Firenca) njegova upotrebna, tzv. svakodnevna vrednost, u izvesnim intervalima i na izvesnim pozicijama može čak i da ishlapi. To jeste surovo i to jeste tako – imate jezik, ali ga često imate isključivo za sebe, da bi postao za *druge*, najuputnije je da postane poezija, tako čuvate arhetip. A možda i sebe. Ako vam je do toga. Tako da Horvatov roman ostaje voljeno jedinče, izdanak usamljeničke ekspresije lingvističkog tipa: jasno je da niko drugi ne može biti autor Horvatovog romana do samog Horvata, ali *biti* Horvat sa sobom nosi jezičke predikate koji nadilaze ukupnu Horvatovu generaciju. Sve ovo, takođe, jeste poezija.

*

Momenti 1–49, nova Horvatova knjiga, jeste knjiga poezije: „Dočekao sam konačno da mi noćno nebo legne na oči.” Tako. Kako proveriti stvar? Za razliku od ostalih Horvatovih i bilo čijih prozних knjiga, iz *Momenata* je isključena svaka napast pretenzije. Dokazaću. Jedan od junaka ove knjige (sedamnaesti po redu, za one malo manje vredne) obavesti suprugu kako izlazi iz stana da izbaci smeće. I više se nikad (*nikad* teksta, naravno, a od tog *nikad* ne postoji drastičnije gubljenje u vremenu) ne vrati. Pred sobom imamo sveukupnu dramaturšku postavku i bazične elemente romaneskne strukture sa svim patosom koji ona podrazumeva: patike, trenerku, zabrinutu bračnu saputnicu, bližakinje koje spavaju, policiju, čak i jedno *amore*. I dok drame ima, ali ne romaneskne niti pozorišne, „život se na ulici, u gradu, odvijao uhodanim ritmom bez sinkopa”. X49. Deluje kao aproksimativno ulančavanje epifanijskih predložaka. Može, ako je to poezija. A nije to. Ne samo to. Ona je pre onaj Klopfov/Klarkov konj koji nosi naše košulje. I ne staje.

*

Horvat je čovek duhovit – to je toliko bolno retko i to od njega pravi, između ostalog, smrtnog neprijatelja književne dosade. On kaže: 1–49, pa se tako ruga magiji i mistici brojeva, odnosno dovodi u pitanje perspektive poetske geneze sveta: broj 49 može da postane i broj 48 – ne deluje da to menja stvari, ali od časa vlastite *izabranosti*, upravo taj broj transcendirira očekivanost uvreženijeg smisla i postaje idiosinkratička konstanta s kojom dalje računaju najposvećeniji Horvatovi čitaoci. Dakle, paušalnost može da bude prihvaćena i kao superuslov označenosti, fiksiranosti u koordinatama tog i nijednog drugog poetskog sveta. Pinčon nek nastavi mirno da spava, da, Horvat *ne dira njegove brojeve*. Zapravo je sve u naizglednoj lakoći odluke da se svetovi negde završavaju, da krajevi moraju da budu opredeljivi, vidljivi: „Pomislio sam kako smo još do juče bili mladi i bez ožiljaka” – tek toliko, uz elegantnu suspenziju kreštavog patosa. Da ne ponavljam tezu o smrti pretenzije.

*

Dete, recimo, nije u stanju da bude pretenciozno, ali je u stanju da „dobjuje po torti”. *Odseljen* iz Novog Sada, Horvat nije *iseljen* iz grada Andrlinog „malog maminog seksual-

ca” zabrinutog za to što „žene strašno pate” (a valjda ništa ne zvuči toliko ludo kao činjenica da Vlada Kopicl svoju „paklenu putarinu” počinje da plaća u mestu koje se zove, ni manje ni više, nego – Đeneral Janković), mesta koje je očuvala arheologija neoavangarde i prema kom su se njegovi tvorci i voljni žitelji odnosili baš kao prema vlastitom igralištu, napisali ga takvog. Prigušena infantilnost u *Momentima* sprovedena je kroz izričitu blesavost „kajmaka koji mažnjavaju kajmani”, što na semantiku teksta deluje rasterećujuće, čineći je prozračnom (bolje: *ethereal*, zbog onog kod *nas* neprisutnog i rastočenog *real*), *radujućom* strukturom nedadaističkog tipa, ali onakvom kakva se podsmehuje predstavi o književnosti kao idejnom ratraku, sociološkoj štaci, takvoj nekakvoj nakazi.

*

Zvuk tog istog „dobivanja po torti” u sebi istovremeno nosi bar dva predznaka. Jedan bi mogao da predstavlja *soundtrack* za nedelju po podne kasnijeg socijalizma doživljenog kao blagodet usled nemoći ili odbijanja da se sagledaju pozadinski šumovi, distrakcije i rovarenja koja vode ka drugom. Drugi je očevidno uslovljen Horvatovom (1967) intimom pripadnika jedne od najunesrećenijih generacija koje smo *na ovim prostorima* sreli (divan argument: ovi danas su nesrećni, ali bar ne ratuju, odakle vispreno proizlazi da bi, valjda, trebalo da budu srećni, ili bar zahvalni, ko će znati kome ili čemu), a ponaša se kao najmanji zajednički imenitelj *imao pa nema* pozicioniranosti decenijskog umiranja jugoslovenštine – doboš, instrument koji ume da bude neprijatan. Baš neprijatan. Ovako: „rodili smo se u federalnom sonetu” možemo da izmestimo prema „pomislio sam kako smo još do juče bili mladi i bez ožiljaka” i da se ne postidimo učinjenog. Isto ili slično važi za „radosnije detinjstvo nam je bilo suđeno”, uz ogradu da je ovde poželjno umnožiti „radosnije detinjstvo” i zapisati/pročitati, dati mu da bude „detinjstva”, a sve zbog izraženijeg prisustva generacijske jeze koja je kolektivizovala samosvojna ljudska ustrojstva praveći od njih otupele narodno/nacionalno uvrežene beslovesnosti. Žilnikovska „budućnost je u crvenim čizmicama pravila petogodišnje korake” i tu se radijantna istoričnost Horvatovog teksta pokazuje kao dostupnija i jednosmisenija tamo gde takve intervencije doprinose njegovoj političkoj melanholiji.

*

Melanholija/nostalgija, svakako, ali kao evergrin, bol (skoro pa lajtmotiv, čak i kad je „bol u kostima”) čije ždrelo je zatrpano kašičicama saharina, a to je kraj egoizma pojedinačnog slučaja, ili slučaja izdvojene generacije, kakva god ova bila, anestezija pred proteklom i preostalim vremenom; u nizu 1–49 primorani smo da ipak prolazimo kroz stanice, ne malo njih, što iziskuje hronologiju. Vremenski sled, vreme i opasnost od njega i konstatacija o stanicama kao uslovima zadržavanja vremena – faktičkog zadržavanja u zapisanosti (verovatno jedina pakost koju mi, jadni, možemo da priredimo vremenu i od njegovih kriški napravimo večnost, ne svi, ali neki od nas) i zadržavanja u *momentima* zarad spasavanja žive glave u igri koju nikako ne možemo niti treba da dobijemo. Sinhronicitet se javlja kao nasušna petlja: neoromantičarske sablasti (otac „ne može jer je mrtav”, ali ipak *može* jer je tu), felinijevske gospođetine u svojim vilendorfskim proporcija-

ma koje ne mogu da umru, sin odlazi u „davno upoznatu svetlost, još nevin svet”, ali ne-
umitno *odlazi* zaustavljen u još jednom od Horvatovih *momenata* koji bi mogli da budu i
neprobojna brana, titanijumska zavesa, jedna čak i očajanjem talenta ispostavljena is-
prečenost. To.

*

Ali onaj Klopff-Kuperov konj s početka – njega nije moguće zaustaviti. Obojica to
znaju, da ne znaju ne bi zapisali to što jesu. Oni znaju da je dovoljno da zapišu tako kako
je zapisano pa da ostane – kad zvuči, ne mora da znači to što zvuči. Tako i Oto Horvat,
gospodski pozajmljuje od vremena prošlog i vremena koje će tek doći. Tamo neće biti nas
(to nije loše) kao žohara ili komaraca, ali će biti *momenata* koji su nesporno naši jer smo
pronašli njihov jezik, Horvat jeste, on jeste tu, jeste tamo, i tamo će i ostati. Poštenije od
toga teško da može biti.

Milica Ćuković

ŽENA AM SICH

(Biljana Dojčinović: *Knedle za supu*, Narodna biblioteka „Stefan Prvovenčani“, Kraljevo, 2025)

Dajući komentare uz pesmu „Ženski Lazar“, u knjizi *Rani odlazak*, Ljiljana Đurđić je navela kako je u intervjuu za Bi-Bi-Si Silvija Plat ovo svoje ostvarenje opisala rečima: „Pesmu izgovara žena koja poseduje veliki i zastrašujući dar ponovnog rođenja. Jedina nevolja je u tome što ona mora prethodno da umre. Ona je feniks, duh slobode, što god hoćete. Ona je takođe i samo jedna dobra, poštena, veoma sposobna žena.“ Jedan od istrajnijih i kreativnijih intertekstualnih dijaloga savremene srpske poezije sa stvaralaštvom Silvije Plat ostvaren je u pesničkim zbkirkama Biljane Dojčinović, pri čemu se ovaj dijalog ukazuje kao konstitutivan i presudan u domenu modelovanja pesničkog subjekta i formalnih obeležja opusa srpske autorke. Tako, može se primetiti da se zbirka *Sedmo nebo* (2020)

nadovezuje na biografiju i umetničke postupke američke književnice u nekolikim pesmama čija motivska težišta i registar stilskih sredstava umnogome nagoveštavaju potonje *Knedle za supu* (2025). Naime, pesma „Februar“, na ritmičko-melodijskom planu i planu umešne upotrebe figura ponavljanja nalikuje upravo pesmi „Ženski Lazar“, kao što motivom rerne (koja opstojava poput svakodnevne i nasušno potrebne alatke porodičnog života, te elementa partnerske bliskosti i zajedništva – „Podgrevali smo grašak iz konzerve / Na grejalici / Pekli gibanicu u / Majušnom šporetu / Čija je rerna bila / Prisna / Poput naših srca“) eksplicitno doziva u prisustvo tragični svršetak egzistencije Silvije Plat. Ipak, iako je motiv samoubistva zamenjen rođenjem, zadevojenjem, osamostaljenjem i izbegavanjem loše navike, klimaks situacija skopčanih sa februarom predstavlja smrt voljenog bića, čime se februar i „februarije“ (kako se u cilju ironijskog otklona od patetike događaji imenuju) približavaju mesecu u kojem je svoju egzistenciju okončala autorka *Arijela*. Literarizacijom biografema, u pesmi „Trideseta“ povezani su dan, mesec i godina smrti nacionalne pesnikinje Desanke Maksimović (11. februar 1993) i trideseti rođendan autorke *Sedmog neba*, čemu je pripojen februar kao mesec upokojenja (samoubistva, posredstvom gasne rerne) Silvije Plat, da bi se ova pesma koja dosledno lavira između reminiscencija, setne (is)povesti i autoironičnog otklona od spisateljskog poziva („Mislim / Kao 30 je nešto / Ako umreš sa 30 / Opet možeš biti ime / Sad bih sebi rekla / Ako si preživela / 1993. / Možeš sve“), tj. između smrti i života, prekida i trajanja, idealizacija i surovo-verističkih otrežnjenja, približila janusovskim impulsima obeleženoj pesmi „Februar“ iz zbirke *Knedle za supu*. U hronološki drugom, pet godina docnije publi-

kovanom „Februaru” ustvrđeno je: „Mnogo je smrti u februaru / Oduvek bilo / [...] // Zbogom Silvija i zbogom mnogi moji i zbogom / 40 000 vas nevinih u snu zatečenih i zarobljenih”, pri čemu „I rađanja ima puno / [...] // Koliko februara za mnom stoji / A i dalje ne znam pravo ime ovog dana”.

Dakle, u kontekstu navedenog intertekstualnog dijaloga, cela zbirka *Sedmo nebo* može se interpretirati kao navikavanje na umiranja, odlaženja, promene, nestanke i gubitke („ona mora prethodno da umre”, zapravo – oni moraju da umru), dok se na nju, poetički osvešćeno i logično, nadovezuju *Knedle za supu*, kao feniksovski parnjak, kao rađanje iz pepela salivene *smele strave*, kao vaskrsenje samosvesnog ženskog subjekta, rešenog da dospe do glasa (one pesničke junakinje i glasnogovornice autorskog bića, koja je nakon što se šporet oglasio i rerna ispekla sve na ovom svetu, iz programske „Pesme” *Sedmog neba*, odlučila „onda konačno / Nešto i ja da / Kažem”). Stoga, analogno Silviji Plat i njenoj borbi da iz uloga majke, supruge, dobre, poštene žene, uzorne ćerke, savesne (malo)građanke i prosečne poetese dospe do individualnog, unikatnog, nekonvencionalnog, zanosnog i inspirativnog pesničkog glasa, do autorke neodređene muškim (i inim) autoritetima, tj. do autorke *am sich*, može se čitati pesma „Baba” Biljane Dojčinović (kao i celokupna druga pesnička zbirka kojoj navedena pesma pripada), čija samosvesna i prkosna replika: „Baba / ne majčina mati / ni očeva mama / nego baba po sebi / *Baba am sich*”, raskriva poziciju za koju se ova pesnikinja (uz njoj podobne savremenice) izborila, internalizacijom maskuline (nad)instance i ambigvitetnim (re)prezentovanjem muškog i ženskog glasa, odnosno muške i ženske rodne (i stvaralački po-rodne) uloge, one koja je „majka / pa i babo / sebi samoj”. Biti žena/autorka/pesnikinja *am sich* znači objediniti „Ali-Babu” i Homi Babu, te muževnim likovima dodati Baba Vangu, Baba Jagu, Baba Rogu (i mnoštvo drugih mitoloških, istorijskih, bajkovnih, semantički i simbolički divergentnih femininih persona), kako bi se, razbojnički kreativnim aktom (p)ostalo „babom bejbi”, onom koja suvereno raspolaže svojim rečima, vremenom, smrću i životom. Biti žena *am sich* znači dovršiti Silvijin naum, ostvariti se u obličju „duha slobode” (egzistencijalne i poetičke), samouverenog i suverenog, osvetnički vatrenog ženskog, *bejbi-bapskog Lazara*.

Pored pesme „Sneško” koja je motivom „zeleni za supu” nagovestila *knedle za supu*, potrebno je istaći da zbirka *Sedmo nebo* najeksplicitnije doziva kako Silviju Plat tako i *Knedle za supu* izuzetno važnim i povlašćenim lajtmotivom majke. Upisana kao rana, neprebol, ožiljak oko kog kruži žensko sopstvo u procesu samoodređenja, majka u prvoj zbirci Biljane Dojčinović traje kao telo i vlastiti odraz (ogledalni ženski parnjak), dok naslovna pesma druge zbirke majku ukotvljuje u trag majke (trag životne mudrosti, brige, savetodavne figure, nadziratelske instance u spravljanju obroka, one koja se u sve meša, ali i one čije se nedostajanje ne može ničim nadomestiti, stoga pesnički subjekt vapi: „Vremena vremena vremena / Još!”). Sučeljavajući dve vremenske ravni i izmirujući vlastita i tuđa *uzmicanja* (onomad i sada; pesma „Uzmak”), majčinska *beztebnica* nadomešćuje se svećom upaljenom za majku („Svetlost je tamo / Gde si bila”) i izdvajanjem majke (i svih majki) kao uzornih figura, figura-oslonaca i „merila svih stvari” („Mračni”), čime se ova ostvarenja približavaju pesmi „Košnice” iz zbirke *Sedmo nebo* (u kojoj se žal za majčinim odlaskom i vrevom minulih bića povezuje sa motivom pčela, što je jedan od

dominantnih motiva poezije Silvije Plat), da bi vrhunac bio ostvaren u pesničkom/životnom načelu „večnog vraćanja istog” i praćenju crvene crte koja oscilira između krajnosti „Posekotina ili / Nit vodilja” programske „Pesme” *Knedli za supu*, u kojoj ambivalentna priroda autodestruktivne ili pak stvaralačke linije figurira kao reprezentativno načelo bivanja ženom/majkom/ćerkom po sebi.

Poetički specifično i prepoznatljivo stilsko obeležje poezije Biljane Dojčinović čini frekventan postupak ustrojavanja epiloških stihova po gnomskom principu, čime se efektno (neretko ironično) poentira i vrši blagi otklon od potencijalno preteranih emocionalnih „izgređa”. Na ovaj se način u *Sedmom nebu* obezvređivanje nade u bolju budućnost vrši poslovicom „Obećanje / Ludom radovanje”, a udaljavanje od nekadašnjih ljubavi rastrežnjujućim shvatanjem „Daljina nas je održala / Njojzi hvala!” (pesme „Aporija” i „Jubilej”), dok se u *Knedlama za supu* poslovični karakter finalnih poenti lirskih ostvarenja premešta na autopoetički plan, te se eliotovskom principu tradicije suprotstavlja individualni talenat – „U se i u svoje kljuse” (pesma „Poezija”), ili se pak majčinska odsutna figura natkriljuje utešnim saznanjem – „Imasmo se rašta i roditi” (pesma „Sveća za moju majku”), dok se heraklitovskom principu promene oponira decidni stav o trajnosti smrti – „Smrt smrdi, draga moja, / A ostalo sve teče” (pesma „Mračni”), kao što se naspram sveopštog straha uzrokovanog korona virusom postavlja rutina običnog čoveka i načelo bivanja „Od danas do sutra” (pesma „Mali doprinos borbi protiv panike u martu 2020.”), da bi klimaks bio dosegnut, i na nivou stilskih sredstava, nanovo, u dijalogu sa Silvijom Plat, budući da se pred rernom prilikom ribanja može pobožno klečati, u rernu se takođe može zgodno i glava staviti, naročito ako napolju padaju bombe, o čemu je u pesmi „Čišćenje” precizno zaključeno: „Ženski posao nikada nije završen”. Lajtmotiv bombi poveznica je sa majčinom ličnošću i mudrosnom (o)porukom pesme „Kontejner” (*Sedmo nebo*), čime su još jednom u blizinu dovedene briga za rernu, šporet i prehranu porodice, uz smrt kao konstantnu pretnju. S druge strane, u pesmi „Bi-Bi-Si” vešto je luđički povezan nadimak lirske junakinje „Bibi” i britanska radijska i televizijska korporacija, pri čemu se igra rečima ispostavlja kao važno stilsko sredstvo pesništva Biljane Dojčinović (prisutno i u pesmama „Sulundar” i „Baba”) i instrument sučeljavanja disparatnih vremenskih ravni.

Lajtmotiv oca pak poveznica je zbirke *Knedle za supu* s poezijom Silvije Plat ali i samim *Sedmim nebom*. Bivajući „prelazom” i junakom „Prelaza” (kao i ostvarenja objedinjenih u istoimenom ciklusu), otac je u drugoj zbirci dospao do pesme „Sto”, poput delića vizantijskog, porodičnog mozaika, odnosno ne manje važne figure u procesu prikupljanja uspomena i identitetske rekonstrukcije, o čemu svedoči i pesma „Prvi sedmi”, koja je označila očevo suočenje s odlaskom supruge i neizlečivom samoćom, razotkrivši ujedno ćerkino osvešćenje u središtu „prave tuge” i dobu bitno drugačijeg, postmajčinskog postojanja.

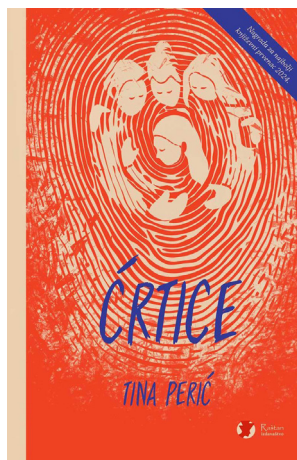
Konačno, ukoliko „Ženski posao nikada nije završen”, ovaj stih svakako ne bi valjalo čitati isključivo ili prevashodno u ključu rasvetljenja pozicije „anđela doma”, već uloge vredne radnice na projektu postajanja ženom/autorkom/pesnikinjom *am sich*. Suočena s tradicijom svetske i srpske literature, „Buntovna / Svetska žena”, lirska junakinja *Kne-*

dli za supu, ne opredeljuje se za jednu od dvehu mogućnosti (posekotina / nit vodilja), već ih, na tragu američke prethodnice i uzora, ostavlja otvorenim i poetički potentnim. „Babom bejbi” se ne rađa već postaje, stoga se rad na usavršenju pesničkog pisma ženskog Lazara ukazuje u (ob)liku stabilne a večne promene, neizbežne i feniksovski prkosno-revitalizujuće.

Bojan Krivokapić

„MIKLAVŽ PEČE PIŠKOTE”³

(Tina Perić: *Črtice*, prevela sa slovenačkog Ana Ristović, Raštan izdavaštvo, Beograd, 2025)

Zbirka kratke proze naslova *Črtice* predstavlja debitantsku knjigu Tine Perić i već na formalnom i tematskom planu uspostavlja ambiciozan književni okvir. Iako sastavljena od kraćih proznih celina, knjiga funkcioniše kao roman: mozaičan, fragmentaran, ali čvrsto tematsko-motivski povezan.

U središtu romana je priča o odrastanju u prelomnim trenucima raspada Jugoslavije, ispričavana iz perspektive junakinje koja istorijske lomove ne posmatra retrospektivno i spolja, već ih neposredno proživljava kroz porodične odnose, telo i svakodnevicu.

Pripovedačica Mia odrasta u Ljubljani, u blokovskom naselju koje su njegovi stanovnici ironično nazivali Mala Bosna. Sa njom žive majka Helena, trgovkinja, otac Mile (Milan), kuvar u JNA, i znatno starija sestra Katarina. U početku, to urbano mikrookruženje deluje kao prostor relativno podnošljivog suživota, u kojem su razlike među stanovnicima vidljive, ali još uvek ne i presudno politički označene. Prelom nastaje tokom Desetodnevnog rata za Sloveniju, kada se odgovornost za napad na slovenačku suverenost u tom mikroprostoru sve otvorenije i agresivnije projektuje na „južnjake”, čime se dotadašnji susedski odnosi nepovratno menjaju.

Središnji motiv romana je priča o iskustvu tzv. izbrisanih – ljudi koji su administrativnom odlukom početkom devedesetih ostali bez pravnog statusa, često i bez elementarnih prava, iako su u Sloveniji živeli godinama ili decenijama. Mijin otac je jedan od njih. Iako je odbio da učestvuje u ratu, na njega se lepi predrasuda da su „svi Srbi koljači”, a porodica biva trajno obeležena kao društveno sumnjiva. Uprkos višekratnim molbama za državljanstvo, on ostaje bez dokumenata, zaposlenja i mogućnosti zdravstvene zaštite, pretvoren u državnog neprijatelja bez formalnog identiteta.

Roman uverljivo pokazuje da brisanje nikada nije individualni čin. Ono se preliva na čitavu porodicu, menja njenu unutrašnju dinamiku i preraspodeljuje strah, odgovornost i nemoć. Posebno je važno što autorka jasno osvetljava rodnu dimenziju birokratskog nasilja: teret nevidljivog rada preživljavanja, pregovaranja sa institucijama i održa-

³ Fraza „Miklavž peče piškote” (Miklavž peče keks) koristi se za novembarski ili decembarski zalazak sunca kada je nebo narandžasto-ljubičaste boje i podseća na vatru u peći. U Sloveniji je običaj da deca na praznik ovog sveca, šestog decembra, ujutru na poklon dobijaju slatkiše, keksiće i bombone, pa se kaže da im je to doneo Miklavž (Sveti Nikola).

vanja privida normalnosti u najvećoj meri pada na žene. Helena je figura iscrpljujuće izdržljivosti – njena snaga nije herojska ni spektakularna, već tiha, svakodnevna i sistematski potcjenjena. Preventivno skrivanje porodice u vikendici kod Murske Sobote, stalna briga za muža i decu, kao i snalaženje u uslovima pravne nevidljivosti, prikazani su bez patetike, ali sa jasnom političkom svešću.

Mijina pripovedna perspektiva jedna je od najvećih vrednosti romana. Iako pratimo njeno odrastanje, njen glas ni u jednom trenutku nije infantilizovan. Reč je o mladoj, ali refleksivnoj i emocionalno zreloj osobi, koja postepeno razotkriva mehanizme moći i isključenja. Branje se u njenom iskustvu ne pojavljuje kao jedan dramatičan događaj sa jasnim uzrokom i posledicom, već kao trajno stanje nesigurnosti: niz zabrana, administrativnih prepreka, tišina i neizgovorenih strahova. Mia uči da čita svet između redova – kroz roditeljske šapate, očevu frustraciju i povlačenje, majčine strategije snalaženja – i upravo iz tog prostora nastaje njen nenametljivo političan, ali izuzetno precizan glas.

Otac, nepopravljivi jugonostalgija, polako se povlači iz društvenog života; Miji se čini da je sve manje prisutan u njenom životu, što razume tek mnogo kasnije. To kasno razumevanje prerasta u njenu artikulisanu solidarnost sa današnjim migrantskim talasima i zalaganje za jednako postupanje, bez obzira na nacionalnu ili drugu pripadnost.

Formalno, *Ćrtice* počivaju na fragmentu kao svesnom estetskom i političkom izboru. Mozaička struktura – sastavljena od kratkih poglavlja, vinjeta i prizora – odgovara temi administrativno prekinutog kontinuiteta života. Život izbrisanih ne može se ispričati kao linearna, zaokružena priča, jer je i sam narativ njihovog postojanja nasilno presečen. Time se roman suprotstavlja totalizujućim državnim i nacionalnim narativima istorije, koji teže zatvaranju, jasnoći i konačnom „rešenju”.

Jezik romana dodatno pojačava njegovu uverljivost. Precizan i lišen patetike, gotovo depoetiziran, on izražava čitav spektar emocija – od straha, preko besa i razočaranja, do ironije i nemoći. Jezička mešavina, u kojoj osetimo da slovenački nije čist standardni, već jezik sredine i situacije, prošaran srbizmima, kroatizmima, prožet slengom, ne deluje kao stilska egzotika, već kao prirodan izraz svakodnevice i unutrašnjih stanja likova. Čak i kada se u književni slovenački uvlače samo pojedine takve reči, one priči daju dodatni „šmek” i gotovo nas smeštaju u blokovski stan sa tamnim nameštajem, tapetama natopljenim dimom cigareta i uokvirenom Titovom slikom, koja u teškim vremenima Mijinom izbrisanom ocu i dalje uliva nadu u nekadašnji vrednosni sistem.

Feministička dimenzija romana razvija se nenametljivo, ali dosledno. Tina Perić ne nudi deklarativni feminizam, već ga gradi kroz iskustva ženskih tela i života u uslovima političke i ekonomske nesigurnosti. Telo u romanu nije metafora, već mesto kontrole, srama, pobune i otpora. Mijino promišljanje telesnosti, seksualnosti i autonomije deo je šireg procesa formiranja subjekta koji odbija da prihvati nametnute hijerarhijske moći kao prirodne i neupitne.

Politički domet *Ćrtica* prevazilazi konkretan slučaj izbrisanih u Sloveniji. Roman se bavi položajem drugog i drugačijeg u društvu koje se konstituiše kroz isključivanje, ali i načinima na koje se administracija, zakon i formulari predstavljaju kao neutralni,

iako proizvode duboko lične i destruktivne posledice. Nasilje koje autorka prikazuje retko je spektakularno; ono se odvija kroz čekanje, odbijanje, odlaganje i ćutanje.

U tom smislu, mogućnost otpora ne javlja se kao veliki revolucionarni gest, već kao niz malih, svakodnevnih odluka: insistiranje na sećanju, na imenovanju nepravde, na odbijanju nametnutog osećaja krivice. Sam čin pripovedanja postaje politički čin – pokušaj da se iskustvo koje je sistem želeo da izbriše sačuva i artikuliše.

Ćrtice su objavljene 2025. godine u prevodu Ane Ristović, u izdanju Raštan izdavaštva iz Beograda. Roman je godinu dana ranije u Sloveniji prepoznat kao izuzetan debi-tantski tekst: Tina Perić je za ovu knjigu dobila plaketu za najbolji prvenac na Slovenačkom sajmu knjiga 2024. godine, a iste godine bila je nominovana i za Nagradu „Kresnik” za roman godine. Ova recepcija potvrđuje književnu, ali i društvenu relevantnost dela.

Posmatrane u širem kontekstu postjugoslovenske književne scene, *Ćrtice* zauzima-ju važno mesto upravo zato što (uz prozu Gorana Vojnovića) otvaraju još jednu, dugo marginalizovanu zonu kolektivnog iskustva raspada socijalističke Jugoslavije – otvara-ju „slovenačku stranu priče”. Dok je veliki deo postjugoslovenske proze bio usmeren na ratne traume, nacionalne narative i direktno nasilje, Tina Perić progovara o sporom, ad-ministrativnom i strukturnom nasilju koje je delovalo u „miru”, unutar novih država. Prevod romana sa slovenačkog jezika na srpski ima stoga višestruki značaj: on ne samo da omogućava regionalnu vidljivost jednog važnog teksta, već i simbolički vraća u zajed-nički kulturni prostor priču koja je nastala na njegovim pukotinama. *Ćrtice* pokazuju da postjugoslovenska književnost i dalje funkcioniše kao mesto dopisivanja mozaika trauma – ne radi njihovog izjednačavanja, već radi složenijeg razumevanja nasleđa raspada, u kojem su mnogi oblici stradanja ostali bez jezika, žanra i javnog priznanja.

Ovaj roman se može čitati i kao snažan doprinos kulturi sećanja. *Ćrtice* se opiru in-stitucionalnom zaboravu i redukciji prošlosti na zvanične narative, insistirajući na lič-nim, fragmentarnim i često protivrečnim sećanjima. Književnost se ovde pojavljuje kao prostor u kojem se pamćenje ne disciplinuje, već problematizuje: ona ne nudi utešne re-konstrukcije prošlosti, već čuva njene pukotine, nelagode i nerazrešenosti. Autorka po-kazuje da je upravo takva književnost ključna za razumevanje kolektivnih trauma – ne kao završenih poglavlja, već kao procesa koji i dalje oblikuju sadašnjost.

Snaga romana *Ćrtice* leži u njegovoj meri i jasnoći: u sposobnosti da se govori o te-škim temama bez moralizovanja, da se političko ne svede na pamflet, a intimno ne pre-tvori u ispovest. Reč je o drugačijem, feministički i politički promišljenom prvencu, mo-zaiku, koji pokazuje kako književnost može postati prostor artikulacije onoga što je si-stematski potiskivano – i kako se u fragmentima, glasovima i telima može sačuvati ono što je pokušano da bude izbrisano.

Na samom kraju romana nailazimo na sliku: Mia, izašavši iz frizerskog salona, na nebu ugleda Miklavža koji počinje da peče keks.

Aleksandra Žeželj

RAZMENA DAROVA U MREŽI SEĆANJA

(Sesilije Enger: *Majčini darovi*, prevela s norveškog Bojana Maksimović,
Albatros plus, Beograd, 2025)

U staroj kući već je vreme meni,
Jedno „Amin” glasom da prozborim.

Rajner Marija Rilke, „U staroj kući”

„Imenovanje. Dati, uzeti, imati, živeti, umreti s imenom” (Ulman, 2018: 13). U najširem, o ovome govorimo kada govorimo o autobiografskom romanu Sesilije Enger *Majčini darovi* (2013).¹ Besomučni spiskovi božićnih, rođendanskih i drugih poklona koje majka glavne junakinje pravi u periodu od 1963. do 2003. godine pokreću unakrsno pripovedanje o odnosima unutar uže i šire porodice, a najpre onima između roditelja i dece, kroz tematsko-motivske komplekse darivanja, bolesti, čežnje, prošlosti i sećanja: „Spiskovi su moja mapa ljudi koji su dolazili i odlazili iz majčinog života. Neki od njih su i dalje povezani s njom posredstvom mog života ili života moje dece” (Enger, 2025: 167). Premda smirenijim tonom od onog preovlađujućeg u romanu *Minut ćutanja*,² Sesilije Enger piše zanimljivu knjigu tradicionalističkog pripovedačkog

postupka koju treba da pročita svako ko se ne boji da zaviri u sebe i sve (ne samo mračno) što bi tamo moglo da se nađe.

Priča o majci koja se nalazi u staračkom domu jer pati od Alchajmerove bolesti okidač je za čitavo klupko različitih priča romana *Majčini darovi*. Sesilije Enger sumnja u mogućnost istinitog konstruisanja prošlosti putem sećanja. Preispitujući značenja koja bi pokloni, stvari, predmeti ili komadi nameštaja koji su se nalazili ne samo u kući njenog detinjstva, već i u kućama koje je za života imala priliku da poseti, Sesilije gradi porodično stablo koje je složenije od pukog popisa imena, Kroz prizmu upečatljivog pitanja „Zar naša kuća više ne postoji?” (2025: 9) – knjige, lampe, slike, klikeri, escajg, mu-

¹ Roman *Majčini darovi* u originalu je objavljen deset godina pre njenog romana *Minut ćutanja* (2023). Preveden je, međutim, na srpski jezik 2025. godine, dakle godinu dana po objavljenom srpskom prevodu *Minuta ćutanja*. Oba romana prevela je sa norveškog Bojana Maksimović.

² Ton Oste Petersen-Kuper, glavne junakinje i naratorke *Minuta ćutanja*, umnogome podseća na besni glas tzv. drugog talasa feminizma oličenog, recimo, u rečima Beti Fridan i Kejt Milet (v. Žeželj Kocić, Aleksandra. [2024]. „Sinkope na trakama od sunčeve svetlosti – Sesilije Enger, *Minut ćutanja*”. *Polja – Časopis za književnost i teoriju*, god. LXIX, br. 547, maj–jun, 242–246).

zičke ploče, stolnjaci, činije, garderoba, školjke, staklene figurice – postaju mnogo više od običnih predmeta. Tako, jedan junak kaže: „[...] kad pomisliš da tvoj stari ranac stoji u ormaru i da mu nedostaješ, onda mi se čini da mu možda pridodaješ malo više osobina od onoga što piše u reklamama” (2025: 166). Na izvestan način, stvari oživljavaju i povratno utiču na svoje vlasnike: „Da li je prsluk postao deo njegove vlastite priče, ili je bačen i zaboravljen?”; „Pomislila sam: šta razdvaja stvari koje s ljubavlju prihvatamo od poklona koji su nam mučni?”; (2025: 17); „Ne pomišljam da je šolja živa ili na neki drugi način oduhovljena, ali deluje da su pojedine stvari ipak očuvale svoju suštinu” (2025: 46); „Pepeljara, gitara, anonimna staklena vaza. Koje se pretvaraju u male unutrašnje scene” (2025: 83):

Da, neki predmet koji je sačuvan iz tog doba, iz tog trenutka. Koji čovek može da vidi, dotakne, možda ponese u džepu. Neko konkretno sećanje. Može da se desi da sreća pri prizoru te stvari s vremenom postane još veća i konkretnija, nego ushićenje koje je prostrujalo tobom nekada pre pedeset godina? Neka stvar može zadržati taj trenutak, na neki način? (2025: 59)

Jasno je, dakle, da stvari svojom sentimentalnom vrednošću mogu da nas vrate u prošlost, da učine da prošlost iznova osetimo ili pomirishemo, uz svest da tačka iz koje je posmatramo menja kako naš doživljaj prošlosti, tako i sadašnjosti i budućnosti. Uostalom, kako da razlikujemo kojoj kategoriji sećanje pripada: da li se sećamo onog što je bilo izuzetno ili onog što je bilo uobičajeno (Ulman, 2018: 264). Svako se sećanje sastoji iz „sažimanja” – sećanje je „nekakav izbor iz mnogih događaja, bivstvo u jednom probenom izdanju” (Ćosić, 2014: 97). Sećanje nužno izvitoperava istinu proživljene stvarnosti te ne možemo biti sigurni kojoj vremenskoj ravni stvari koje smo posedovali, ili koje posedujemo, pripadaju. Naposletku, ko je *sada* junakinjina majka, žena koja više ne liči na ženu koja je nekada postojala. Nije jednostavno odgovoriti na pitanje da li je žena koja boravi u bolničkoj sobi ispunjenoj mirisom lekova i urina ista ona koja je nekada s najvećim entuzijazmom kupovala drugima poklone, borila se za prava autistične dece, ili žustro diskutovala s mužem o životu i umetnosti.¹ Da li je život žene koja na trenutke ne prepoznaje svoju rođenu ćerku, a ni prošle ‘verzije’ sebe, isti *taj* život, ili sada govorimo o nečemu drugom. Da li je svačiji život nužno i konstrukcija lažne istorije. Da li nas preturanje po stvarima koje posedujemo samo ogoljava, ili nas pak obogaćuje/osiromašuje. Da li stvari, zapravo, *nas* poseduju, a ne mi njih. Sve su to pitanja kojima se roman *Majčini darovi* bavi.

Posebno mesto među predmetima zauzimaju fotografije: „Korisno je imati opipljive dokaze da su stari nekada bili sasvim mladi. Istovremeno te slike sadrže bolnu ili neprijatnu primesu nečeg nadmoćnog” (Enger, 2025: 28). Naravno, posmatranje fotografija oživljava sećanje i podstiče na razmišljanje. Važnije od toga, međutim, jeste to što Sesilije Enger romanom *Majčini darovi* potvrđuje jednu od teza Suzan Sontag da je fotografija „prevashodno društveni obred, odbrana od anksioznosti i oruđe moći” (Sontag,

¹ „Tu je majka, koja je nekada bila zainteresovana i puna zalaganja u gotovo svemu, koja sada sedi i tu po zuri u prazno. I tu su svi predmeti koji su živeli – i žive – zajedno sa svojim primaocima i pošiljaocima, koji nas okružuju, i koji su izmestili naše male i lične svetove” (Enger, 2025: 52).

2008: 8).² Kroz fotografije, smatra Sontag, svaka porodica konstruiše svoju „portret-hroniku”, tj. prenosivu garnituru slika koja svedoči njihovoj povezanosti (2008: 8). Fotografije omogućavaju imaginarno posedovanje prošlosti koja je nerealna, osim što im takođe pomažu da zaposednu prostor u kojem se osećaju nesigurno (2008: 9). Dok lista neki od porodičnih albuma, sećanja Sesilije Enger na izvesne ljude paradoksalno postaju zamtamnjenja:

O čemu li je razmišljao tada, kada je svojim rukama starim osamdeset tri godine odvezivao vrpcu poklona, skidao ukrasni papir, i pronašao tri srebrna klasa u jednoj kutiji, od te nepoznate dece? Da li se osećao uvažanim? Da li je klasje stavljao u staklenu čašu, ili ga je kačio na zid. (Enger, 2025: 91)

Uspomene su višestruki palimpsest – nove priče ispisujemo i preko svojih i tuđih priča. Uspomene, same, još nisu ništa, misli Rilke – vešaju se kao mokre alge na predmet koji je potonuo (2019: 16, 44). Mi im, u stvari, dajemo formu i pripisujemo značenja koja ostavljamo otvorenim i neretko ambivalentnim. Stoga, svako se sećanje čini nestvarnim, i nalik je snu. Detinjstvo Sesilije Enger obavijeno je „drhtavom, toplom izmaglicom” (Enger, 2025: 31). Višegodišnje strahovanje od majčinog odlaska i zamišljanje bezbroj scenarija oko njene smrti dovelo je do osećanja koje je iznenađuje i koje otvara „fioke sećanja” (2025: 216). I kao što je njena majka sve praznike objašnjavala citatima iz knjiga (2025: 211), tako i Sesilije Enger koristi intertekstualnost kako bi osvetlila ključne tačke osnovne pripovedne niti ovog romana.³ Među mnogim autorima koji se pominju, Rilke se izdvaja posebnom snagom, ne samo što sam moto romana čine stihovi iz njegove pesme „Dodirne dušu skoro svaka stvar”. Jedna njena prijateljica, koja je znala za majčine spiskove, preporučila joj je knjigu pesama i članaka o stvarima upravo od Rilke. Sesilije se u narednim redovima ogleda:

Čudno je što u detinjstvu svoja prva i najnežnija osećanja usmeravamo ka nečemu što tako nemilosrdno razvejava naše nade o uzvraćenim osećanjima. Ko zna da li to osećanje nevoljenosti, koje toliko njih doživi kasnije u životu, može da se isprati do naših doživljaja sa lutkama iz detinjstva. (2025: 94; istakla A. Ž.)⁴

² Prevodi izvoda i citata iz literature pripadaju autorki rada osim u slučajevima gde je u spisku literature naveden već dostupan prevod.

³ Neki od umetnika, uglavnom književnika i slikara, koji se u romanu *Majčini darovi* pominju: Knut Falbaken, Erik Daman, Nurdal Grig, Čarls Dikens, Agata Kristi, D. H. Lorens, Halil Džibrán, Oliver Goldsmit, Dag Sulstad, Johan Borgen, Ivar Arosenius, Vilhelm Muberg, Selma Lagerlef, Doris Lesing, Dagfin Grenuset, Gistav Flober, August Strindberg, Laš Noren, Judžin O’Nil, Fredrik Vandrup, Jens Bjernebue.

⁴ Zanimljivo je da Rilke zauzima važno mesto u razmišljanjima glavne junakinje romana *Nespokojni* Lin Ulman. Kada ne može da razluči važno od nevažnog dok snima oca uz pomoć diktafona za njihovu zajedničku buduću knjigu, ona se seća Rilkeove rečenice: „Anđeli (priča se) često ne znaju da li hode među živima ili mrtvacima” (Ulman, 2018: 75). Citat iz *Zapisa Maltea Lauridsa Brigea* pominje u trenutku kada kupac očeve kuće razgleda nameštaj: „O, noći bez predmeta” (2018: 253).

To osećanje nevoljenosti nalazi se u osnovi Sesilijine čežnje za majkom: i one dublje, simboličke, ali i one prouzrokovane mnogobrojnim trenucima kada je majka napuštala i ostavljala drugima da je čuvaju. Takođe, Sesilije sluti da je čežnja ono što je gonilo nje-nu majku da zapisuje sve poklone:

Čežnja možda nije povezana samo sa uspomenama, onim koje se pojavljuju s vremena na vreme, pri prizoru određenog predmeta, filma ili zvuka pesme, mirisa. Pomišljam, možda je čežnja uvek prisutna Da li je majka zato ponavljala sve te izreke iz detinjstva Smišljala priče o svojim roditeljima. Da li je zato zapisivala sve poklone Ništa nije bacila. Ili je objašnjenje naprosto to da nije htela da daruje iste poklone dve godine zaredom. (2025: 18)

Važno mesto u romanu zauzima „Ogled o daru” (1925) francuskog antropologa Marsela Mosa, i njegovo tumačenje darivanja poklona. Pokloni su, smatra Mos, naizgled dobrotvoljni, ali su zapravo obavezujući i usmereni na korist. Socijalna davanja su gotovo uvek zaodenuta u obličje poklona, poklona koji se velikodušno nudi čak i kad gest koji prati transakciju nije ništa drugo do fikcija. Mos darivanje naziva formalizmom i društvenom konstrukcijom, dok oni koji daruju ili primaju poklone ulaze u mrežu rituala. Dakle, moć je sadržana u samom daru ili predmetu koji se uručuje. Primljeni, razmenjeni poklon ima moć obavezivanja zato što primljena stvar nije mrtva stvar (2025: 47–49). Ukoliko maniju zapisivanja poklona posmatramo kroz ovu prizmu, pobuda majke Sesilije Enger postaje ukaljano, tj. utemeljena na kalkulacijama.⁵ Ipak, Sesilije razmišlja o poklanjanju i na ovaj način: „Poklon, koji može biti suprotno od posedovanja. Poklon, kao iskupljenje. Poklon, kao svetlost, živo telo, sâm preduslov života” (2025: 108). Pokloni su se „isprepletali sa životom” (2025: 44) do te mere da se osećanja koja su oni izazvali ne smanjuju njihovim uklanjanjem. Glavna junakinja romana *Majčini darovi* postaje toliko zaokupljena majčinim spiskovima da poklon u njenom shvatanju stvari postaje religijski ili erotizovani predmet: „Kliženje kažiprsta niz spisak poklona iz sedamdesetih godina istovetno je nizanju perli priča na jednu beskrajnu strunu, brojanicu koja se premeće po prstima do kraja života” (2025: 110).

Darivanje je uvezano sa gubitkom, i to na način na koji o tome progovara Rajner Marija Rilke:

Da li ste ikada razmišljali šta znači izgubiti nešto? To nije samo negacija tog drugog, darežljivog trenutka koji je ispunio vaše očekivanje koje niste ni znali da imate. Jer između tog trenutka i gubitka uvek se nalazi ono što zovemo – premda, priznajem, nezgrapno – posedovanje. Gubitak, koliko god se to okrutnim činilo, nema moć nad posedovanjem. Mogli bismo da kažemo da gubitak dovršava posedovanje; on ga afirmiše; ali, naposletku, on je drugo sticanje, potpuno unutrašnje ovoga puta, i mnogo intenzivnije. (2017: 43)

⁵ U *Fragmentima ljubavnog govora*, Rolan Bart govori o poklonu kao sredstvu odmeravanja snaga. Kada nam neko poklanja više, kao da misli da će na taj način zagospodariti nama. Poklon, a naročito ljubavni poklon, jeste dodir, čulnost. Predmet koji poklanjamo ima smisao i značenje koji daleko premašuju oslovljavanje sadržano u tom predmetu (v. Bart, 2015: 100–104).

Sesilije Enger i ostali likovi romana *Majčini darovi* susreću se sa gubitkom koji se javlja u obliku bolesti, zaboravnosti, zbunjenosti, očajanja, prevare, nostalgije, nedostatka ljubavi ili sreće. Da bi se pisalo o stvarnim osobama potrebno je učiniti ih fiktivnim (Ulman, 2018: 247). Upravo je to učinila Sesilije Enger u *portret-hronici* njene porodice koja pokazuje svu složenost ne samo međuljudskih odnosa, već i našu zavisnost od sećanja, uspomena i zgusnutog pamćenja.

IZVORI:

- Rilke, Rajner Marija. (2014). *Iskustvo tišine*. (Bojan Belić, prev.). Beograd: Paideia.
- Bart, Rolan. (2015). *Fragmenti ljubavnog govora*. (Goran Bojović, prev.). Loznica: Karpos.
- Ćosić, Bora. (2014). *Nulta zemlja*. Zrenjanin; Novi Sad: Agora.
- Enger, Sesilija. (2024). *Minut ćutanja*. (Bojana Maksimović, prev.). Beograd: Albatros plus.
- Enger, Sesilija. (2025). *Majčini darovi*. (Bojana Maksimović, prev.). Beograd: Albatros plus.
- Rilke, Rainer Maria. (2017). *Letters to a Young Painter*. (Damion Searls, trans.). New York: David Zwirner Books.
- Rilke, Rajner Marija. (2019). *Zapisi Maltea Lauridsa Brigea*. (Oto Šolc, prev.). Beograd: Rad.
- Sontag, Susan. (2008). *On Photography*. London: Penguin Books.
- Ulman, Lin. (2018). *Nespokojni*. (Radoš Kosović, prev.). Beograd: Geopoetika izdavaštvo.

Dragan Babić

OVO STVARNO LIČI NA KRAJ

(Džulijan Barns: *Odlazim(o)*, preveo s engleskog Zoran Paunović, Geopoetika, Beograd, 2026)

U opusima svih velikih pisaca ima dela slabijeg kvaliteta, a u slučaju Džulijana Barnsa manje uspešna izdanja javljala su se u ranoj i srednjoj fazi rada (*Pre no što me je sreća, Zureći u sunce* i *Engleska, Engleska*), ali i u novijem periodu (*Jedina priča* i *Elizabet Finč*). Ovi naslovi ne ugrožavaju ukupni utisak o njegovoj produkciji, dok novi roman, *Odlazim(o)*, koji se u prevodu Zorana Paunovića pojavio u isto vreme kad i izdanje na engleskom jeziku, dokazuje njegovu važnost u kontekstu savremene svetske proze.

U većini Barnsovih dela, pa i u ovome, važno je da se prvo razjasni pitanje žanra – iako formalno definisan kao roman, *Odlazim(o)* svakako nije klasičnog romanesknog karaktera, već se radi o mešavini memoarskog, esejističkog, polemičkog, anegdotskog i, uslovno rečeno, tradicio-

nalno shvaćenog proznog teksta. Ovaj autor često stupa u polje poližanrovskog i hibridnog pisanja (dovoljno je da se setimo monografije *Granice i preplitanja: problematika žanra u romanima Džulijana Barnsa* Nine Muždeke), a možemo primetiti i promenu u njegovoj poetici koja svedoči o tome kako se njegova interesovanja menjaju u zrelim stvaralačkim godinama. Tako se u prvoj fazi njegovog rada može izdvojiti snažan upliv istorije i biografske građe, pre svega u romanima *Floberov papagaj*, *Istorija sveta u 10 ½ poglavlja*, *Bodljikavo prase* i *Artur i Džordž*, kao i u pojedinim pričama zbirke *Obale Lamanša* i *Sto od limunovog drveta*, dok se ova praksa kasnije javlja u delima *Šum vremena* i *Čovek u crvenom kaputu*, te rubno u zbirci *Puls*. Međutim, u prekretničkom delu *Nije to ništa strašno* iz 2008, prvom naslovu hibridnog tipa koji Barns, s manje ili više odstupanja, piše do danas, konkretizuje se njegovo interesovanje za esejistički, memoarski, dnevnički, filozofski, polemički i nedvosmisleno autobiografski ili kvaziautobiografski spoj više različitih žanrova, formi, stilova i pristupa književnosti. To sad više nije samo poligon za pričanje priča, već i prostor u kom može da govori o temama koje su šire i univerzalnije od onih kojima se ranije posvećivao. Barns posmatra lični svet, svet književnosti i svet čitalaca sveobuhvatnije od većine savremenika, a ovaj okvir daje mu priliku da se obrati prisnije i konkretnije nego u romanu ili esejima, jer je svet u kom živimo višeslojan i jedino višeslojnim pisanjem može da se odgovori na njegovu prirodu. On insistira na verodostojnosti i događajima koji su mu obeležili život i pokušava da ličnim primerima i anegdotama ponudi publici autentičnost, verujući da se ti događaji prepoznaju kao tipični i na širem planu. Ovakav model pripovedanja postao je predmet interesovanja čitala-

ca, kritike i akademskih istraživača, a neka od Barnsovih najuspelijih dela (*Ovo liči na kraj, Puls, Nivoi života i Šum vremena*) nastaju nakon 2008. godine, kao rezultat poetičkih promena. I sam autor se prema ovoj promeni ophodi samosvesno i samokritično, i to upravo u novom romanu:

„One hibridne stvari koje pišeš – mislim da je to pogrešno. Trebalo bi da pišeš ili jedno ili drugo.” U ono vreme, možda bih rekao: „Eto, ako ništa drugo, dopadaju ti se bar neke moje knjige.” A sada sam rekao, odlučno: „Ne smeta mi što ti se ne dopadaju moje knjige, ali grešiš ako misliš da dok ih pišem ne znam tačno šta hoću.”

U okvirima žanrovskih preispitivanja i kritičkog odnosa prema sebi, Barns ispisuje i roman *Odlazim(o)* kao narativ koji spaja dve priče: okvirnu i priču o priči. U njegovom tematskom središtu nalazi se romaneskna, fikcionalizovana priča o, kako nas pisac uverava, dvoje stvarnih junaka, Džin i Stivenu, njegovim prijateljima iz mladosti koji se ponovo sreću posle više decenije od vremena mladalačke ljubavi i razlaza. Naravno, uprkos tome što autor sve vreme govori da se radi o stvarnim ljudima i istinitoj priči – „Ovo što sledi je istinita priča, mada uz nju ide nekoliko upozorenja. Najpre, promenio sam imena dvoje glavnih likova, jednostavno zato što sam im obećao, svakom ponaosob, da nikad neću pisati o njima” – čitaoci ne mogu da utvrde da li je zaista tako, no za ukupni utisak i verodostojnost teksta ovakva potvrda nije ni potrebna. Barns često nastoji da pridobije poverenje čitalaca i da s njima uspostavi gotovo dijaloški odnos, ali takođe ne insistira na tome da mu slepo veruju; štaviše, određena doza skepse i dvosmislenosti podrazumeva se u njegovoj prozi, i stoga ovakvim izjavama, čak i u delu koje tek delimično može da se nazove romanom, moramo da pristupimo oprezno i sa svešću o nepouzdanosti pripovedača, junaka i autora. Ljubav ovo dvoje ljudi u prošlosti je nailazila na prepreke, a ponovno zaljubljivanje i brak govore nam o gomilanju životnih iskustava, sumiranju utisaka i novom pogledu na sopstvo i okruženje, ali i na sumnju u istinitost onoga što vidimo i potrebu da preispitamo sve i svakoga. Sve ove teme karakteristične su za Barnsa, i ovde su, kao i u više drugih romana, smeštene u isti kontekst, tematski okvir i junake. Zato Džin i Stiven nisu samo obični likovi Barnsove proze, već eho prethodnih junaka i figure koje rekapituliraju neke od tipskih odnosa ranijih romana, evocirajući starije priče, nudeći im nova razrešenja i dajući im priliku da se i dalje razvijaju.

Važna figura ovog trija jeste i sam pisac koji nastupa pod svojim imenom i prezimeom, i umnogome utiče na živote protagonista romana. On koristi njihove životne okolnosti i blizinu njihovoj izgubljenoj, pa pronađenoj ljubavi, da ispričava lične priče (smrt supruge, drugi brak i borbu sa rakom krvi), poveže ovu vezu sa drugim ljubavnim vezama iz istorije književnosti i istakne važnost koju Džin i Stiven imaju u njegovom opusu. Paralelno s tim, on objašnjava zbog čega uopšte piše o njima u ovom trenutku, to jest zašto nije ranije tematizovao njihov odnos – njegovi prijatelji su, naime, zahtevali da to ne radi, a on je iskoristio njihovu molbu da posveti značajan deo romana autopoetičkom razmatranju koje vodi od (auto)biografskog predloška do konkretnog fikcionalnog dela: „Pišem uglavnom pripovednu prozu, koja iziskuje polagano zrenje života pre no što on postane upotrebljiva građa, i u tim trenucima nemam ideju šta bi moglo a šta ne bi mo-

glo da se pretvori u mogućnost za priču. Isto važi, u nešto manjoj meri, i za nefikcijsku prozu. Kao u slučaju priče o Stivenu i Džin, koja sledi." Barns se kasnije u više navrata vraća na ovaj proces, pominje da je oduvek želeo da ispriča „čitavu" priču za kojom je tragao celoga života, te priznaje da je bio neiskren prema svojim prijateljima i da je njihov život pretvorio u fikciju – „I šta sam uradio sa Stivenom i Džin? Kad su umrli, poduhvatio sam se pisanja o njima: prekršio sam obećanje koje sam im dao, i počeo da parazitiram na njihovim životima. Ko je od nas bio najmanje moralan? Tu baš i nema neke neizvesnosti, zar ne?" – čim je dobio priliku za to. No, sve ove ispovesti iz ličnog života i praktični primeri teorije književnosti prožeti dozom cinizma, ironije i nepouzdanosti dobijaju dodatni značaj usled pretpostavke koja je izneta u romanu kao njegova osnovna odrednica: „Trebalo u ovom trenutku naglasiti dve stvari: / 1) Ovdje će postojati priča – ili priča u priči – ali ne odmah; i / 2) Ovo će biti moja poslednja knjiga." Opet, kao što autorovi poznanici mogu a ne moraju da se pretvore u junake njegove proze, tako i njegova izjava da se radi o poslednjem delu ne mora da se uzme kao činjenično stanje. Naročito zato što se Barns u trećoj fazi života bezmalo u svakom naslovu oprašta od čitalaca („Poslednjih godina, međutim, pisanje svake knjige kao da mi je poslednja ima izoštreniji, i konkretniji smisao. A s vremena na vreme javi mi se i pomisao: 'Ova ne bi bila loša za oprostaj.'"). Ovdje on to, međutim, radi najkonkretnije moguće, eksplicitno ističući da je roman *Odlazim(o)* njegov poslednji, te objašnjavajući kako se već duži niz godina oseća kao da se oprašta od književnosti i izričito tvrdeći da je ovo njegova labudova pesma: „Što se mene tiče, imam sedamdeset osam godina, i ovo će neopozivo biti moja poslednja knjiga – moj zvanični odlazak, moj poslednji razgovor s vama. [...] Ne, ovaj roman nije posveta *Žilu i Džimu*; niti je 'suptilan naklon Deridi'; kao ni moj poslednji 'roman-à-clefi posveta starom prijatelju'. Knjiga će, međutim, pronaći svoje mesto (kakva god bila kritička reakcija) i pretpostavka čiste, pribrane namere tada će čitaocu svakako delovati sasvim očigledno." Upravo iz tog razloga se ova publikacija vremenski poklapa s autorovim osamdesetim rođendanom, a želja da se knjiga odjednom pojavi na što više različitih jezika i tržišta pokazuje nameru da se obrati publici u što širem zamahu.

Naposletku, trebalo bi da se razmotri pozicija koju bi ova knjiga mogla da ima u Barnsovom opusu, jer je jasno da se radi o naslovu koji nije u rangu njegovih najboljih dela, ali i o romanu neobične strukture i organizacije. Na primer, prvo poglavlje, u kom autor detaljno pojašnjava koncept spontane autobiografske memorije na osnovu kog se kasnije iznose detalji iz prošlosti protagonista, nefikcionalne je prirode i pre bi moglo da bude objavljeno u prošlogodišnjoj zbirci eseja *Promeniti mišljenje* nego u romanesknom okviru. Takođe, delovi priče o Džin i Stivenu na prvi pogled deluju kao da su nastali na osnovu dva različita materijala, iako je ovo rezultat činjenice da se zaista radi o dve skoro zasebne priče koje su se odvijale u dva odvojena vremensko-prostorna okvira, a tek su potom spojene u isti narativ. Ipak, Barns pokušava da uveže zasebne tokove u jednu koherentnu i fragmentarnu priču o nekoliko tema koje je i dosad obrađivao (protok vremena, povratak u prošlost, ljubav koja prestaje i ponovo se rađa), a sad ih osvetljava iz više uglova i žanrovskih odrednica. Otud ne iznenađuje što se vraća protagonistima stalno iznova, tražeći nova pojašnjenja, kontekste i primere koji će opisati njihovu sudbinu,

iako to može da uradi mnogo sažetije i svedenije. No, u završnom delu romana, u kom se direktno obraća čitaocima na način na koji to nije radio od čuvenog polupoglavlja romana *Istorija sveta u 10 ½ poglavlja* i trećeg dela knjige *Nivoi života*, evidentno je da postoji doza žala zbog situacije koja ga je navela da prestane da se bavi pisanjem, ali i zahvalnost čitaocima – „Kako god bilo, nadam se da ste uživali u našoj vezi tokom svih ovih godina. Ja svakako jesam. Vaše prisustvo me je radovalo – bez vas, zaista bih bio niko i ništa. Zato ću vas samo kratko dotaći po mišici – ne, ne skrećite pogled ka meni – a onda ću da se iskradem. Ne, ne skrećite pogled” – te je krajnji utisak istovremeno pozitivan, sentimental i gorak.

U ovom trenutku deluje suvišno postavljati pitanje da li je ovo najbolji roman ovog pisca, jer to verovatno nije, ali jeste njegov prepoznatljiv, autentičan tekst koji bi malo ko mogao da napiše na sličan način. Ovde pokušava da obuhvati mnogo toga i na pojedinim mestima u tome i uspeva, iako manje ubedljivi segmenti teksta nagoveštavaju da možda nije slučajno što razmišlja o tome da zaokruži svoj rad i prestane s pisanjem. No, ako prihvatimo da se i u opusu velikih pisaca ponekad nađu naslovi neujednačenog dometa, ovakav razvoj ne mora da iznenadi, naročito kod tako plodnog i raznovrsnog stvaraoca. Važna je i recepcija koju ima kod naše publike, kao i činjenica da njegov dugogodišnji izdavač objavljuje srpski prevod romana *Odlazim(o)* upravo u trenutku kada i sam autor izražava želju da se to dogodi. Zoran Paunović odavno se nametnuo kao jedan od najpouzdanijih prevodilaca Džulijana Barnsa, naročito u poznijoj fazi njegove karijere; stoga, ako vreme pokaže da je ovo zaista poslednji roman, preciznost i autentičnost njegovog prevoda mogli bi da budu najbolji mogući način da se ovaj pisac dostojno oprosti i od srpske publike.

Milena Kaličanin

SPOJ NESPOJIVOG ILI SAVRŠEN SKLAD

(Vladislava Gordić Petković: *Memorijska pena: raščitavanja*, Kulturni centar Novog Sada, Novi Sad, 2025)

Na prvi pogled knjiga *Memorijska pena: raščitavanja* spaja nespojive sfere ljudskih aktivnosti i delovanja – sferu potrošačkih tehnologija sa sferom čitanja i kritičke misli. Pojam memorijske pene uglavnom se povezuje sa inovativnom materijalnom tehnologijom koja je postala popularna zbog svoje sposobnosti prilagođavanja obliku tela i pružanja podrške i udobnosti. Reakcije memorijske pene na toplotu i pritisak – omekšavanje materijala, prilagođavanje obliku tela, smanjivanje pritiska na tačkama kontakta, povratak u prvobitni oblik nakon otklanjanja pritiska – zaista i jesu svojstva koja nalazimo značajnim u odabiru raznovrsnih komercijalnih proizvoda koji imaju za cilj da omoguće bolji kvalitet života. Međutim, kako sama autorka Vladislava Gordić Petković

pronijljivo ističe u predgovoru ovog izdanja, „prilagođavanje, podrška, preraspodela težine i pritiska čine (mi) se važnim koordinatama raščitavanja književnog dela” (5). Dakle, bitnu sponu između naizgled nepomirljivih aspekata životnog iskustva predstavlja težnja autorke da, koristeći elementarna svojstva ovog trgovačkog materijala, pokaže kako sličan rizik postoji i u procesu prilagođavanja temama, idejama, jeziku i poetikama u književnom delu, tj. da sam proces tumačenja i interpretacije književnosti neizostavno pruža udobnost, podršku i funkcionalnost u svakodnevnom životu ukoliko mu se pristupi ozbiljno i marljivo. Upravo takav pristup književnosti nalazimo u ovoj knjizi.

Ono što čitaoca odmah privuče ovom delu jeste njegova jasna strukturalna podela: četiri bogato raznovrsne tematske celine čine fokus publikacije. Prvi segment pod naslovom „Iz stranih književnosti” zapravo je kompilacija kritičkih eseja posvećena delima velikih književnih umova poput Ernesta Hemingveja, Sare Voters, Alekseja Slapovskog, Marka Sosića, Olge Tokarčuk i Sali Runi. Iako iz različitih geografsko-vremenskih odrednica, kao i tematsko-stilskih podžanrova, zajednički imenitelj delima navedenih autora i autorki predstavlja razotkrivanje suštine života u (post)modernom društvu, kao i mnoštva sitnica koje taj doživljaj čine upečatljivim, realističnim, ogoljenim. Tako se na primer u prikazu Hemingvejeve borbe s morem (uz konstantno aludiranje na teme mačizma, rata, smrti, sporta itd.) ističe jednostavnost i neposrednost njegovog književnog izraza koji ima za cilj da opiše srž emotivnog bivstvovanja i smisla postojanja savreme-

nog čoveka. Ovi egzistencijalni uvidi se potom fino nadovezuju na koncept ironične i nostalgичne urbanosti u savremenom anglofonom romanu pri čemu se grad uzima kao odrednica koja poseduje „neslućene potencijale govora o rodnom i klasnom, o idealističkom i dijaboličnom... [to] je jedini mogući prostor u kom se mogu odigrati i selidba tela i seoba duše” (21). Ovaploćenje urbanih selidbi tela i seoba duše se u knjizi dalje vidi na primeru Sosićevog književnog dela, bogato prožetog kulturnim, istorijskim i jezičkim obeležjima slovenačke zajednice u tršćanskom zaleđu, kao i na primeru ruskog grada „ukrštenih ljudskih sudbina koji ima svog ludaka, ali i svog čudotvorca, svoje vernike i svoja sumnjala” (27) u prozi Slapovskog. Konačno, u poslednjim esejima prvog segmenta knjige Vladislava Gordić Petković posvećuje veliku pažnju stvaralaštvu Olge Tokarčuk i Sali Runi koje smatra glasnogovornicama generacije koja menja odnos prema životu i za koju je individualno ispunjenje, lični plan, iznad svake druge ambicije.

Drugi segment knjige autorka posvećuje izučavanju autora i autorki koji kreativno obeležavaju i dalje umetnički ustrojavaju književnost Novog Sada. Poglavlje pod nazivom „Novi Sad i ostali” zapravo je kritički omaž i akademska pohvala Novom Sadu koji je iznedrio toliko raznovrsnih i značajnih literarnih glasova. Tako se u prvom eseju ovog segmenta govori o romanima Aleksandra Tišme, Lasla Vegela, Slobodana Tišme, Đorđa Pisareva, Franje Petrinovića i Lasla Blaškovića. Kroz neizostavno predstavljanje istorije i topografije Novog Sada, autorka ističe da se ovi pisci bave istim temama na različite načine: „sudbinama i identitetima u vrtlogu političkih promena; neizvesnostima ljudske egzistencije i proizvoljnostima istorije; naporom jezika da artikuliše zlo i apsurd; suočenjem sa nasiljem i cikličnim obnavljanjem patnje” (49). Posebnu pažnju u ovom eseju zauzima i književno delo rano preminule Judite Šalgo, na koje se u sledećem eseju nadovezuje još jedan ženski literarni glas Novog Sada – glas Marije Karaklajić i njeno dramsko stvaralaštvo. Kao poslednji, ali nikako manje vredan, umetnički prikaz u ovom delu knjige izdvaja se opis romana *Izbledele duše* mladog autora Mladena Jakovljevića koji svakako predstavlja jedno od važnih, sadašnjih i budućih, književnih novosadskih uporišta.

Treći segment knjige pod nazivom „Četiri pesnikinje” Vladislava Gordić Petković posvećuje prozi Tanje Stupar Trifunović, Nine Živančević, Mirjane Stefanović i Tanje Kragujević. Zapravo je važnost ženskog iskustva i različiti načini na koje ga ove četiri pesnikinje opisuju glavno vezivno tkivo ovog poglavlja. I dok u poeziji Tanje Stupar Trifunović nailazimo na večiti, snažni i smireni optimizam kao odgovor neverstvu i beznađu, poezija ostale tri pesnikinje je emotivno drugačija: žensko iskustvo se kod njih slika kroz neizostavni inat i prkos, nepristajanje na ustaljene društvene obrasce kao i na svaku vrstu kompromisa. Vladislava Gordić Petković ističe da je zajednička tema svih ovih pesnikinja jako izraženo prisustvo socijalne svesti, jer se kroz njihovu poeziju osvetljava sumorna svakodnevica obespravljenih i marginalizovanih.

I konačno, poslednji deo knjige sastoji se od petnaestak kritičkih prikaza najnovijih izdanja iz šireg balkanskog okruženja. Tu su se našli Saša Savanović, Melinda Nađ Abojni, Katalin Ladik, Dejan Vukičević, Milica Vučković, Saša Ćirić, Marijana Čanak, Slađana Nina Perković, Vladimir Kopicl, Zvonko Gazivoda, Monika Herceg, Stevo Grabovac, Dragan Velikić i dr. Sama autorka tvrdi da nije lako naći zajedničku nit koja povezuje ove

raznovrsne autore i autorke, ali im je definitivno identična potreba da reaguju na različite forme nesavršenstva našeg sveta. Svako od njih će na ove nesavršenosti reagovati na svoj, individualni način – kroz satiru, humor, burlesku, horor i sl., a opet će ih ta ideja o boljitku, usavršavanju nesavršenog sveta spajati kroz dobru književnost koju pišu.

Naposletku, može se reći da je misija autorke Vladislave Gordić Petković da, aludirajući na svojstva memorijske pene, ukaže na raznolike tematske, idejne, jezičke i poetičke pristupe promišljanja književnosti – u potpunosti uspela. Poput memorijske pene, i tumačenje književnog dela svakako nudi dozu udobnosti, podrške i funkcionalnosti. Jeste rizično, ali nije neizvodivo. Knjiga *Memorijska pena: raščitavanja* to svakako pokazuje.

SINTEZA FENOMENOLOŠKE TANATOLOGIJE

(Mark Lošonc: *Iskustvo smrti. Fenomenološke tanatologije*, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd, 2026)

Nova monografija Marka Lošonca se u deset poglavalja bavi izuzetno složenim fenomenom smrti. Autor je studiju koncipirao tako što je najpre precizno odredio svoj pristup i metodologiju. Smrt će biti istraživana iz fenomenološke perspektive, ali ne tako što će prisvojiti stanovište nekog konkretnog fenomenologa nego tako što će najpre interpretativno proći kroz sve merodavne fenomenološke pozicije. Pojam vremena presudno određuje fenomen smrti – ona se ispostavlja kao granica vremenitosti, jedinstveni događaj koji je ujedno i s ove i s one strane naše vremenitosti.

Najpre će biti izlagana perspektiva osnivača fenomenologije, Edmunda Huserla. U njoj će autor umesno ukazati na veoma važne pojmove, poput senčenja i sedimentacije, kao na svojevrsne fenomenološke postupke koji su strukturno srodni sa smrću pošto ukazuju na konačnost. Tako se smrt određuje kao okončavanje sedimentirane svesti, odnosno, poetičnije, kao „noć sedimentiranog”. Uverljive pasuse autor ispisuje upoređujući smrt i spavanje, odnosno analizirajući Huserlov stav prema kojem je smrt „poslednje spavanje”, ali istovremeno skreće pažnju i na razliku među njima jer, kada smrt nastupi, „[n]emam više uspomene o tome šta sam bio, šta sam iskusio, šta sam mislio, šta sam planirao u pogledu budućnosti, jer, što se tiče budućnosti, svetovno sećanje podrazumeva da imam svetovnu sadašnjost u kojoj postoji ono ljudsko i telesno za samog sebe!”

Poglavlje posvećeno Maksu Šeleru usredsređuje se na intuiciju smrti, kao i na tanatološke patologije. Lošonc zastupa tezu da se poimanje smrti kod Šelera zasniva na tvrdnji da se stvarnost smrti pretvorila u znanje o smrti koje je lišeno evidentnosti intuicije. Krucijalni momenat Šelerove argumentacije on s pravom prepoznaje u ideji da smrt pripada formi i strukturi unutar koje je svaki život dat za nas. Otuda fenomen smrti nije prikladno posmatrati kao okvir koji bi slučajno pripadao psihičkim ili fiziološkim procesima, nego je smrt pojmljena kao svojevrsni ram koji pripada samoj slici, i bez kojeg slika života ne bi bila moguća.

Poglavlje posvećeno Karlu Jaspersu očekivano je skopčano s pojmom granične situacije. Lošonc konstatuje kako se povlašćeni status graničnih situacija u Jaspersovoj filozofiji sastoji u tome što je isključivo u njima konačno doživljena i reflektovana egzistencijalna neizbežnost – a njen smisao je u tome da egzistencija konačno postaje svesna bivstvovanja. Iz antropoloških iskustava granice i ograničenosti tako „probija” ontološki horizont stvarnosti. Presudan novum u Jaspersovom poimanju smrti autor uočava u krizi strepnje, budući da se zahvaljujući njoj suočavamo sa ništavilom u smislu svesti o tome da nas u jednom trenutku više neće biti. A upravo na osnovu takvog iskustva nastaje autentična svest o bivstvovanju. Jaspers tvrdi da je doživljaj medij u kojem se za nas pojavljuje bivstvovanje, te da ta pojava podrazumeva pojačanu svest, odnosno svojevrsnu is-

punjenost vremena u smislu momenta u kojem se večnost ispostavlja kao sadašnja, te se kao takva može „iskusiti kao stvarnost”.

Naročito inspirativno deluje poglavlje posvećeno pojmu smrti kod Emanuela Levinasa. Lošonc skreće pažnju kako Levinas opisuje odnos (ili ne-odnos) prema smrti kao nešto što ne samo da nije saglasno sa iskustvom, nego se čak nalazi u suprotnosti spram njegove pozitivnosti. Za fenomenološkog posmatrača nema i ne može biti pojave smrti prosto zato što nam se vlastita smrt ne može pojaviti, tako da ne može biti ni reči o standardnom fenomenološkom zahvatanju datog. Levinas utoliko govori o iskustvu smrti kao iskustvu izmicanja, pa se smrt ispostavlja kao događaj koji nadmašuje intenciju koju bi trebalo da ispuni. Rečju, smrt izmiče fundamentalnom Huserlovom metodološkom dvojstvu, jer smrt ne može da postane noema. Pritom, Levinas ukazuje na dramaturgiju smrti Drugog, u kojoj prepoznaje osećaj *par excellence*, iz čega proističe da je naš odnos prema smrti čista emotivna veza. Nadalje, autor naglašava značaj Levinasovog citata Joneska: ako volimo dovoljno intenzivno i apsolutno, smrt se povlači. Tome Levinas dodaje, pozivajući se na Platonovu sveštenicu Diotimu iz dijaloga *Gozba*, da je ljubav zbog toga shvaćena kao ἀθανασία ἐρωσ, odnosno kao nenadmašna želja za besmrtnošću. Naredna poglavlja tematizuju fenomenološku tanatologiju, baziranu na fenomenu apsurdna kod Žan-Pola Sartra, na pojmu neintencionalne samodatosti kod Mišela Anrija i fenomenu davanja kod Žan-Lika Mariona.

Fenomenološki rukopis Marka Lošonca siguran je i ispisan. Autor izvanredno poznaje i primarnu i sekundarnu literaturu, koje vešto sučeljava, ne izbegavajući pritom ni polemičku notu tamo gde smatra da je neophodno da iskaže svoju nesaglasnost. Sistemskim pristupom okupljeno je gotovo sve relevantno što je fenomenologija mogla i umela da kaže o fenomenu smrti, a u poslednja dva poglavlja i dopunjeno problemskim stanovištima koja tematizuju iskustva straha od smrti i fenomen bliske smrti. Nadalje, autor se ne zadržava samo u ravni teorijskih spekulacija nego u svoja razmišljanja po potrebi uključuje i rezultate empirijskih istraživanja. Takođe, beležimo i iskorake izvan filozofskih okvira, prevashodno u poglavlju o smrti i strahu, gde nas Lošonc podrobno upoznaje s rezultatima duhovnika Ričarda Alperta i egzistencijalnog psihoterapeuta Irvina Jaloma. Utoliko je ova studija jedinstvena u filozofskoj literaturi na srpskom jeziku, jer objedinjuje sve relevantne fenomenološke pozicije kada je reč o istraživanju smrti i, što je još važnije, stavlja ih u odnos međusobnog dijaloga.

AMBIJENTALNA MUZIKA

Godine 1978. objavio sam prvu ploču koja je predstavljena kao ambijentalna muzika, termin koji sam osmislio kako bih opisao muzički pravac u nastajanju.

To se dogodilo ovako. Početkom sedamdesetih, sve veći broj ljudi krenuo je da menja način na koji sluša muziku. Gramofonske ploče i radio postojali su dovoljno dugo da više nisu predstavljali novinu, a ljudi su želeli da prave vrlo specifične i sofisticirane izbore u vezi s tim šta puštaju u svojim domovima i na radnim mestima, kakvim zvučnim pejzažima se okružuju.

Ova promena manifestovana je pomeranjem od pretpostavki koje su u to vreme još dominirale muzičkom industrijom – da ljudi imaju kratak dijapazon pažnje i da žele dosta akcije i raznolikosti, jasne ritmove i strukture pesama i, iznad svega, vokale. Nasuprot tome, primećivao sam da moji prijatelji i ja nasnimavamo i razmenjujemo kasete sa muzikom koju smo odabrali zbog njene smirenosti, ujednačenosti, odsustva iznenađenja i, najvažnije, odsustva raznolikosti. Želeli smo da koristimo muziku na drugačiji način – kao deo ambijenta naših života – želeli smo da traje, da nas okružuje.

U isto vreme pojavili su se i drugi nagoveštaji promena na horizontu. Zahvaljujući napretku tehnologije snimanja, otvorio se čitav niz kompozitorskih mogućnosti koje su za muziku bile sasvim nove. Većina njih odnosila se na dve usko povezane oblasti – okretanje pažnje ka samoj teksturi zvuka i stvaranje virtuelnih akustičnih prostora pomoću elektronike (prostora koji ne postoje u prirodi).

Kada uđete u tonski studio, vidite hiljade dugmića i kontrola. Gotovo svi oni služe za istu stvar: omogućavaju vam da utičete na zvukove, da ih učinite punijim ili tanjim, čistijim ili uprljanijim, tvrđim ili mekšim, sirovijim ili upeglanijim, ili da iskoristite neku od hiljadu drugih opcija. Tako kompozitor u studiju može utrošiti veliki deo svoje kreativne energije efektivno osmišljavajući nove zvukove ili kombinacije zvukova. Naravno, ovo je već bilo opšte poznato sredinom šezdesetih: psihodelija nije proširila samo granice uma, već i tehnologije snimanja. Ipak, još je postojalo mišljenje da je poigravanje samim zvukom „puki” tehnički posao – nešto čime se bave inženjeri i producenti – nasuprot ozbiljnom kreativnom radu kao što je pisanje pesama i sviranje instrumenata. Ambijentalnom muzikom sam želeo da pokažem da je ova aktivnost zapravo jedna od ključnih odlika nove muzike i da bi zapravo mogla postati fokus kompozitorskog rada.

Studiji su kompozitorima takođe ponudili virtuelne prostore. Tradicionalna tehnika snimanja podrazumevala je postavljanje mikrofona ispred instrumenta u prostoru sa dobrom akustikom i snimanje ishoda. Ono što bi se čulo bio je instrument i njegov odjek u tom prostoru. Do četrdesetih godina, ljudi su postali malo ambiciozniji, i počeli da osmišljavaju tehnologije koje bi mogle da dopune ove prostore – eho-komore, sisteme za analognu kašnjenje zvuka i slično. Ovo je uglavnom rađeno za radio – kako bi se likovi u radio-dramama mogli „smestiti” u različite virtuelne prostore – ali je popularna muzika

bila ta koja je istinski otvorila ovu temu. Elvis, Badi, Edi i mnogi drugi pevali su uz neobične repetitive glasa, dobijene pomoću magnetofonske trake – nešto što se nikad ne bi moglo čuti u prirodi. Fil Spektor i Džo Mik osmislili su svoj „zvuk”; koristeći se naknadnim dodavanjem slojeva, improvizovanim eho-uređajima, rezonantnim prostorima poput stepeništa i otvora za liftove, promenama u brzini reprodukcije i sličnim metodama, uspjeli su da od „običnih” instrumenata dobiju potpuno novi zvuk. A sve se to dešavalo pre sintisajzera i dab regea...

Početak sedamdesetih, kada sam krenuo da snimam ploče, bilo je jasno da je to niša u kojoj će nastajati mnoge promene. Meni je to bilo interesantno, jer je sugerisalo približavanje procesa stvaranja muzike procesu slikanja (o kome sam mislio da znam ponešto). Novi uređaji za oblikovanje zvuka i akustičnog prostora pojavljivali su se na nedeljnom nivou (što se dešava i dan-danas), sintisajzeri su napravili svoj nespretni, ali ključni debi, dok su ljudi poput mene samo sedeli u svojim domovima i noćima se igrali sa svim tim uređajima, oduševljeni novim mogućnostima, uronjeni duboko u nove zvučne pejzaže koje smo mogli da stvorimo.

I upravo je to uranjanje bila suština: pravili smo muziku u kojoj smo mogli da plivamo, da plutamo, da se gubimo u njenim dubinama.

Ovo mi je postalo jasno dok sam bio prikovan za krevet, nepokretan zbog nesreće koju sam doživio početkom 1975. godine. Tada me je posetila moja prijateljica Džudi Najlon, koja mi je donela ploču sa muzikom za harfu iz sedamnaestog veka. Zamolio sam je da pusti ploču kada je odlazila, što je i učinila, ali sam tek nakon njenog odlaska shvatio da je zvučni sistem bio previše tih i da jedan od zvučnika nije radio. Napolju je bio pljusak, tako da sam jedva mogao da razaznam muziku od buke – samo najglasnije note, kao male kristale, zvučne sante leda, koje su se izdizale iznad oluje. Nisam mogao da ustanem i pojačam, tako da sam samo nastavio da ležim, iščekujući sledećeg gosta da to sredi, međutim, u međuvremenu sam počeo da uživam u takvom slušalačkom iskustvu. Shvatio sam da je to ono što želim da muzika bude – prostor, osećanje, nijansa koja će biti dodatak mom zvučnom okruženju.

Nakon toga, u aprilu ili maju iste godine, snimio sam album *Discreet Music*, koji je, pretpostavljam, zapravo bio moj prvi ambijentalni album (mada su stvari koje sam snimio sa velikim gitaristom Robertom Friptom pre toga vrlo slične). Ovaj tridesetjednominutni komad (najduže što se moglo nasnimiti na ploču u to vreme) bio je modalan, uravnotežen, smiren, toploga zvuka. U to vreme album nije naišao na toplu dobrodošlicu i verovatno bih se dvoumio da li da ga objavim da nije bilo podrške mog prijatelja Pitera Šmita, slikara. (Zapravo, uglavnom su slikari i pisci – ljudi koji su koristili muziku dok su radili, a pritom želeli da stvore sebi prijatnu atmosferu – bili prvi koji su slušali i podržavali ovaj album.)

Krajem 1977. čekao sam let na aerodromu u Kelnu. Bilo je sunčano i vedro jutro, zgrada je bila gotovo prazna, a enterijer (koji je, čini mi se, radio otac jednog od osnivača Kraftverka), zaista je bio prelep. Počeo sam da razmišljam kakva bi muzika pristajala takvom prostoru. Pomislio sam: „Treba često da se prekida (zbog objava letova), treba da se razlikuje od ljudskog govora po brzini i frekvenciji (kako ne bi ometala komunikaci-

ju), i treba da bude prilagođena buci koja je prisutna na aerodromima. I meni najvažnije, treba na neki način da bude povezana s mestom na kome se nalazite i s razlogom zbog koga ste tu – da biste leteli, plutali i, potajno, flertovali sa smrću.” Pomislio sam: „Želim da napravim muziku koja vas priprema na smrt – koja nije vedra i vesela, ne pretvara se da niste pomalo napeti, već vas navodi da kažete sebi – 'Zapravo, i nije tako strašno ako umrem.'”

Tako je nastao prvi album ambijentalne muzike – *Music for Airports* – koji sam objavio za svoju izdavačku kuću (pod imenom *Ambient Records*, naravno). Na unutrašnjem omotu ploče nalazio se moj manifest:

Ambijentalna muzika

Koncept muzike kao pozadinskog elementa u prostoru inicirala je kompanija Muzak Inc. pedesetih godina i od tada je poznata pod generičnim nazivom muzak. Konotacije koje ovaj pojam nosi usko su povezane sa vrstom zvuka koji Muzak Inc. stvara – poznate melodije aranžirane i orkestrirane tako da zvuče ravno i neinspirativno. Stoga i ne čudi što je ovo navelo čak i pažljive slušaoc (i većinu kompozitora) da u potpunosti odbace koncept pozadinske muzike kao nečeg što je vredno pažnje.

Tokom prethodne tri godine, zainteresovao sam se za korišćenje muzike u vidu ambijenta i došao do uverenja da je moguće stvoriti materijal koji može poslužiti u te svrhe, a da pritom ne predstavlja nikakav kompromis. Kako bih napravio razliku između sopstvenih eksperimenata u ovoj oblasti i produkata raznoraznih proizvođača konzervirane muzike, počeo sam da koristim termin ambijentalna muzika.

Ambijent se definiše kao atmosfera, odnosno uticaj okruženja: nijansa. Namera mi je da stvaram originalne komade koji su pretežno (ali ne isključivo) namenjeni određenim trenucima i situacijama, u cilju razvoja malog, ali raznolikog kataloga pozadinske muzike, prilagođene različitim raspoloženjima i atmosferama.

Dok postojeće kompanije za konzerviranu muziku polaze od ideje regulisanja prostora prekrivanjem njegovih akustičnih i atmosferskih osobnosti, ambijentalna muzika ima za cilj da ih istakne. Dok se konvencionalna pozadinska muzika proizvodi tako što se iz nje uklanjaju svi elementi sumnje i neizvesnosti (a time i istinsko interesovanje), ambijentalna muzika zadržava te kvalitete. I dok je njihova namera da „ožive” okolinu dodajući joj stimulans (navodno kako bi olakšali monotoniju rutinskih zadataka i izravnali prirodne uspone i padove telesnih ritmova), ambijentalna muzika ima za cilj da unese smirenost i pruži prostor za razmišljanje.

Ambijentalna muzika mora biti u stanju da se prilagodi različitim nivoima pažnje slušalaca, a da pritom ne nametne nijedan od njih kao dominantan; mora biti jednako zanemarljiva koliko i zanimljiva.

Septembar 1978.

Poput drugih stvari koje sam radio u to vreme, i ovu su mnogi engleski muzički kritičari smatrali za svojevrsnu umetničku šalu i prilično se zabavljali na taj račun. Zato mi je drago što je ideja opstala toliko dugo i što se grana u različitim pravcima: vraća se do mene kao u igri gluvih telefona – neprepoznatljiva, ali intrigantna. Ti rani izdanci (po-

stojala su samo četiri izdanja na originalnoj etiketi, *Ambient Records – On Land* i *Music for Airports* koje sam ja stvorio, *The Plateaux of Mirror* Harolda Bada i *Day of Radiance* Laradžija) doprineli su nastanku rasprostranjene muzičke šume.

(S engleskog preveo Aleksa Vasiljević)

ODA KOMFORU

U seriji radova *Oda komforu* suočavam se s onim što ostaje kad svet koji poznajemo počne da se raspada. Razrušeni pejzaži, srušeni objekti i smetlišta nisu samo fizičke ruševine – oni su odraz unutrašnjeg sveta koji traži oslobađanje i pročišćenje.

Figure u mojim radovima predstavljaju otuđene, često anonimne likove sa zamaskiranim licima, glavama u obliku kutija ili piramida, ili neobična zoomorfna bića. Oni lutaju kroz ove imaginarne predele, lebdeći iznad pejzaža, promatrajući ga bez direktnog uplitanja. Ove figure simbolizuju našu distancu prema svetu u kom živimo, kao i prema sebi samima, našu potrebu da sakrijemo vlastitu prirodu pred svetom, ali i da se distanciramo od sopstvene ranjivosti. Lica su im skrivena, ali njihovo prisustvo je neizbežno.

Teksture i slojevi materijala koje koristim u radu – akrilne boje, markeri, tuševi i kolaž – stvaraju osećaj materijalnosti i dubine. Oni oslikavaju slojevitost naših unutrašnjih konflikata i iskustava. Ovaj proces gradnje slojeva predstavlja pokušaj osvetljavanja onoga što smo zakopali u sebi, što nagomilavamo, često neprimetno, i što nas guši. Đubre je više od pukog otpada – ono je višak, emotivni i psihološki teret koji gomilamo, a kroz ove radove težim da ga osvestim i oslobodim se njegovog uticaja.

Kroz oštre linije, dinamične kompozicije i grafičku stilizaciju, slike prikazuju određenu narativnu napetost. Poput stripova, one teže da prenesu priču kroz vizuelne fragmente, stvarajući osećaj pokreta i dijaloga, čak i u svetu koji deluje zamrznuto u haosu. Stripovska estetika ovde ne služi samo da pojača vizuelni utisak već i da podseti na neizbežnost borbe – borbe za preživljavanje, za identitet, za čistoću. Kroz ovu estetiku pokušavam da spojim prizore uništenja sa dozom hiperrealizma i nadrealnog narativa, koji poziva posmatrača da aktivno tumači scene pred sobom. Iako slike neretko odišu mračnom simbolikom, ironija i humor se prožimaju kroz čudne odnose među bićima. Često se pojavljuju situacije koje prkose logici i pozivaju posmatrača da se nasmeje pred licem apsurda.

Stvaranjem slika istražujem vlastite slojeve i tražim način da se oslobodim viška, kako spoljašnjeg tako i unutrašnjeg, koji me opterećuje. Na kraju, ove slike ne nose samo težinu uništenja već i tihe nagoveštaje mogućnosti obnove.

KO JE KO

Priska Agustoni (*Prisca Agustoni*; 1975, Lugano, Švajcarska) studirala je u Ženevi hispanistiku i filozofiju, a od 2002. živi na relaciji između Švajcarske i Brazila, gde je doktorirala i radi kao redovna profesorka za italijanski jezik i književnost na Saveznom univerzitetu Žuiz de Fora u državi Minas Žerais. Prevodi savremenu brazilsku poeziju, piše na italijanskom, francuskom i portugalskom. Od njenih novijih zbirki treba pomenuti *Un ciel provisoire* (2015), *Nulti čas* (2020), *O mundo mutilado* (2020), *Prema rđi* (2022, „Švajcarska nagrada za književnost“), *O gosto amargo dos metais* (2022, nagrada „Oceanos Poesia“), *Ekstremna životinja* (2025, uži izbor za nagradu „Strega Poesia“), *L'Animal extrême* (2025) i *Quimera* (2025).

Jovica Aćin (1946, Zrenjanin), piše pesme, kratke priče i eseje, prevodi sa nemačkog, francuskog i engleskog. Objavljene knjige: *Unakrst divljina pamćenja* (1970), *Izazov hermeneutike* (1975), *Paukova politika* (1978), *Šljunak i mahovina* (1986), *Poetika rastrojstva* (1987), *Duge senke kratkih senki* (1991), *Poetika krivotvorenja* (1991), *Uništiti posle moje smrti* (1993), *Gatanja po pepelu – o izgnanstvima i logorima* (1993), *Apokalipsa Sad – nacrti o Božanstvenom markizu* (1995), *Leptirov sanovnik* (1996), *Nezemaljske pojave* (1999), *Ljuba Popović – odiseja jedne senke* (2000), *Lebdeći objekti* (2002), *Ko hoće da voli, mora da umre* (2002), *Mali erotski rečnik srpskog jezika* (2003), *Seništa i drugi raskazi* (na makedonskom, 2005), *Dnevnik izgnane duše* (2005), *Dnevnik o vagini* (2005), *Goli demoni/Nage žene* (koautor-ilustrator M. Miletić, 2006), *Pročitano u tvojim očima* (2006), *Šetnja*

po krovu: Sabrani crteži Franca Kafke (2007), *Goli pripovedač: O svim stvarima izgubljenim i nađenim* (2008), *Ušće okeana* (2011), *Jevanđelje po magarcu i druge priče o sitnim svetim trenucima* (2013), *Kroz blato i ostala umišljanja* (2017), *Srodnici* (2017), *Ukradeni roman* (2018), *Srodnici* (2018), *Pilot tramvaja* (2019), *Mali erotski rečnik srpskog jezika – sa Lebdećim objektima i Dnevnikom izgnane duše* (2019), *Polazeći od kraja sveta* (2020), *Dozvola za bicikl* (2021), *Banja i druge poslednje priče* (2021), *Sve zbog vazduha – oko pripovedanja* (2021), *Pisani putevi – priče izabrane iz Okeana* (2022), *Hodočašće u Sodomu* (2022), *Doktor pripovedanja – Kafka* (2022), *Snoviđenja i opsene – izabrane priče u ključu fantastike* (2023), *Zaludno mišljenje – u autopoetičkim kapljicama na čelu* (2024), *Šibanje* (2024) i *Kotao* (2024). Živi u Beogradu.

Marijana Aleksić Milanović (1991, Bajina Bašta), osnovne, master i doktorske studije završila na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Zaposlena je kao lektor za španski jezik na istom fakultetu. Osnovne oblasti naučno-istraživačkog rada su joj nastava španskog kao stranog jezika, kontrastivna lingvistika, pragmatika i sintaksa španskog jezika, kao i književno prevođenje. Sa španskog je prevela romane *Blistava republika* (2020) Andresa Barbe i, u saradnji sa Bojanom Kovačević Petrović, *Mesec u kavezu* (2016) Soe Valdes. Živi u Beogradu.

Vladimir Arsenić (1972, Beograd), magistrirao komparativnu književnost na Telavivskom univerzitetu. Bio je redovni je kritičar internet portala *e-novine.com*. Pisao za Treći pro-

gram HRT-a, *booksa.hr*, *proletter.me*, *Quorum*, *Beton*, *Peščanik*, *versopolis.com*. Objavio je knjigu književnih kritika *Etike pripovedanja* (2019). Tekstovi su mu prevedeni na slovenački i albanski. Preводи sa engleskog i hebrejskog. Sa Srđanom Srđićem vodi Radionicu kreativnog pisanja u Topolskoj 18 i izdavačku kuću „Partizanska knjiga”. S prijateljima uređuje književni časopis *Ulaznica* koji izlazi u Zrenjaninu.

Sonja Atanasijević (1962, Lebane), objavila je romane: *Oni su ostali* (1995), *Crveni krug* (1997), *Bekstvo iz akvarijuma* (2003, Nagrada „Zlatni Hit Liber”), *Narandže za Božanu* (2004, Nagrada „Zlatni Hit Liber”), *Ko je ubio Alfija* (2009), *Vazdušni ljudi* (2013, Nagrada „Branko Ćopić”), *Velika laž* (2016), *Spavaj, zveri moja* (2020), *Veštice iz Ilinaca : theatrum mundi* (2023) i zbirku priča *Krilata tuga* (2005). Priče su joj zastupljene u nekoliko antologija, a njena proza prevedena je na francuski, engleski, bugarski, rumunski i makedonski jezik. Živi u Beogradu.

Dragan Babić (1987, Karlovac), osnovne, master i doktorske studije završio na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu. Bavi se esejistikom i književnom kritikom, glavni je urednik časopisa *Dometi* i programski urednik Somborskog književnog festivala. Objavio je dve zbirke Twitter priča (2014. i 2017) i studiju *Imperativ novuma: Prvi svetski rat u srpskoj i angloameričkoj međuratnoj prozi* (2021), priredio knjigu *Proza o prozi: fragmenti o kratkoj priči Davida Albaharija* (2017), antologiju *Sićušne priče: srpska mikro-priča* (2021) i panoramu *Poslednja Atari generacija: panorama novosadskih prozista generacije osamdesetih* (2021). Živi u Novom Sadu.

Aleksa Vasiljević (1996, Kragujevac), diplomirao je na Katedri za anglistiku na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Preводи sa engleskog jezika.

Elena Garo (*Elena Garro*; 1916, Puebla, Meksiko – 1998, Kuernavaka, Meksiko), meksička novinarka i spisateljica. Bila je jedna od najuticajnijih spisateljica dvadesetog veka u Meksiku. U njenim delima često se prepliću realno i magično, a neretko su teme društvena nepravda i marginalizovanost žene u meksičkom društvu.

Aleksandra Žeželj (1977, Beograd), završila je osnovne, master i doktorske studije na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Članica je Hemingvejevog društva (SAD), Ficdžeraldovog društva (SAD) i Udruženja za angloameričke studije Srbije. Dobila je zvanje naučnog saradnika u oblasti jezik i književnost – nauka o književnosti (2021). Objavljuje u nacionalnim i međunarodnim naučnim zbornicima i naučnoj periodici. Samostalni istraživač. Autorka je sledećih knjiga: *Normative Masculinity and Its Subversion in Tennessee Williams' World and Style* (2016), *Hemingvej i rod: pisac u mreži teorije* (2018), *Pesnik i jedan čitalac: ogleđi o poeziji i prozi Dragana Lakićevića* (2020), *Zbirka leptirova: ogleđi o angloameričkoj književnosti* (2021), *Valjarević u dijalogu* (2022) i *Svet međuboj: ogleđi o srpskoj i angloameričkoj književnosti* (2025). Živi u Beogradu.

Dejan Ilić (1961, Travnik), od 1969. živi u Beogradu, završio italijanski jezik i književnost. Objavio sledeće knjige poezije: *Figure* (1995), *U boji bez tona* (1998), *Lisabon* (2001), *Duvanski put* (2003), *Kvart* (2005), *Iz vikenda* (2008), *Linije bega* [izabrane pesme 1995–2008] (2011), *Katastar* (2013), *Dolina Plistos* (2017), *Kamperplac* (2021) i *Pokopani rt* (2025). Bavi se književnim prevodenjem. Za svoju poeziju i prevodenje poezije dobio nagrade „Đura Jakšić”, „Branko Miljković”, „Meša Selimović” i „Miloš N. Đurić”.

Brajan Ino (*Brian Eno*; 1948, Vudbridž, Ujedinjeno Kraljevstvo) engleski je muzičar, kompozitor, producent, vizuelni umetnik i autor, jedna od najuticajnijih figura savremene mu-

zike. Studirao je slikarstvo i eksperimentalnu muziku, a muzičku karijeru započeo je sedamdesetih godina kao član grupe *Roxy Music*. Nakon izlaska iz benda razvija bogatu solo karijeru, tokom koje se posebno istakao na polju elektronske muzike kao pionir ambijentalnog zvuka. Sarađivao je sa brojnim istaknutim muzičarima, među kojima su Dejvid Bouvi, Dejvid Birn i Robert Fripp. Kao producent, poznat je po inovativnim i nekonvencionalnim metodama rada. Pored muzike, bavi se pisanjem, zvučnim instalacijama i vizuelnom umetnošću.

Jelena Jović (1981) predaje na Filološkom fakultetu i prevodi savremenu poljsku prozu i naučne tekstove s poljskog i engleskog jezika. Često sarađuje s Poljskim institutom u Beogradu, Jugoslovenskom kinotekom i poljskim pozorištima za decu. U časopisu *Pobocza* prevodila je i uređivala poljsku, srpsku i bosansku poeziju 2006–2009. godine. Na konkursu grada Vroclava kao Evropske prestonice kulture osvojila je 2016. prvo mesto za prevod romana *Lubjevo* Mihala Vitkovskog. Članica je istočnoevropskog književno-prevodilačkog kolektiva *Rozstaje* i Društva simultanih i konsekutivnih prevodilaca Srbije. Prevodila je na srpski prozu Joane Bator, Ščepana Tvardoha, Jaceka Dukaja, Jaceka Denela, Marćina Vihe, Dorote Maslovske i drugih.

Milena Kaličanin je redovna profesorka na Departmanu za anglistiku Filozofskog fakulteta u Nišu. Autor je monografija *The Faustian Motif in the Tragedies by Christopher Marlowe* (2013), *Political vs. Personal in Shakespeare's History Plays* (2017), *Uncovering Caledonia: An Introduction to Scottish Studies* (2018) i koautor udžbenika *English Renaissance Literature Textbook* (2020). Zajedno sa dr Snircovom priredila je publikacije *Growing Up a Woman: The Public/Private Divide in the Narratives of Female Development* (2015) i *Representations of the Local in the Postmillennial Novel: New Voices from the Margins* (2022). Autorka je brojnih

radova iz oblasti Engleske renesansne književnosti, Studija kanadske i britanske (naročito škotske) kulture i književnosti. Nedavno je započela istraživanje u okviru Digitalne humanistike sa fokusom na digitalne forme književnosti.

Vojislav Karanović (1961, Subotica), diplomirao je jugoslovenske i opštu književnost na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu. Piše poeziju i eseje. Radio je kao urednik u Radio-televiziji Srbije. Objavio je knjige pesama: *Tastatura* (1986), *Zapisnik sa buđenja* (1989), *Živa rešetka* (1991), *Strmi prizori* (1994), *Sin zemlje* (2000), *Svetlost u naletu* (2003), *Dah stvari* (izabrane pesme, 2005), *Naše nebo* (2007), *Unutrašnji čovek* (2011), *Poezija nastaje: izabrane pesme / Poetry Originating: selected poems: bilingual edition* (2014), *Izbrisani tragovi* (2017), *Zagrljaj u kome nema nikoga: izabrane pesme* (2020), kao i knjigu eseja *Oslobađanje anđela* (2013). Za svoju poeziju dobio je nagrade: „Pečat varoši sremskokarlovačke“, „Branko Ćopić“, „Branko Miljković“, Zlatni suncokret, „Meša Selimović“, „Vladislav Petković Dis“, „Đura Jakšić“, „Vasko Popa“, Lenkin prsten, Zmajevu nagradu, „Desanka Maksimović“ i „Tudor Argezi“. Živi u Beogradu.

Mina Kokeza (2002, Kraljevo), diplomirala je na Katedri za anglistiku Filološkog fakulteta u Beogradu. Trenutno pohađa poslednju godinu dvogodišnjeg mastera prevodenja na Filološkom fakultetu, i povremeno se volonterski i honorarno angažuje u prevodenju.

Bojan Krivokapić (1985), diplomirao je komparativnu književnost na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu. Objavio je knjigu kratke proze *Trči Lilit, zapinju demoni* (2013), zbirku poezije *Žoharov let* (2014), te romane *Proleće se na put sprema* (2017) i *Vila Fazanka* (2023). Dobitnik je nagrada za prozu: „Ulaznica“ (2011), „Đura Đukanov“ (2012) i „Edo Budiša“ (2014), kao i Nagrade „Mak Dizdar“ za zbirku poezije (2013). Za roman *Proleće se na put spre-*

ma godine 2018. dobija Nagradu „Mirko Kovač“ za najbolje delo mladog autora u Srbiji, Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Crnoj Gori. Književni tekstovi su mu prevedeni na italijanski, nemački, mađarski, albanski i engleski jezik. Živi u Novom Sadu.

Dorđe Kuburić (1958, Bačko Petrovo Selo), diplomirao je na novosadskom Filozofskom fakultetu (odsek za jugoslovenske književnosti i svetsku književnost). Objavio deset knjiga poezije (uključujući i *Ne ostavljam leto / s nyarat nem hagyom le* – dvojezično izdanje u izvoru i prevodu Ileša Fehera, 2023). Bavio se rok, filmskom, pozorišnom i književnom kritikom. Pesme su mu zastupljene u više antologija i panorama, i prevedene na više jezika. Dobitnik je književne nagrade „Lenkin prsten“ (2011). Počev od 2010. godine kontinuirano organizuje i vodi jedinstvene književne večeri u Krupari (Bačko Dušanovo), gde je dočekaao oko 120 pisaca. U istom prostoru (sa Dejanom Simonovićem) uređuje Međunarodnu književnu koloniju SKD – Krupara (od 2019). Živi u Subotici.

Marina Milev (1982, Bor), završila je Višu školu likovnih i primenjenih umetnosti u Beogradu (2003). Diplomirala na Akademiji likovnih umetnosti u Novom Sadu (2008). Bavi se slikarstvom, ilustracijom i grafičkim dizajnom.

Silvija Monros Stojaković (1949, Buenos Ajres, Argentina), osnovnu školu, gimnaziju i filološke studije završila je u Beogradu. Svoj književni rad započela je 1976. godine kao prevodilac, a do danas se ogledala u monografskoj i kritičkoj esejistici, poeziji i u romanesknoj, putopisnoj i epistolarnoj prozi. Objavila je *Poslednje Kortasarove školice* (prepiska sa Kortasarom, 1991), *Ogledalo ljubavi* (prepiska Olje Ivanjicki i Leonida Šejke, 1994), *Grad nad gradovima* (elektronski odgovor Milosrdnom anđelu, 2000), *Ortegina Klepsidra* (ogledi o filozofiji Hosea Ortege i Gasete, 2001), *Nastaviće se...* (roman, 2002), *Mi, Salvador Dali* (mono-

grafija, 2004), *Moja Argentina* (putopis, 2005), *Sve u svemu – zbirka ćutnji* (poezija, 2006). Zahvaljujući istovetnom poznavanju srpskog i španskog jezika, prevela je u oba pravca preko sto bibliografskih jedinica, a nije zanemarljiv ni njen pionirski doprinos prevodenju katalonske književnosti (Kortasar, Marijas, R. Montero, Andrić, Simović, Kovačević i dr). Živi u Beogradu.

Saša Obradović (1968, Valjevo), diplomirao je na Pravnom fakultetu u Beogradu 1993. godine. Objavio je pet romana: *Mardijan je najzad mrtav* (2005), *Vrt ljubavi* (2008, Stipendija Borislava Pekića), *Drugi drugi svijet* (2009), *Sestre Karamazić* (2013) i *Ocena dokaza* (2021), kao i dve knjige priča: *Ulazak u zamak* (1999) i *Izlazak iz zamka* (2021). Priče su mu zastupljene u nekoliko antologija i izbora novije srpske proze. Živi u Valjevu.

Dragan Prole (1972, Novi Sad), bavi se klasičnom nemačkom filozofijom i savremenom filozofijom. Doktorsku disertaciju „Pojam povești u Hajdegerovoj i Hegelovoj filozofiji“ odbranio je 2006. godine. Objavljene knjige: *Huserlova fenomenološka ontologija* (2002), *Um i po-vest – Hajdeger i Hegel* (2007), *Stranost bića – prilozi fenomenološkoj ontologiji* (2010), *Humanost stranog čoveka* (2011), *Unutrašnje inostranstvo – filozofska refleksija romantizma* (2013), *Tradicija nastave filozofije* (2014), *Pojave odsutnog – prilozi savremenoj estetici* (2016), *Jednakost nejednakog – fenomenologija i rane avangarde* (2018), *Ničeovi trubaduri* (2021), *Sedam smrtnih grehova – ogledi iz uporedne fenomenologije* (2022) i *Pećinski zaokret* (2024). Dobitnik je Nagrade „Nikola Milošević“ Drugog programa Radio Beograda za najbolju teorijsku knjigu 2011. godine. Prevodi sa nemačkog jezika. Živi u Novom Sadu i radi na Filozofskom fakultetu.

arijel roze (*ariel rosé*) je transrodni, androgini, kvir pesnik, esejista i ilustrator, poreklom iz Poljske, sa boravištem u Norveškoj, nomad

po izboru i plivač. Autor je zbirke poezije *Pótnoc Przypowieści* (2019) i *morze nocą jest mięśniami serca* (2022), a u pripremi su i dve knjige eseja: *Ukraine – A Polyphony* i *Ways of Swimming*. Takođe je kourednik izdanja *Both Sides Face East/Durable Words* (Academic Studies Press, 2025).

Sali Runi (*Sally Rooney*; 1991, Kaslbar, Irska), diplomirala je englesku i američku književnost na Koledžu Trinitu u Dublinu, gradu u kome živi i radi. Već njen prvi roman, *Razgovori s prijateljima* (2017), objavljen još dok je završavala master studije američke književnosti, doneo joj je svetsku slavu i nagradu lista *The Sunday Times/PFD* za Mladog pisca godine. Roman *Razgovori s prijateljima* našao se i u užem izboru za nagrade „Dilan Tomas” i *Ratbouns Folio*, kao i u širem izboru za priznanje „Dezmond Eliot”. Takođe je bila u užem izboru za nagradu *The Sunday Times*-a za kratku priču sa novelom *Gospodin Salari*. Roman *Normalni ljudi* (2018) osvaja Nagradu „Kosta” kao roman godine, dok je 2019. bio knjiga godine najvećeg i najpopularnijeg lanca knjižara u Velikoj Britaniji, *Voterstouns*. Uz to je u 2019. godini proglašen Knjigom godine u Velikoj Britaniji. Prestižna nagrada za britansku Knjigu godine dodeljuje se u osam žanrovskih kategorija, da bi na kraju bio proglašen sveobuhvatan pobednik. Sali Runi je uspeła da osvoji nagradu u kategoriji fikcije, ali i da trijumfuje u svih osam kategorija. Posle trećeg romana *Bajni svete, gde si ti* (2021) *The New York Times* ju je proglasio prvom velikom autorkom milenijalaca. Koautorka je televizijske adaptacije romana *Normalni ljudi* u jednu od najpopularnijih *Bi-Bi-Sijevih* miniserija. Roman *Razgovori s prijateljima* takođe je adaptiran za istoimenu televizijsku seriju 2022. godine. *Intermecc* je njen četvrti roman (2024).

Srđan Srdić (1977, Kikinda), diplomirao je na Katedri za opštu književnost i teoriju književnosti na Filološkom fakultetu u Beogradu. Na

istom fakultetu je odbranio doktorsku tezu *Odnos fikcije i stvarnosti u Džonatana Svifta*. Zaposlen je u Gimnaziji „Dušan Vasiljev” u Kikindi i na mestu koordinatora istoimenog severnobanatskog Centra za talente. S Vladimirom Arsenićem vodi Radionicu kreativnog pisanja u Beogradskom čitalištu, a zajedno su i osnivači izdavačke kuće „Partizanska knjiga”. Radio je u redakcijama više književnih časopisa, a poslednjih nekoliko godina aktivno se bavi uredničkim poslom, specifično regionalnom i anglosaksonskom prozom. Jedan je od pobednika konkursa za najbolju neobjavlenu priču internet sajta *www.bestseler.net*, a dobitnik je i prve nagrade za prozu na konkursu zrenjaninskog časopisa „Ulaznica” (2007), stipendije Fonda „Borislav Pekić”, te nagrada „Biljana Jovanović” i „Edo Budiša”. Objavio je romane *Mrtvo polje* (2010), *Satori* (2013), *Srebrna magla pada* (2017), *Ljubavna pesma* (2020) i *Autosekcija* (2023), zbirke priča *Espirando* (2011) i *Sagorevanja* (2014), kao i knjigu eseja *Zapisi iz čitanja* (2014).

Jelena Stakić, diplomirala na Grupi za psihologiju Filozofsko-istorijskog fakulteta Univerziteta u Beogradu. Radila je kao istraživač masovnih medija i javnog mnjenja, i u oblasti marketinga. Od kraja 1974. književni prevodilac u statusu samostalnog umetnika, a od 1995. isto, ali u statusu penzionera. S engleskog i francuskog prevela sedamdesetak knjiga iz raznih oblasti humanistike (istorije, antropologije, sociologije, psihoanalize, psihologije, književne kritike, više međudisciplinarnih studija), sedamdesetak romana i zbirki pripovedaka i desetak dramskih tekstova. Pravi izlete u novinarstvo i publicistiku, a i autorka je knjiga *Mačke i mi* (1988) i *Žedni preko vode, nešto o prevodjenju* (2001). Dobitnica je više nagrada za publicistički i prevodilački rad i smatra da je književno prevodjenje najbolji posao na svetu.

Dragan Stanišić (1953, Beograd), diplomirao je na Pravnom fakultetu. Pohađao je postdiplomske studije teatrologije (istorijska drama) na FDU u Beogradu, grupa Dragana Klaića. Objavio je knjige priča *Mekani časovnici* (1988) i *Parobrod u žitu* (2019), kao i romane *Kiša pada na Portobelo* (1991), *Polja jagoda* (1995) i *Vatre lualice* (2022). Objavio je i poemu *Orkestar na Milky Way bulevaru* (2019). U časopisima su štampani integralni tekstovi njegovih drama: *Kišni bluz* (1994), *Prah i magla* (1997), *Ko se plaši Džeka Keruaka* (2000), *Suđenje Hamletovim glumcima* (2000). Na Trećem programu Radio Beograda u režiji Bode Markovića izvedene su radio-drame: *Ko se plaši Džeka Keruaka* (1999) i *Ko je sledeći* (2000). Pozorišni komad *Suđenje Hamletovim glumcima* igran je u Omladinskom pozorištu u Smederevskoj Palanci (prazvedba 2010), u režiji Miroslava Jozića. Član je Srpskog književnog Društva.

Vilijam Trevor (*William Trevor*; 1928, Mičelstaun, Irska – 2016, Devon, Engleska), irski prozni pisac, dramski autor i jedan od najznačajnijih majstora kratke priče na engleskom jeziku u drugoj polovini dvadesetog veka. Odrastao je u različitim mestima širom Irske, studirao istoriju na Trinitu koledžu u Dublinu, radio kao nastavnik, a zatim se trajno nastanio u Engleskoj, najviše u Devonu. Pisao je romane, novele, drame i eseje, ali je najveći ugled stekao kao pripovedač čiji su tekstovi poznati po preciznom stilu, suptilnoj psihologiji i tihoj, ali snažnoj emocionalnoj napetosti, sa temama porodičnih odnosa, moralnih kompromisa, usamljenosti i provincijskih zajednica Irske i Britanije. Najvažnija dela: *The Old Boys* (1964), *The Boarding-House* (1965), *Mrs Eckdorf in O'Neill's Hotel* (1971), *The Children of Dynmouth* (1976), *Fools of Fortune* (1983), *The Silence in the Garden* (1988), *Two Lives: My House in Umbria and Reading Turgenev* (1991), *The Collected Stories* (1992), *Felicia's Journey* (1994; srp. prevod *Felisijino putovanje*, Nolit, 1997), *Outside Ireland: Selected stories* (1995; srp. prevod *Rujevi-*

na San Pjetra, Clio, 1997), *The Story of Lucy Gault* (2002; srp. prevod *Priča o Lusi Golt*, Dejadora, 2003), *A Bit on the Side: Selected Stories* (2004; srp. prevod *Nešto malo sa strane*, Dejadora, 2004), *Cheating at Canasta* (2007), *Love and Summer* (2009), *Last Stories* (2018).

Milica Ćuković (1987, Pančevo), diplomirala, masterirala i doktorirala na Katedri za srpsku književnost sa južnoslovenskim književnostima Filološkog fakulteta u Beogradu. Radi u Institutu za književnost i umetnost u Beogradu, na naučnom odeljenju „Srpska književnost i kulturna samosvest”. Piše naučne radove, eseje, književnu i naučnu kritiku. Autorka monografije *Teološki poststrukturalizam: poezija i poetika Dragana Boškovića* (2025).

Igor Cvijanović (1979, Tuzla), završio je osnovne i magistarske studije na Odseku za anglistiku Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, a doktorirao na Filološkom fakultetu u Beogradu. Objavio je prevode knjiga Dejvida Fostera Volasa, Kormaka Makartija, Džona Barta, Karila Filipisa, Ta-Nehasija Koutsa, Krisa Abanija, En Karson, Džozs Kerol Outs, Eni Pru, Isaka Baševisa Singera, Henrija Džejmsa, Tomasa Ligtotija i drugih. Dobitnik je Nagrade za prevod godine 2011. Društva književnika Vojvodine za prevod knjige *Izgubljen u kući smeha Džona Barta*. Autor je studije *Nik Kejv i poetika prestupa* (2022). Živi i radi u Novom Sadu.

Predrag Crnković, prevodilac i pisac. Preveo je 52 knjige s danskog (41 s tog jezika), norveškog, švedskog, engleskog i slovenačkog. Uređuje edicije „Severno svetlo”, „YUGO_LIT” i „Van toka” u „Presingu”. Objavio je sedam romana i po jednu zbirku priča i poezije, tri radio-drame (dve nagrađene na konkursu Radio Beograda za originalni tekst i jedna adaptacija Mopasanove pripovetke) višekratno su izvođene na Radio Beogradu. Prevođen je na danski i slovenački. Rukopis romana *Beograd za pokojnike* osvojio je 2008. regionalnu nagradu V. B. Z.-a, dok je rukopis drame *Trbuhozborci*

osvojio Nagradu „Branislav Nušić” Udruženja dramskih pisaca Srbije 2017. Iste godine pripovetka „Trema” je dobila Nagradu „Milutin Uskoković” NB u Užicu (ali mu je oduzeta, jer se žiri naljutio zato što se autor potpisao pseudonimom). U međuvremenu su mu pripovetke nagrađivane na konkursima za Nagradu „Laza Lazarević” Kulturnog centra u Šapcu,

kao i na konkursima, časopisa Ulaznica iz Zrenjanina i Beležnica iz Bora. Kao prevodilac je 2013. dobio nagradu Državnog fonda za umetnost Danske za promovisanje savremene danske književnosti u Srbiji. Član je UKPS i OF-a (udruženja danskih prevodilaca, kao dela danskog udruženja književnika).

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

82(05)

POLJA : časopis za književnost i teoriju / ured-
nik Alen Bešić. – God. 1, br. 1 (1955) – . – Novi Sad :
Kulturni centar Novog Sada, 1955 – . – 23 cm

Šest brojeva godišnje
ISSN 0032-3578

COBISS.SR-ID 5142786